
Ryszard Skrzypiec

**Wspieranie rozwoju
społeczeństwa obywatelskiego
w regionach**

EKSPERTYZA

dotycząca miejsca i roli organizacji pozarządowych
i innych podmiotów ekonomii społecznej
w strategiach i projektach strategii
rozwoju województw 2014–2020

Warszawa, grudzień 2013 r.

Ryszard Skrzypiec

Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w regionach

EKSPERTYZA

dotycząca miejsca i roli organizacji pozarządowych
i innych podmiotów ekonomii społecznej
w strategiach i projektach strategii
rozwoju województw 2014–2020

Warszawa, grudzień 2013 r.

Łamanie i druk: ZWP MPiPS. Zam. 85/2014.

Spis treści

Wprowadzenie	5
Metodologia badania	11
Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w strategiach rozwoju województw na lata 2014–2020	13
Miejsce, znaczenie i rola społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w rozwoju regionów	14
Mechanizmy wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w wojewódzkich strategiach rozwoju na lata 2014–2020	21
Charakterystyki województw	25
Dolnośląskie	25
Kujawsko-pomorskie	31
Lubelskie	36
Lubuskie	40
Łódzkie	43
Małopolskie	48
Mazowieckie	53
Opolskie	56
Podkarpackie	61
Podlaskie	66
Pomorskie	71
Śląskie	77
Świętokrzyskie	80
Warmińsko-mazurskie	84

Wielkopolskie	89
Zachodniopomorskie	95
Wnioski i rekomendacje	99
Odpowiedzi na pytania badawcze	99
Rekomendacje	102
Ciała konsultacyjne w regionach	104
Załączniki	108

Wprowadzenie

Uwarunkowania wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w regionalnych politykach rozwoju

Zgodnie z zapisami Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju¹ polityka rozwoju to „zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej (art. 2). Prowadzenie tak zdefiniowanej polityki rozwoju leży w kompetencjach rządu oraz samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, w tym wojewódzkiego (art. 3). Obowiązkiem tego szczebla samorządu w ramach prowadzenia polityki rozwoju, zgodnie z postanowieniami art. 11 Ustawy o samorządzie województwa² jest określanie strategii rozwoju regionu.

Wzmocnienie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego to wyzwanie, z którym mierzymy się właściwie od zmiany systemowej w 1989 roku. Wysiłki zmierzające do opracowania systemu wsparcia zostały ujęte w przygotowanym pod egidą Ministerstwa Polityki Społecznej w 2005 roku dokumencie zatytułowanym Strategia Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego na lata 2007–2013³ oraz Modelu współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych, będącego rezultatem realizowanego w latach 2010–2012 projektu systemowego pod tym sa-

¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2006, Nr 227 poz. 1658 z późn. zm.).

² Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. (Dz.U. 2013, Nr 596 poz. 645).

³ Za: <http://www.mpips.gov.pl/spoleczenstwo-obywatelskie/strategia-wspierania-rozwoju-spoleczenstwa-obywatelskiego/> (dostęp 5.12.2013).

mym tytułem w ramach Poddziałania 5.4.1 Priorytetu V Dobre rządzenie PO KL.

Natomiast działania zorientowane na systemowe wzmacnianie ekonomii społecznej mają nieco krótszą historię i datują się od połowy poprzedniej dekady, zaś prace nad systemowym uregulowaniem wsparcia ekonomii społecznej podjęto w 2008 roku po Konferencji Ekonomii Społecznej – „Ekonomia Solidarności” w Stoczni Gdańskiej⁴, jednak do tej pory nie zostały zakończone. Nieco inaczej sytuacja przedstawia się jeśli chodzi o systemowe wspieranie rozwoju ekonomii społecznej na poziomie wojewódzkim. 17 maja 2011 roku zostały wydane Wytyczne Ministra Pracy i Polityki Społecznej do przygotowania i realizacji regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechnienia ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie⁵, które nałożyły na władze województwa obowiązek opracowania Planu, którego celem jest skoordynowanie działań różnorodnych środowisk, w tym przedstawicieli władz województwa, samorządów powiatowych i gminnych, podmiotów reprezentujących sektor ekonomii społecznej, skierowanych na rozwój tej formy samoorganizacji społeczeństwa. Spełnienie tego obowiązku ułatwiło dodanie z dniem 1 czerwca 2010 r. do Poddziałania 7.1.3 Priorytetu VII Promocja integracji społecznej PO KL operacji umożliwiającej opracowanie, wdrożenie i monitoring takiego Planu. O ile zatem na dzień opracowania niniejszej ekspertyzy nie został opracowany program wspierania rozwoju ekonomii społecznej na poziomie krajowym, to takie plany lub ich projekty opracowano w każdym z województw.

Przystępując do analizy strategii rozwoju województw pod kątem identyfikacji mechanizmów wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej trzeba zasygnalizować, że żadna z tych form samoorganizacji społecznej nie znajduje się ani wśród zadań polityki rozwoju regionu, ani wśród obligatoryjnych obszarów planowania strategicznego. Co prawda, jednym z zadań polityki rozwoju jest wspieranie i prowadzenie działań na rzecz integracji społecznej i przeciwdziałanie

---

⁴ Zob. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, Projekt z 16 września 2013 r., MPiPS, Zespół ds. rozwiązań systemowych w zakresie ekonomii społecznej, s. 3–4.

⁵ http://pozytek.gov.pl/download/files/DOKUMENTY%20ROZNE/Wieloletni_regionalny_plan_ES.pdf

wykluczeniu społecznemu (art. 11 i 12 Ustawy o samorządzie wojewódzkim), czyli zadanie zgodne z profilem działalności wielu podmiotów ekonomii społecznej. Wydaje się jednak, że nie wyczerpuje to zakresu znaczeniowego ekonomii społecznej, a przede wszystkim działań realizowanych przez podmioty ekonomii społecznej. Jak czytamy w opracowaniu zatytułowanym *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju* „(...) nową ekonomię społeczną trzeba widzieć przede wszystkim w perspektywie przedsiębiorczości rozumianej jako gotowość i umiejętność przyjmowania odpowiedzialności za swój los, a także w perspektywie obywatelskiego zaangażowania rozumianego jako przyjęcie odpowiedzialności za wspólnotę. (...) Odpowiedzialność w sferze ekonomicznej oznacza w istocie działania na rzecz możliwie największej samodzielności i suwerenności ekonomicznej”⁶.

Niewątpliwie, wspieranie rozwoju obu tych form samoorganizacji społecznej w wojewódzkich politykach rozwoju musi być realizowane w ramach współpracy sektorów publicznego i pozarządowego. Zgodnie z podejściem zaprezentowanym w Modelu współpracy odbywa się ona na trzech płaszczyznach: 1) tworzenia polityk publicznych, która obejmuje diagnozę, wzajemne informowanie, współtworzenie, konsultowanie, wdrażanie oraz monitorowanie i ewaluację strategicznych i wieloletnich polityk, których realizacja leży w kompetencji danego organu administracji publicznej; 2) realizacji zadań publicznych, która obejmuje formy finansowe i niefinansowe oraz partnerstwo; 3) infrastruktura współpracy, rozumianej jako „ogół lokalnie ukształtowanych czynników wpływających na funkcjonowanie organizacji pozarządowych”, która obejmuje system wspierania inicjatyw obywatelskich, organizacji pozarządowych i procesów integracji sektora organizacji oraz partnerstwo lokalne⁷. W myśl założeń leżących u podłoża realizacji projektu systemowego powyższe płaszczyzny i obszary wraz z przypisanymi im konkretnymi działaniami składają się na system aktywnego i efektywnego wspierania organizacji pozarządowych, które dzięki współpracy z administracją publiczną realizowanej zgodnie z zasadami konstytucyjnymi (legalizmu

⁶ *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju*, praca zbiorowa pod redakcją P. Frączaka i J.J. Wygnańskiego, FISE, Warszawa 2008, s. 14–15.

⁷ *Poradnik modelowej współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych*, Sieć Wspierania Organizacji Pozarządowych SPLOT, Warszawa 2012, s. 13–14.

i dobra wspólnego) i ustawowymi (pomocniczości, partnerstwa, suwerenności stron, jawności, efektywności i uczciwej konkurencji)⁸, stają się – m.in. za sprawą rozwoju instytucji dialogu społecznego i obywatelskiego – pełnoprawnymi uczestnikami procesów stanowienia prawa, świadczenia usług publicznych oraz wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego, tego ostatniego zarówno jako wspieranego, jak i wspierającego.

Katalog polityk i dokumentów o charakterze strategicznym istotnych z punktu widzenia wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w regionach, obok już przywołanych, czyli strategii rozwoju województwa i planu wspierania ekonomii społecznej, obejmuje także między innymi strategie w zakresie polityki społecznej, regionalne programy operacyjne oraz programy współpracy samorządów wojewódzkich z organizacjami pozarządowymi i podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego. Zgodnie z Wytycznymi w sprawie opracowywania planów działań wspierania ekonomii społecznej do najważniejszych dokumentów, z którymi powinien korespondować plan należą: strategia rozwoju województwa i strategie w zakresie polityki społecznej, zaś na poziomie operacyjnym regionalny program operacyjny i programy wojewódzkie. Istotną, z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania, rekomendacją jest postulat zadbania o to, aby problematyka ekonomii społecznej, która ma charakter horyzontalny, wykraczający poza obszar polityki społecznej, „znalazła swoje miejsce w ramach przygotowywanych aktualizacji strategii rozwoju województwa. Jest to szczególnie istotne, gdyż cele określone w strategii rozwoju, są następnie przekładane na poziom wykonawczy/operacyjny w województwach”. Sformułowane w Wytycznych priorytety i kierunki, które powinny zawierać plany w zakresie rozwoju i promocji ekonomii społecznej obejmują m.in.: ustanawianie zasad funkcjonowania systemu instytucji wsparcia i reprezentacji sektora ekonomii społecznej i jego zbudowanie, ustanawianie zasad międzysektorowej współpracy na rzecz rozwoju i promocji ekonomii społecznej.

---

⁸ Zob. P. Frączak, R. Skrzypiec, Standardy realizacji poszczególnych form międzysektorowej współpracy, w: M. Rymśza, P. Frączak, R. Skrzypiec, Z. Wejcman, *Standardy współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym*. Ekspertyza na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006.

Istniejący obecnie w Polsce system instytucji wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej można scharakteryzować po pierwsze jako hybrydowy i to na wielu płaszczyznach – instytucji, finansowania, odbiorców, a po drugie jako niewykształcony, także na poziomie regionalnym. W przypadku społeczeństwa obywatelskiego – postrzeganego przez pryzmat organizacji pozarządowych i podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego – po stronie administracji samorządowej szczebla wojewódzkiego mamy instytucje pełnomocników, koordynatorów lub biura i wydziały ds. współpracy z organizacjami pozarządowymi, reprezentujące środowiska samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych rady działalności pożytku publicznego, zaś po stronie pozarządowej np. ośrodki wsparcia Sieci SPLOT, sieci organizacji pozarządowych o charakterze ogólnym, branżowym lub tematycznym. Okazuje się jednak, że żaden z wyróżnionych 4 typów instytucji nie występuje w każdym województwie – są takie, w których brakuje 3 typów (podkarpackie, świętokrzyskie)⁹.

Natomiast instytucje wsparcia funkcjonujące w sferze ekonomii społecznej (regionalne Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej i ponadregionalne Centra Ekonomii Społecznej) to przede wszystkim instytucje pozarządowe, do wyjątków należą te prowadzone przez inne podmioty (publiczne – Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze, czy prywatne – Wyższą Szkołę Zarządzania i Administracji w Opolu)¹⁰.

Działania instytucji infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w przeważającej mierze finansowane są z zagranicznych i krajowych funduszy publicznych, w zdecydowanie mniejszym stopniu z funduszy prywatnych, a w minimalnym ze środków własnych podmiotów prowadzących te instytucje. Warto zaznaczyć, że w tym obszarze słabo działa zasada „korzystający płaci” i zdecydowana większość usług oferowanych przez infrastrukturę jest bezpłatna dla beneficjentów wsparcia.

---

⁹ Odnośnie kondycji sieci organizacji pozarządowych na poziomie regionalnym więcej znaleźć można w ekspertyzie mojego autorstwa zatytułowanej Sytuacja sieci organizacji pozarządowych oraz zjawisko sieciowania na obszarze Polski w podziale na województwa i poszczególne powiaty.

¹⁰ Na marginesie warto zaznaczyć, że w województwie podkarpackim nie działa OWES. Zob. http://mapyowes.ekonomiaspoleczna.pl/mapstest?czy_projekt_aktywny_16=1&state_province=%5B%5D=1315 (dostęp 6.12.2013).

Z uwagi na przecinające się zakresy podmiotowe instytucji społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej odbiorcami wsparcia nierzadko są podmioty jednego typu (np. stowarzyszenia czy fundacje prowadzące działalność gospodarczą lub działające w obszarze aktywizacji zawodowej). Co więcej, do wyjątków nie należy sytuacja, gdy jedna organizacja pozarządowa łączy pełnienie roli infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Zaś funkcjonowanie tych instytucji – o czym warto pamiętać – nie jest wolne od konfliktu interesów, gdy wspierający konkuruje o te same zasoby ze wspieranym.

Ważnym aspektem współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych jest możliwość reprezentacji interesów przez społeczeństwo obywatelskiego i jego instytucje. Zasady dialogu społecznego i obywatelskiego w sposób systemowy po raz pierwszy zostały opracowane w rządowym dokumencie jesienią 2002 roku. Jak zapisano w nim „Dla administracji publicznej, najważniejszym celem prowadzenia dialogu jest zapewnienie warunków dla harmonijnego rozwoju gospodarczego i społecznego oraz uniknięcie potencjalnych konfliktów społecznych”¹¹. Delegacje do prowadzenia dialogu społecznego i obywatelskiego na wszystkich szczeblach funkcjonowania państwa, w tym na szczeblu wojewódzkim tak przez samorząd, jak i administrację rządową, zapisano w wielu przepisach prawa¹². Katalog ten został poszerzony w wyniku realizacji przedsięwzięć finansowanych ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej.

Jak wynika z zaprezentowanego tu krótkiego przeglądu zasad, mechanizmów i instytucji wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz ekonomii społecznej samorządy wojewódzkie, jako jedyne podmioty uprawnione do prowadzenia polityki rozwoju na tym szczeblu administracyjnego podziału kraju, posiadają kompetencje do ustanawiania mechanizmów wspierania rozwoju tych dwóch form samoorganizacji społecznej, już na etapie opracowania polityk publicznych w tym zakresie w formie strategii rozwoju regionu.

---

¹¹ Zasady dialogu społecznego. Dokument programowy rządu przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 października 2002 r., Warszawa, październik 2002 r., s. 7.

¹² Zob. W. Misztal, *Lokalny dialog obywatelski*, Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog”, Warszawa 2008, s. 116–131.

Metodologia badania

Ekspertyza została wykonana metodą badania dokumentów przy zastosowaniu techniki analizy treści. Badane dokumenty poddano analizie pod kątem następujących wyrażeń: społeczeństwo obywatelskie, aktywność obywatelska i społeczna, partycypacja obywatelska, organizacje pozarządowe, trzeci sektor, ekonomia społeczna, przedsiębiorczość społeczna, przedsiębiorstwo społeczne, spółdzielnia, stowarzyszenie, trzeci sektor, wolontariat.

Na potrzeby niniejszej analizy społeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną postrzegamy przede wszystkim przez ich instytucje, na które składają się, w pierwszym przypadku organizacje pozarządowe w szerokim rozumieniu, zaś w drugim przypadku także podmioty spółdzielcze, w tym spółdzielnie socjalne, jednostki prawne i organizacyjne kościołów, kluby i nie działające dla zysku spółki sportowe oraz instytucje aktywizacji zawodowej i integracji społecznej. Uwzględniliśmy także takie aspekty obu tych form samoorganizacji społecznej, jak: kapitał społeczny (a w mniejszym stopniu ludzki), aktywność społeczna, partycypacja obywatelska i wolontariat.

Natomiast do wspierania rozwoju obu form samoorganizacji społecznej w strategiach rozwoju regionu zaliczymy te działania, które zakładają udzielenie wsparcia finansowego (np. wzmacnianie finansowe organizacji pozarządowych), doradczego (np. standaryzację realizacji zadań publicznych), stworzenie infrastruktury (np. Wielkopolskiego Centrum Ekonomii Solidarności), współpracę sektorów (np. przy tworzeniu polityk publicznych), promocję społeczeństwa obywatelskiego, ekonomii społecznej, ich instytucji i ich działań oraz likwidację barier dla aktywności społecznej i obywatelskiej (świętokrzyskie). Osobną formę wsparcia stanowią wszelkiego rodzaju interwencje zorientowane na aktywizowanie społeczności lokalnej do działalności społecznej, wolontariatu, partycypacji obywatelskiej i uświadamianie wynikających z tego korzyści.

Na potrzeby analizy niniejszego opracowania poddano analizie następujące oficjalne dokumenty lub ich projekty ze wszystkich 16 samorządów wojewódzkich lub ich jednostek organizacyjnych:

- aktualne strategie rozwoju województw obowiązujące przynajmniej w okresie od 2014 do 2020 r.¹³ wraz z diagnozami oraz innymi załącznikami;
- sprawozdania z przebiegu konsultacji projektów tych strategii¹⁴;
- dokumenty odnoszące się do wzmocnienia ekonomii społecznej w regionie;
- roczne lub wojewódzkie programy współpracy samorządów szczebla wojewódzkiego z organizacjami pozarządowymi.

Dwa ostatnie typy dokumentów analizowaliśmy pod kątem powiązań pomiędzy strategią rozwoju regionu i wojewódzkimi programami w zakresie wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Natomiast pominęliśmy inne regionalne dokumenty strategiczne i programowe, w tym najważniejszy w tym obszarze problemowym, czyli strategię w zakresie polityki społecznej.

W analizie strategii i wojewódzkich dokumentów programowych uwzględniliśmy wszystkie te – zapisane w priorytetach, celach strategicznych i operacyjnych oraz działaniach – kierunki interwencji, które uwzględniają kapitał społeczny, społeczeństwo obywatelskie i/lub ekonomię społeczną oraz instytucje i działania tych dwóch ostatnich. Natomiast pominęliśmy te, które adresowane są do wybranych branż (np. kultura, sport) lub typów podmiotów (np. lokalne grupy działania).

Opracowane na podstawie analizy charakterystyki regionalnych polityk w zakresie wspierania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej rozesłano do konsultacji do przedstawicieli organizacji pozarządowych, w tym sieciowych, w każdym województwie. Odpowiedzi otrzymaliśmy z 9 województw: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, łódzkiego, mazowieckiego, opolskiego, podlaskiego, śląskiego, warmińsko-mazurskiego.

¹³ Horyzont czasowy większości z analizowanych na potrzeby tej ekspertyzy dokumentów wykracza poza obie graniczne daty – najwcześniejsze daty początkowe to rok 2010 (zachodniopomorskie), a najpóźniejsze to rok 2013. Natomiast rozpiętość dat granicznych zawiera się w przedziale od 2020 (większość) do 2030 (jednostkowe przypadki).

¹⁴ Dysponujemy tylko 15 dokumentami, ponieważ w przypadku województwa wielkopolskiego sprawozdanie z konsultacji zamieszczono w tekście Strategii rozwoju.

Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w strategiach rozwoju województw na lata 2014–2020

W analizie zapisów strategii rozwoju regionów oraz programów regionalnych interesowały nas odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- 1) Jakie miejsce, rolę i znaczenie przypisano społeczeństwu obywatelskiemu i ekonomii społecznej w rozwoju regionów w Polsce w latach 2014–2020?
- 2) Jakie są silne i słabe punkty strategii oraz innych dokumentów o podobnym charakterze z perspektywy wzmocnienia rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej?
- 3) Czy w strategiach rozwoju województw obejmujących okres 2014–2020 zaplanowano mechanizmy i zasoby służące wspieraniu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej? A jeśli tak, to jakie?
- 4) Czy organizacje pozarządowe włączyły się w proces konsultacyjny strategii rozwoju regionu? Jak oceniają przebieg tego procesu?

Odpowiedzi na powyższe pytania wymagają uwzględnienia następujących aspektów: a) obecności problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w strategiach, w tym w misji, wizji oraz priorytetach rozwoju regionu; b) uwzględnienie instytucji lub aspektów funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w diagnozie kondycji województwa i analizie SWOT; c) powiązanie pomiędzy wojewódzkimi strategiami i programami; d) identyfikacja kierunków interwencji strategicznej, mechanizmów i zasobów zorientowanych na wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

nej; e) uwzględnienie organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej w gronie realizatorów i we wskaźnikach realizacji celów strategicznych rozwoju regionu.

Ostatnim z obszarów analizy jest ocena przebiegu konsultacji społecznych projektu strategii pod kątem poziomu zaangażowania i stopnia wpływu organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej na ostateczny kształt dokumentu.

Wyniki analizy zostaną zaprezentowane w układzie zgodnym z powyższą listą zagadnień.

Miejsce, znaczenie i rola społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w rozwoju regionów

Na podstawie przeprowadzonego badania trzeba stwierdzić, że zarówno problematyka społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej jest obecna w aktualnych strategiach rozwoju województw na lata 2014–2020. Do wyjątków należą m.in. województwa: lubelskie, gdzie termin społeczeństwo obywatelskie pojawia się w kontekście jego słabości na Białorusi(!), lubuskie, gdzie w strategii nie uwzględnia się społeczeństwa obywatelskiego, czy małopolskie, gdzie nie pojawia się żaden z tych terminów.

Jednak z punktu wspierania rozwoju tych dwu form samoorganizacji społecznej ważna jest nie tyle obecność problematyki i pojęć, co ich rozumienie, role przypisywane ich desygnatom czy kontekst, którym się pojawiają.

Strategie częściej mówią o mieszkańcach, czyli odbiorcach efektów procesów rozwojowych, czego przejawem są powszechnie stosowane zapisy mówiące raczej o jakości życia, niż o pracownikach i obywatelach, czyli aktorach, współsprawcach tych procesów. W strategii województwa mazowieckiego partycypacja społeczna pojawia się tylko raz, natomiast zapisy wskazujące na podmiotowość obywateli (podkarpackie), stwierdzające, że „mieszkańcy będą stanowili aktywne społeczeństwo obywatelskie” (łódzkie), czy mówiące o tym, że organizacje pozarządowe pełnią role „rzecznika lokalnych społeczności (konkretnych grup społecznych)” i „strażnika” działania administracji publicznej (kujawsko-pomorskie)

należą do wyjątków. Warto zaznaczyć, że w wielu dokumentach znajdujemy odniesienia do wolontariatu.

Strategie rozwoju województw uwzględniają istotny aspekt społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej jakim jest kapitał społeczny. Wydaje się jednak, że częściej te zapisy odwołują się do kapitału ludzkiego bądź intelektualnego, czyli własności jednostek niż społecznego, czyli własności zbiorowości i ich wzajemnych relacji. Tym nie mniej, kiedy przywołuje się kapitał społeczny to właśnie jako jeden z ważnych determinantów rozwoju społeczno-gospodarczego¹⁵. Takie podejście znajdziemy np. w strategii rozwoju województwa małopolskiego, gdzie kapitał społeczny postrzegany jest jako czynnik wzmacniający rozwój nowoczesnej gospodarki regionalnej, która bazuje na współpracy i partnerstwie sektora publicznego, biznesowego i społecznego. Stąd też budowa kapitału społecznego będzie oznaczać inwestycję „w podstawy gospodarcze regionu”.

Natomiast w rozumieniu ekonomii społecznej i jej instytucji dominuje perspektywa społeczna, utożsamianie i przypisywanie im ról związanych ze sferą pomocy społecznej, rozwiązywania problemów społecznych, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i rynku pracy. Natomiast sporadycznie w obszarze gospodarki, przedsiębiorczości. Do wyjątków należy postrzeganie podmiotów gospodarki społecznej, jak m.in.: stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej jako producentów i usługodawców tworzących „nowe miejsca pracy na poziomie lokalnym w ramach przedsięwzięć łączących ekonomiczne i społeczne aspekty aktywności obywatelskiej” (wielkopolskie). Ekonomiczny – oczywiście obok społecznego, zorientowanego na „włączanie grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem do głównego nurtu społecznego” (wielkopolskie) – wymiar tej formy samoorganizacji społecznej zaznaczono w strategiach m.in. województw: dolnośląskiego, gdzie mówi się o „Zwiększaniu roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej, jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki

¹⁵ Nierzadko kapitał społeczny „zaliczany” jest wraz z kapitałem ludzkim do składowych kapitału intelektualnego.

i rynku pracy”; kujawsko-pomorskiego, gdzie mówi się o rozwoju przedsiębiorczości społecznej oraz spółdzielczości na terenach wiejskich; warmińsko-mazurskiego, gdzie mówi się także o ekonomizacji trzeciego sektora poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej, wielkopolskiego.

Co zastanawiające w strategiach słabo obecna jest znacząca forma przedsiębiorczości społecznej, czyli spółdzielczość. Jedyne w strategii województwa opolskiego tradycje produkcji rzemieślniczej i spółdzielczej oraz kulturę pracy zaliczono do mocnych stron regionu. Najczęściej w strategiach mówi się o spółdzielniach socjalnych. I choć, oczywiście, pojawiają się one w kontekście ekonomii społecznej, to jednak przypisywane im role związane są głównie z przeciwdziałaniem marginalizacji społecznej, z pominięciem roli stricte ekonomicznej. W województwie łódzkim dostrzeżono innowacyjną rolę spółdzielni socjalnych w zakresie zaspokojenia potrzeb społecznych, kulturalnych i ekonomicznych grup zagrożonych marginalizacją; w śląskim natomiast włączono je do grona realizatorów celu operacyjnego Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców; zaś w województwach podkarpackim i zachodniopomorskim mówi się o rozwoju sektora ekonomii społecznej, w tym spółdzielni socjalnych. Pozostałe rodzaje spółdzielni, np. rolnicze, czy mieszkaniowe pojawiają się sporadycznie. W kujawsko-pomorskim mówi się o promocji idei spółdzielczości w rolnictwie, a w lubelskim spółdzielnie zaliczono do grona realizatorów celu strategicznego Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich i celu operacyjnego Racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów przyrody dla celów gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego.

Pomimo znaczenia przypisywanego kapitałowi społecznemu czy aktywności obywatelskiej role i znaczenie przypisywane organizacjom pozarządowym i podmiotom ekonomii społecznej należy uznać za mało znaczące z punktu widzenia polityki rozwoju w regionach. Taki wniosek wydaje się uzasadniony w świetle wyników analizy treści wizji i misji oraz priorytetów¹⁶ i celów strategicznych rozwoju regionu. Poza nielicznymi wyjątkami wizje bądź misje rozwoju województw nie odwołują się ani do kategorii społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej. Takimi

---

¹⁶ Określanych także takimi terminami, jak: filar, makrosfera czy obszar.

wyjątkami są województwa: kujawsko-pomorskie, gdzie wsparcie rozwoju przedsiębiorstw społecznych postrzegane jest jako jeden z elementów planu modernizacji obszarów wiejskich; lubuskie, gdzie wizja rozwoju województwa zakłada, że „działania organizacji pozarządowych, podobnie jak samorządów i przedsiębiorców, przyczynią się do zapewnienia wysokiego poziomu życia mieszkańców i dostępu do usług o dobrym standardzie”.

Natomiast, jeśli chodzi o priorytety, to różne aspekty obu tych form samoorganizacji społecznej zostały uwzględnione w tytułach niektórych priorytetów: np. Kapitał ludzki społeczny – podkarpackie; Aktywna społeczność regionalna – opolskie, Aktywni mieszkańcy – pomorskie; Wzrost aktywności społecznej oraz Wzrost liczby i jakości powiązań sieciowych – warmińsko-mazurskie. Poszczególne strategie różnią się odsetkiem obszarów priorytetowych, w których uwzględniono społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną, ich instytucje i działania. W większości Strategii te odniesienia znajdujemy w mniej niż połowie priorytetów. W skrajnych przypadkach (kujawsko-pomorskie, łódzkie i mazowieckie) tylko w 1 priorytecie, natomiast w podlaskim i pomorskim we wszystkich. We wszystkich strategiach odniesienia znajdujemy w priorytetach odnoszących się do społeczeństwa, a w drugiej kolejności do gospodarki (w około 10 województwach), i dużo rzadziej do przestrzeni, a tylko w województwie podlaskim w priorytecie odnoszącym się do środowiska.

Spółeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną uwzględniono zarówno w diagnozie kondycji, jak i analizie SWOT większości regionów. Do wyjątków należą: kujawsko-pomorskie i świętokrzyskie, gdzie nie uwzględniono ich w diagnozie oraz lubelskie, małopolskie, podlaskie i śląskie, gdzie nie uwzględniono ich w analizie SWOT.

Kapitał społeczny, organizacje pozarządowe, ekonomię społeczną i inne powiązane z nimi aspekty identyfikuje się zarówno jako słabe/silne strony, jak i jako szanse, a nawet jeden z warunków niezbędnych do osiągnięcia założonych celów strategicznych. Jednak, co niezwykle ważne, w żadnym z województw nie zostały one zaliczone do zagrożeń rozwoju. Choć jedynie w województwem podkarpackim mówi się o zagrożeniach związanych z niewykorzystaniem potencjału tkwiącego w obu tych formach samoorganizacji społecznej, zaś w dolnośląskim za niepożądaną

cel strategii uznano uszczęśliwianie obywateli zamiast usuwanie przyczyn ich frustracji!

Najczęściej mówi się o liczbie/nasyceciu organizacjami, poziomie aktywności społecznej, jakości kapitału i zaufania społecznego. Rządziej o kondycji sektora i samych organizacji (niskim potencjałem ekonomicznym, prozatrudnieniowym, słabo rozwiniętą współpracą wewnątrz trzeciego sektora). Czasem o nierównomiernym poziomie rozwoju sektora organizacji pozarządowych, kapitału społecznego w skali województwa.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej zasadniczo zostały zaliczone do grona realizatorów strategii rozwoju w większości województw, chociaż do wyjątków należy uznanie organizacji pozarządowych za kluczowych partnerów realizacji wszystkich strategicznych celów (pomorskie). Nierzadko organizacje pozarządowe zostały uwzględnione jako realizatorzy jedynie dedykowanego im kierunku polityki rozwoju (np. małopolskie). Co ciekawe, w kilku województwach zróżnicowano udział organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej w realizacji celów strategicznych. O ile te pierwsze zalicza się do grona realizatorów wszystkich celów strategicznych, to te drugie, jedynie celu związanego z przeciwdziałaniem marginalizacji społecznej (np. lubelskie, śląskie)¹⁷.

Organizacjom pozarządowym i podmiotom ekonomii społecznej przede wszystkim przypisuje się kompetencje w zakresie realizacji zadań publicznych w różnych obszarach pożytku publicznego oraz beneficjenta działań wspierających i usług infrastrukturalnych, natomiast rządziej jako ich dostawcy. Sporadycznie strategie zawierają delegacje przewidujące udział instytucji społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w planowaniu polityk publicznych. Do wyjątków należą województwa: kujawsko-pomorskie, gdzie mówi się o zapewnieniu partycypacji społecznej w procesach planowania przestrzennego i inwestycyjnych; lubelskie, gdzie mowa o współpracy dotyczącej programowania oraz realizacji podstawowych dokumentów programowych województwa¹⁷; podlaskie, gdzie zapisano „zwiększanie wpływu organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych na kształtowanie polityki społecznej w regionie”;

¹⁷ W sytuacji przenikania się tych dwóch typów podmiotów takie rozdzielenie, nie tylko wydaje się nierozsądne, co często trudne do przeprowadzenia.

warmińsko-mazurskie, gdzie postuluje się zwiększenie udziału organizacji pozarządowych w tworzeniu polityk publicznych.

I wreszcie do zupełnych wyjątków należy zagwarantowanie organizacjom pozarządowym udziału w monitorowaniu wdrażania strategii. Odpowiednie zapisy zawierają strategie województw lubelskiego, lubuskiego, podkarpackiego.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w większości strategii (11) są uwzględniane we wskaźnikach realizacji celów strategii rozwoju województw, jednak w sporej liczbie przypadków jedynie do pomiaru zmian dedykowanej im interwencji strategicznej. W zdecydowanej większości przypadków uwzględnia się tylko dwie miary: liczbę organizacji pozarządowych (stowarzyszeń, fundacji) oraz odsetek podatników przekazujących 1% podatku dochodowego od osób fizycznych organizacjom pożytku publicznego¹⁸. Jedynie w województwie warmińsko-mazurskim w systemie wskaźników uwzględniono takie miary, jak: zmiany kapitału społecznego, liczebności organizacji, stopnia aktywizacji i skali przedsiębiorczości społecznej.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzamy słabe powiązanie pomiędzy strategiami a wojewódzkimi programami na rzecz wspierania ekonomii społecznej i współpracy z organizacjami pozarządowymi. I to niezależnie od kolejności powstawania tych dokumentów. Takich powiązań nie ma nawet w dokumentach powstających w tym samym czasie. Tylko w jednym przypadku Strategia rozwoju województwa koresponduje z Programem na rzecz Ekonomii Społecznej (kujawsko-pomorskie). Natomiast w kilku przypadkach w programach rozwoju ekonomii społecznej zapisano odwołania do strategii rozwoju regionu, tyle że poprzedniej wersji. Sporadycznie odwołania do strategii rozwoju znajdujemy w programach współpracy samorządu województwa z organizacjami pozarządowymi. Przykładami dobrej praktyki są Wieloletni program współpracy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na lata 2013–2017, czy Program

¹⁸ Zastosowanie takiej miary wydaje się nieadekwatne do identyfikacji zmian w funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Wzrost odsetka podatników posługujących się mechanizmem tzw. 1% ma więcej wspólnego ze skutecznością zastosowanych technik marketingowych przez odbiorców tych odpisów niż aktywizujących społeczeństwo.

Współpracy Samorządu Województwa Opolskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami Prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego na 2014 rok, który wpisuje się „w Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku”.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że o ile problematyka społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej jest obecna w strategiach rozwoju województw na lata 2014–2020, to jednak przypisywane im role w rozwoju regionów trudno zaliczyć do istotnych. Z triady: mieszkaniec-przedsiębiorca/pracownik-obywatel na pierwszy plan w tych dokumentach wybija się ten pierwszy, co oznacza, że dominuje podejście etatystyczne, a nie aktywizujące. Natomiast w rozumieniu ekonomii społecznej raczej eksponuje się jej aspekt społeczny (przeciwdziałanie marginalizacji) niż ekonomiczny (przedsiębiorczość społeczna). Co zastanawiające w strategiach słabo obecna jest spółdzielczość. Zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną uwzględnia się tak w diagnozie kondycji, jak i analizie SWOT większości regionów. O ile uwzględniane są po stronie słabych/mocnych stron i szans, to w żadnym przypadku nie barier rozwojowych.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej zasadniczo zaliczono do grona realizatorów strategii rozwoju w większości województw, jednak nierzadko jedynie dedykowanego im kierunku polityki rozwoju, a co więcej, w niektórych przypadkach zróżnicowano kompetencje organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej. Co nie tylko wydaje się nierozsądne, ale często trudne do przeprowadzenia. Organizacjom pozarządowym i podmiotom ekonomii społecznej przede wszystkim przypisuje się kompetencje w zakresie realizacji zadań publicznych w różnych obszarach pożytku publicznego oraz beneficjenta działań wspierających i usług infrastrukturalnych, natomiast rzadziej jako ich dostawców i sporadycznie jako uczestników planowania polityk publicznych, a już wyjątkowo monitoringu wdrażania strategii.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w większości strategii uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów strategii rozwoju województw, choć często jedynie do pomiaru zmian dedykowanej im interwencji strategicznej i przy zastosowaniu ograniczonej liczby miar. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzamy

słabe powiązanie pomiędzy strategiami a wojewódzkimi programami na rzecz wspierania ekonomii społecznej i współpracy z organizacjami pozarządowymi, co może być oznaką braku koordynacji prac nad strategiami i wojewódzkimi programami oraz słabego przepływu informacji pomiędzy jednostkami odpowiedzialnymi za poszczególne rozwiązania.

Mechanizmy wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w wojewódzkich strategiach rozwoju na lata 2014–2020

Obecność problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej nie musi automatycznie oznaczać, że w dokumentach znalazły się propozycje konkretnych mechanizmów i narzędzi wspierających ich rozwój. Jak wynika z przeprowadzonej analizy w strategiach, co poniekąd wynika z ich charakteru, dominują dość ogólne zapisy: wzmacnianie, kształtowanie, uświadamianie, zwiększenie, promocja, np. Wsparcie i promocja sektora społecznego, w tym sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli (dolnośląskie). Zwiększanie roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej, jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy. (dolnośląskie) czy „wspieranie rozwoju instytucjonalnego, profesjonalizacji i integracji” – małopolskie), choć czasem, jak ma to miejsce w strategii województwa pomorskiego, pojawiają się zobowiązania. Natomiast do wyjątków należą propozycje konkretnych działań. Te zaś możemy pogrupować w 3 kategorie:

- zasady: standaryzacja realizacji zadań publicznych (małopolskie, warmińsko-mazurskie), ale także, co okazuje się ewenementem na skalę krajową „likwidację barier dla społecznej i obywatelskiej aktywności mieszkańców”! (świętokrzyskie);
- mechanizmy: rozwój e-usług m.in. w zakresie stymulowania współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi (dolnośląskie); tworzenie lokalnych placówek rozwoju społecznego według jednej formuły, które mogą stać się bazą, inkubatorami działania organizacji pozarządowych (kujawsko-pomorskie); budowa zintegrowanego systemu wsparcia dla

środowisk zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym (podkarpackie); zobowiązanie do utworzenie „regionalnego systemu wsparcia organizacji pozarządowych” (pomorskie); tworzenie regionalnych i lokalnych „systemowych rozwiązań wspierających wzmacniających więzi społeczne” (świętokrzyskie); wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych poprzez tworzenie systemu wsparcia, ekonomizacja poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej oraz rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów (warmińsko-mazurskie); budowanie partnerstw na rzecz rozwoju demokracji lokalnej i społeczeństwa obywatelskiego, wspieranie działalności organizacji pozarządowych (zachodniopomorskie).

- instytucje: wspieranie tworzenia i działania przedsiębiorstw społecznych oraz infrastruktury wsparcia dla rozwoju tego sektora (łódzkie, opolskie); budowa i wsparcie infrastruktury ekonomii solidarności w Wielkopolsce, w tym Wielkopolskiego Centrum Ekonomii Solidarności (wielkopolskie).

Jak zatem z tego przeglądu wynika lista mechanizmów i konkretnych rozwiązań jest krótka i w dodatku te propozycje znalazły się w strategiach tylko kilku województw.

Zgodnie z zapisami art. 19a Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju na podmiot odpowiedzialny za prowadzenie tej polityki nałożono obowiązek konsultacji projektów programów rozwoju z jednostkami samorządu terytorialnego, partnerami społecznymi i gospodarczymi. Jak stwierdza Przemysław Sadura o sukcesie konsultacji społecznych przesądzają następujące elementy: 1) rzetelność i uczciwość konsultacji; 2) profesjonalizm przygotowania i prowadzenia konsultacji; 3) dopilnowania dobrego przygotowania wszystkich uczestników konsultacji; 4) właściwego formułowania pytań; 5) zapewnienia czasu i przestrzeni na deliberację¹⁹.

Konsultacje projektów strategii rozwoju regionów przeprowadzono w każdym z województw według podobnego scenariusza. Udział w konsultacjach zapewniono wszystkim kategoriom interesariuszy, w tym instytucjom społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej oraz

¹⁹ P. Sadura, *Konsultacje społeczne na poziomie wojewódzkim*. Omówienie przypadków dobrych praktyk i rekomendacje, s. 19.

obywatelom – mieszkańcom regionu. Umożliwiono nadsyłanie uwag pisemnych oraz organizowano spotkania konsultacyjne – subregionalne, tematyczne i z wybranymi grupami opiniotwórczymi. Jednak spotkania konsultacyjne ze środowiskiem trzeciego sektora należały do wyjątków i zostały zorganizowane tylko w 4 województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, podlaskim i pomorskim, także w 4 (lubelskie, małopolskie, podlaskie, pomorskie) stanowisko zajmowały Wojewódzkie RDPP.

Organizacje pozarządowe angażowały się w konsultacje, liczba składanych przez nich wniosków przeciętnie mieściła się w przedziale od 10 do 15% ogółu, choć w kilku województwach (opolskie, podkarpackie, świętokrzyskie) to zaangażowanie było znikome. Co jest pochodną słabości, w szczególności sieci organizacji pozarządowych w regionach²⁰, jak i podejścia samorządów wojewódzkich do partnera, jakim są organizacje pozarządowe. Do wyjątków należą wystąpienia sieci organizacji, jak np. Dolnośląskiej Federacji Organizacji Pozarządowych czy Rady Organizacji Pozarządowych Województwa Łódzkiego. Przykładem dobrej praktyki są działania Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych, która zrealizowała projekt strażniczy pt. „I organizacje chcą planować rozwój swojego regionu”. Dzięki tej inicjatywie nie tylko udało się aktywnie i skutecznie włączyć organizacje pozarządowe w proces konsultacji projektu Strategii, ale także wypracować dobrą praktykę w tym zakresie²¹.

Postulaty odnoszące się do kwestii związanych ze społeczeństwem obywatelskim i ekonomią społeczną stanowiły niewielki odsetek uwag zgłaszanych przez organizacje pozarządowe, większość odnosiła się do innych problemów. Te uwagi, które odnosiły się do obu form samoorganizacji społecznej, miały zarówno charakter ogólny np. uzupełnienie grona realizatorów zapisów strategii o organizacje pozarządowe (opolskie); budowanie i wzmacnianie kapitału społecznego, społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorczości społecznej, zwiększenie roli organizacji pozarządowych w realizacji zadań publicznych i podnoszeniu

²⁰ Por. R. Skrzypiec, *Sytuacja...*, op. cit.

²¹ Raport z realizacji działań strażniczych Biura Monitoringu Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych „I organizacje chcą planować rozwój swojego regionu”, Kujawsko-Pomorska Federacja Organizacji Pozarządowych, Toruń, 20 września 2013 roku.

sprawności działania administracji publicznej, współpracy wewnątrz i międzysektorowej, aktywności i partycypacji społecznej (podlaskie). Zgłaszano także konkretne propozycje, np. powoływania rad pożytku publicznego na szczeblu lokalnym, tworzenia wieloletnich programów współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych oraz tworzenia centrów dialogu społecznego i promocji wolontariatu (łódzkie), „Wdrożenie modelu wsparcia inicjatyw o charakterze przedsiębiorczości społecznej w tym: spółdzielni, w tym socjalnych, organizacji pozarządowych prowadzących działalność dochodową, centrów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej i innych podmiotów ekonomii społecznej” (małopolskie); utworzenie Karpackiego Forum Organizacji Pozarządowych (podkarpackie). W części te uwagi znajdowały akceptację. Sukces wydaje się uzależniony od siły i znaczenia regionalnego sektora organizacji pozarządowych, w tym wojewódzkich sieci organizacji, jak i otwartości samorządu województwa, znajdującej odzwierciedlenie w jakości współpracy z sektorem organizacji pozarządowych.

Charakterystyki województw

Dolnośląskie

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020²² to dokument, który powinien stać się „realnym planem rozwoju Dolnego śląska na najbliższych osiem lat (...). Jasno wytycza cele i kierunki rozwoju naszego regionu. Syntetycznie prezentuje nasz potencjał i określa wspólną płaszczyznę działań subregionów” (Strategia, s. 2). Strategia uznaje społeczeństwo obywatelskie, jego instytucje i ich działania, oraz kapitał społeczny za istotne czynniki rozwoju innowacji, uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy. Jednak w przeciwieństwie do jej poprzedniej wersji, rozwój społeczeństwa obywatelskiego nie został ustanowiony celem priorytetowym²³. Co więcej wydaje się, że nie uwzględnia także dwóch z trzech rekomendacji w zakresie wspierania tego obszaru²⁴:

- „tworzenie mechanizmów demokracji partycypacyjnej”, choć jako jedną z szans rozwojowych postrzega się udział społeczeństwa w procesach decyzyjnych władz samorządowych (Strategia, s. 20);
- „integrowanie dokumentów strategicznych z już istniejącymi rozwiązaniami prawnymi – instytucjonalnymi (generowanie efektu synergii, współpraca na zasadzie metody otwartej kooperacji)”.

Natomiast uwzględnia rekomendację trzecią, czyli „rozwój rynku pracy na Dolnym Śląsku jako kluczowego elementu prorozwojowego regionu”. W aktualnie obowiązującej Strategii nie pojawia się termin

²² Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr XXXII/932/13 z dnia 28.02.2013 r.

²³ Zob. W. Bokajło, J. Sroka, A. Wiktorska-Święcka, „Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na Dolnym Śląsku. Wskazania dla projektu nowelizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku”, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2008, s. 4.

²⁴ W. Bokajło i inni, op. cit., s. 62 i następne.

ekonomia społeczna. Jednak jednym z kierunków rozwoju województwa na płaszczyźnie gospodarczej w wymiarze przedsiębiorczości ustanowiono „Zwiększanie roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej, jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy” (Strategia, s. 26). Co można odczytać jako wyraźną dyrektywę do rozwoju przedsiębiorczości społecznej.

Wizja rozwoju regionu nie uwzględnia społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji, podobnie i cel główny, który uwzględnia: nowoczesną gospodarkę, jakość życia i atrakcyjne środowisko, choć w rozwinięciu tych haseł wskazuje się na legitymowanie się przez mieszkańców także rozwiniętą kulturą obywatelską. Do problematyki społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji wprost nie odnosi się żaden z celów szczegółowych (Strategia, s. 24).

W diagnozie mówi się o średniej kondycji trzeciego sektora w województwie na tle kraju (s. 13).

W analizie SWOT: bardzo dużą liczbę organizacji pozarządowych, także na obszarach wiejskich, znacząca i wzrastająca aktywność obywatelską stymulującą rozwój trzeciego sektora i społeczeństwa obywatelskiego, liczne uniwersytety trzeciego wieku zalicza się do mocnych stron, a malejący poziom kapitału społecznego do słabych stron województwa. Szanse upatruje się w partycypacji społecznej w procesach decyzyjnych, zaangażowaniu społeczeństwa i organizacji pozarządowych, w tym młodzieży, w realizację zadań publicznych oraz współpracy i wymianie dobrych praktyk pomiędzy organizacjami pozarządowymi i jednostkami samorządu terytorialnego w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Natomiast za niepożądaną cel uznano uszczęśliwianie obywateli zamiast usuwania przyczyn ich frustracji (Strategia, s. 20–23).

Strategia nie koresponduje z opracowanym wcześniej Wieloletnim regionalnym planem działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie dolnośląskim (2012–2020), który nawiązuje zarówno do poprzedniej wersji Strategii Rozwoju Województwa, a także innych dokumentów strategicznych i planistycznych – Strategii Integracji Społecznej 2005–2013, Dolnośląskimi Regionalnymi Planami

na rzecz Zatrudnienia i Programem Rozwoju Turystyki Województwa Dolnośląskiego (Wieloletni, s. 8–9)²⁵.

Wspieranie ekonomii społecznej zapisano jako jedno z zadań priorytetowych Programu współpracy Samorządu Województwa Dolnośląskiego z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku na Dolnym Śląsku na lata 2014–2017, choć tylko w obszarze działań na rzecz integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznej. Jeszcze kilka innych zadań może mieć znaczenie jako mechanizmy służące rozwojowi przedsiębiorczości społecznej, m.in.: promocja zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy; działalność wspomagająca rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości; działalność wspomagająca rozwój techniki, wynalazczości i innowacyjności oraz rozpowszechnianie i wdrażanie nowych rozwiązań technicznych w praktyce gospodarczej²⁶.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 8 Makrosfer:

Makrosfera: Edukacja, Nauka, Kultura, Sport i Informacja

Obejmuje grupę zadań zakładającą poprawę dostępu do wysokiej jakości edukacji, kształtowanie postaw obywatelskich, prozdrowotnych, działalności kulturalnej oraz przygotowującą do wyzwań i potrzeb rynku pracy, a także szerokie otwarcie przestrzeni informacyjnej na potrzeby mieszkańców, firm i instytucji regionu. Na realizację tego celu przewiduje się przeznaczenie 15% alokacji środków.

Przedsięwzięcia 6.4.40 Rozwój e-usług m.in. w zakresie stymulowania współpracy administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi (Strategia, s. 51–53).

Makrosfera: Społeczeństwo i Partnerstwo

„(...) czynnikiem sprzyjającym rozwojowi innowacji jest ogromny potencjał intelektualny mieszkańców Dolnego Śląska i organizacji pozarządowych, świadczący o zdolności samoorganizacji i rozwoju społeczeń-

²⁵ http://www.dops.wroc.pl/projekty/POKL2012/pb/wieloletni_plan_dzialan_es.pdf (dostęp 24.11.2013).

²⁶ Uchwała Sejmiku nr XL/1221/13 z 26 września 2013 r.

stwa obywatelskiego”. Na realizację tego celu przewiduje się przeznaczenie 11% alokacji środków.

Priorytet 7.1.2 Rozwój kapitału społecznego i obywatelskiego:

Priorytet 7.1.4 Kształtowanie i rozwój postaw obywatelskich wśród młodzieży:

Jako korzyści wskazuje się wzrost aktywności obywatelskiej, w szczególności grup społecznych marginalizowanych.

Przedsięwzięcia 7.4.7 Kształtowanie postaw społecznych i gospodarczych, tożsamości regionalnej, a także wzmocnianie więzi wspólnotowych i aktywności obywatelskiej mieszkańców regionu, w tym edukacja obywatelska dzieci i młodzieży.

Przedsięwzięcia 7.4.14 Rozwój wśród młodych ludzi postaw związanych z twórczym i aktywnym uczestnictwem w społeczeństwie obywatelskim.

Przedsięwzięcia 7.4.16 Wspieranie organizacji pozarządowych i osób pracujących z młodzieżą, także w obszarze edukacji formalnej.

Przedsięwzięcia 7.4.17 Wspieranie organizacji pozarządowych pracujących z młodzieżą oraz osób pracujących z młodzieżą w obszarze edukacji pozaformalnej.

Przedsięwzięcia 7.4.29 Wsparcie i promocja sektora społecznego, w tym sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli.

Przedsięwzięcia 7.4.30 Zwiększanie roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej, jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy.

Przedsięwzięcia 7.4.31 Zwiększenie roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy (Strategia, s. 53–54).

Makrosfera: Przedsiębiorczość i Innowacyjność

„(...) czynnikiem sprzyjającym rozwojowi innowacji jest ogromny potencjał intelektualny mieszkańców Dolnego Śląska i organizacji pozarządowych, świadczący o zdolności samoorganizacji i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego”. Na realizację tego celu przewiduje się przeznaczenie 12% alokacji środków.

Przedsięwzięcia 8.4.10 Wsparcie i promocja sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie jej roli w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa.

Przedsięwzięcia 8.4.12 Wsparcie i promocja sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie jej roli w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa (Strategia, s. 53–54).

Jednym z kierunków rozwoju zrównoważonego na płaszczyźnie społecznej w wymiarze obywatelskim uznano „Formowanie dojrzałego społeczeństwa, mającego poczucie tożsamości regionalnej, ukierunkowanej na dobro wspólne” (Strategia, s. 26).

Społeczeństwo obywatelskie i ekonomia społeczna, ani ich instytucje nie zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów Strategii (Strategia, s. 58–60).

Konsultacje społeczne projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 trwały od 8 października do 18 grudnia 2012 r. realizowano je w różnorodnej formie (spotkań konsultacyjnych w subregionach, powiatach, transgraniczne i branżowe – WKDS, Rada Rozwoju Dolnego Śląska, Dolnośląska Rada Gospodarcza; komunikacji internetowej i tradycyjnej)²⁷ W opinii przedstawiciela działającej w województwie sieci organizacji „Obecna Strategia, choć, może nie uwzględnia szczególnie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, to sposób konsultacji, podejście władz samorządu województwa było zdecydowanie bardziej otwarte, niż przy tworzeniu jej poprzedniej wersji, kiedy to praktycznie nikt o nic nie pytał organizacji i nie zapraszał do konsultacji pierwszej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego. Tym razem, oprócz spotkań w powiatach, odbyły się 2 spotkania konsultacyjne zorganizowane przez Dolnośląską Federację Organizacji Pozarządowych. Pierwsze, zaraz po ogłoszeniu rozpoczęcia prac nad projektem Strategii (25 lipca 2012 r.). Nie znaleźliśmy jeszcze wówczas jej założeń, ale chcieliśmy poznać zdanie organizacji – co, wg nich jest ważne i powinno znaleźć się w tym dokumencie? Później, w dniu 6 grudnia 2012 r. odbyło się spotkanie konsultacyjne projektu dokumentu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego z udziałem przedstawicieli Departamentu Rozwoju Regionalnego, po którym złożono 18 uwag do projektu Strategii. Co prawda, nie

²⁷ Sprawozdanie z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, Wrocław, styczeń 2013.

wszystkie nasze uwagi zostały przyjęte i nie wydzielono oddzielnej makrosfery dotyczącej społeczeństwa obywatelskiego, ale większość naszych propozycji została ujęta w makrosferze Społeczeństwo i partnerstwo oraz Przedsiębiorczość i innowacyjność. Np.: 7.4.17 Wspieranie organizacji pozarządowych pracujących z młodzieżą oraz osób pracujących z młodzieżą w obszarze edukacji pozaformalnej. 7.4.29 Wzmacnianie roli partnerów społecznych i gospodarczych w realizacji zadań publicznych. 7.4.30 Wsparcie i promocja partnerstwa społecznego, w tym sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli. 7.4.31 Zwiększenie roli sektora pozarządowego oraz organizacji pracodawców w przejmowaniu zadań publicznych i budowaniu gospodarki społecznej jako uzupełnienie głównego nurtu gospodarki i rynku pracy. 8.4.10 Wsparcie i promocja sektora ekonomii społecznej oraz zwiększenie jej roli w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa. 8.4.12 Promocja idei społecznej odpowiedzialności biznesu. Generalnie jesteśmy zadowoleni ze sposobu przeprowadzenia konsultacji i z merytorycznej dyskusji na temat uwzględnienia lub nieuwzględnienia naszych postulatów”.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 uwzględnia społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje jako czynniki rozwoju regionu, jednak, w przeciwieństwie do poprzedniej wersji, nie uwzględnia tego obszaru jako celu priorytetowego. Dokument co prawda nie uwzględnia ekonomii społecznej, ani nie koresponduje z uchwalonym wcześniej dokumentem dedykowanym tej formie samoorganizacji społecznej, to jednak zawiera dyrektywy na podstawie których można wnioskować, że wspieranie przedsiębiorczości społecznej znajduje się w obszarze planowania rozwoju regionu. Operacjonalizacja tych dyrektyw ma miejsce w programach wojewódzkich: w zakresie rozwoju ekonomii społecznej i międzysektorowej współpracy.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego nie zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów rozwoju.

Organizacje pozarządowe, w przeciwieństwie do procesu tworzenia poprzedniej wersji Strategii, tym razem zostały zaproszone do udziału w procesie konsultacji projektu aktualizacji Strategii i chętnie wzięły w nim udział, dzięki czemu udało się uwzględnić w ostatecznej wersji dokumentu wiele zapisów odnoszących się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej.

Kujawsko-pomorskie

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 Plan modernizacji 2020+²⁸ uwzględnia w planach rozwoju regionu zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną. We Wstępie do dokumentu stwierdza się, że jakość kapitałów społecznego i ludzkiego wraz z systemem wartości, tożsamością i kulturą stanowią o potencjale rozwojowym regionu, czyli wspólnoty posiadającej „swoją duszę (tożsamość), swój rozum i inteligencję (ośrodki i środowiska opiniotwórcze), swój kręgosłup (sprawny układ komunikacyjny) oraz swoje mięśnie (dynamiczne i innowacyjne jednostki gospodarcze, pozarządowe i publiczne)”, która wykorzystuje „potencjał działań zbiorowych” (Strategia, s. 3). Społeczeństwo obywatelskie postrzega się przez pryzmat aktywności obywatelskiej i partycypacji społecznej, w szczególności w tworzeniu polityk publicznych, zaś ekonomię społeczną zarówno przez wymiar społeczny (aktywizacja zawodowa), jak i ekonomiczny (rozwój przedsiębiorczości społecznej oraz spółdzielczości, tej drugiej głównie na terenach wiejskich).

Misja rozwoju regionu nie odwołuje się ani do kategorii społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej. Jednak wsparcie rozwoju przedsiębiorstw społecznych postrzegane jest jako jeden z elementów planu modernizacji obszarów wiejskich (Strategia, s. 14–15). Żaden z priorytetów nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej, natomiast odnosi się do nich jeden z celów strategicznych, zatytułowany Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi (Strategia, s. 22).

W analizie SWOT niski poziom kapitału społecznego zaliczono do słabych stron regionu (Strategia, s. 6–7).

Strategia koresponduje z Kujawsko-pomorskim Programem na rzecz Ekonomii Społecznej na lata 2013–2020, który jest dokumentem operacyjnym, ujmującym „problematykę sektora ekonomii społecznej jako istotnego elementu rozwoju Województwa”, wyznaczającym podstawowe kierunki interwencji samorządu szczebla wojewódzkiego oraz koordynacji polityki w tym obszarze na lata 2013–2020 (Program, s. 4).

²⁸ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XV/248/11 z dnia 28 listopada 2011 r.

Program był zgodny z Priorytetem 3 Rozwój zasobów ludzkich poprzedniej wersji Strategii rozwoju regionu²⁹.

Celem głównym Wieloletniego programu współpracy samorządu województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na lata 2011–2015 jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego i zwiększenie stopnia zaspokojenia potrzeb społecznych w formie aktywizacji społeczności lokalnej, wspierania partnerskiej współpracy międzysektorowej i wewnątrz sektora pozarządowego, zwiększania efektywności realizacji zadań publicznych oraz rozpoznawanie potrzeb społecznych i potencjału organizacji pozarządowych. Jednym z działań priorytetowych jest wspieranie rozwoju ekonomii społecznej³⁰.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 1 z 4 Priorytetów i 3 z 8 Celów Strategicznych:

Priorytet 1 Nowoczesne społeczeństwo

Rozwój regionu wymaga zarówno zmiany postaw społeczeństwa, rozumianego jako obywatele, filozofii działania sfery instytucjonalnej (administracji publicznej, przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych) oraz budowy infrastruktury wspierającej rozwój społeczny poprzez realizację zadań edukacyjnych, rozbudzenie aktywności i ochronę zdrowia (Strategia, s. 22).

Cel Strategiczny Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi

„(...) podejmowane będą działania na rzecz podniesienia kapitału społecznego, budowy społeczeństwa obywatelskiego, o zdrowych relacjach społecznych, opartego na zaufaniu”. Co będzie sprzyjać komunikacji, współpracy, kreatywności i dbaniu o dobro wspólne. W celu realizacji tych zamierzeń zostaną opracowane wytyczne do kształtowania postaw obywatelskich w ramach programów edukacji obywatelskiej prowadzonej zarówno przez jednostki oświatowe, jak i organizacje pozarządowe. Ponadto wspierane będzie nabywanie różnorodnych kompetencji, m.in. obywatelskich, co będzie sprzyjać także partycypacji społecznej.

²⁹ Projekt, <http://www.federacja-ngo.pl/konsultacje/file/8a340a8f33f6aafe1fa2251d45505fed.pdf> (dostęp 26.11.2013).

³⁰ Uchwała Sejmiku Województwa nr XV/267/11 z dnia 28 listopada 2011 r.

Zakłada się, że zaangażowanie sektora pozarządowego w realizację założeń Strategii, przynajmniej w niektórych obszarach, i to zarówno w zakresie stymulowania rozwoju społecznego, realizacji części zadań publicznych, ale także aktywizacji społeczności lokalnych i wzmocnienia potencjału sektora będzie jednym z czynników powodzenia rozwoju regionu. Niezwykle istotne dla zwiększenia aktywności i stopnia zaangażowania organizacji pozarządowych jest rozwój i podniesienie jakości współpracy pomiędzy oboma sektorami – administracji publicznej i pozarządowym.

W ramach tego celu ważna będzie także „promocja idei ekonomii społecznej i wspieranie podmiotów ekonomii społecznej”, których zadaniem jest zdobycie umiejętności samozatrudniania osób zaangażowanych w te przedsięwzięcia. Dla realizacji tych celów planuje się opracowanie i wdrożenie kompleksowych działań.

W gminach, w których brakuje infrastruktury społecznej planuje się tworzenie lokalnych placówek rozwoju społecznego według jednej formuły, które mogą stać się bazą, inkubatorami działania organizacji pozarządowych, zaś organizacje powinny aspirować ich do prowadzenia lub współprowadzenia z jednostkami samorządu terytorialnego.

Kierunek działania 2. Promocja aktywności społecznej, samorozwoju i kształcenia przez całe życie.

Kierunek działania 6. Promocja i rozwój ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej oraz spółdzielczości.

Kierunek działania 7. Promocja i wsparcie wolontariatu oraz działalności non-profit.

Kierunek działania 17. Rozwój współpracy jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych skierowany m.in. na przejmowanie przez obywateli i organizacje pozarządowe zadań publicznych.

Kierunek działania 19. Inicjowanie, realizacji i wspieranie działań sprzyjających zwiększeniu partycypacji społecznej poprzez rozbudowę wspomaganych elektronicznie systemów konsultacji społecznych (Strategia, s. 35–46).

Cel strategiczny Nowoczesny sektor rolno-spożywczy

Rozwój współpracy międzynarodowej ma „wzmocnić partycypację obywateli na terenach wiejskich”.

Kierunek działania 13. Promocja idei spółdzielczości w rolnictwie (Strategia, s. 49–54).

Cel strategiczny Sprawne zarządzanie

Sprawny samorząd potrafi wykorzystać na potrzeby rozwoju wymianę międzynarodową, dzięki której wzrasta partycypacja społeczna.

Jedną z zasad rozwoju województwa jest zapewnienie partycypacji społecznej w procesach planowania przestrzennego i inwestycyjnych.

Współpraca administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi „służy budowie społeczeństwa obywatelskiego na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie”.

Organizacje pozarządowe uzupełniają działania administracji publicznej w realizacji zadań publicznych, czemu sprzyja ich zakorzenienie społeczne i orientacja w problemach i wyzwaniach społecznych. Natomiast w społeczeństwie obywatelskim pełnią m.in. takie role, jak „rzecznika lokalnych społeczności (konkretnych grup społecznych)” i „strażnika” działania administracji publicznej. Są także aktywnym aktorem współpracy międzynarodowej, dzięki czemu przyczyniają się do m.in. „partycypacji społecznej, spójności społecznej pomocy rozwojowej dla krajów rozwijających się”. Są także ważnym partnerem współpracy międzynarodowej regionu.

Działalność organizacji pozarządowych może mieć znaczenie dla stymulowania przedsiębiorczości na terenach wiejskich.

Kierunek działania 3. Promocja i wspieranie współpracy międzynarodowej instytucji kultury, rynku pracy, pomocy społecznej, ekonomii społecznej oraz organizacji sportowych.

Kierunek działania 4. Rozwój organizacji pozarządowych.

Kierunek działania 6. Zwiększenie partycypacji społecznej w procesach rozwoju lokalnego i regionalnego (Strategia, s. 55–62).

Organizacje pozarządowe zostały zaliczone do grona podmiotów współodpowiedzialnych za realizację wielu celów strategicznych (Strategia s. 69–94).

Liczba organizacji działających na rzecz rozwoju lokalnego w wymiarze społecznym i ekonomicznym oraz stan ich członkostwa zostały uwzględnione jako wskaźniki realizacji celów Strategii w wymiarze gospodarczym oraz celu strategicznego Sprawne zarządzanie (Strategia, s. 96–108).

Konsultacje projektu Strategii trwały od 3 czerwca do 15 lipca 2013 r. Jak wynika z Raportu z realizacji działań strażniczych Biura Monitoringu Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych „I organizacje chcą planować rozwój swojego regionu” organizacje pozarządowe aktywnie zaangażowały się nie tylko w proces konsultacji przedłożonego dokumentu, ale także w wypracowanie dobrej praktyki w tym zakresie. Dzięki temu zaangażowaniu zorganizowano „we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego spotkanie dla organizacji pozarządowych służące zgłoszeniu postulatów środowiska pozarządowego do Strategii i dyskusji nad tymi postulatami”. Organizacje pozarządowe zgłosiły wiele „konstruktywnych uwag do dokumentu Strategii”, zarówno w trakcie otwartych spotkań, jak i w ramach konsultacji korespondencyjnych. Organizator konsultacji społecznych (Urząd Marszałkowski) przyjął 6 z 9 postulatów zgłoszonych w konsultacjach korespondencyjnych, w tym przede wszystkim te, które dotyczyły „rozwijania współpracy międzysektorowej w drodze przejmowania przez obywateli i organizacje realizacji zadań publicznych, promowania filantropii jako niezinstytucjonalizowanej formy pomocy oraz budowania niepublicznej sieci poradnictwa obywatelskiego”³¹.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 Plan modernizacji 2020+ uwzględnia w planach rozwoju regionu zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną i to w różnych wymiarach: zarówno rozwoju społecznego (kapitał społeczny, aktywność i partycypacja społeczna), jak i ekonomicznego (samozatrudnienie, przedsiębiorczość społeczna i spółdzielczość). Wyznacza kierunki i przewiduje mechanizmy wspierania ich rozwoju, ale rozwinięcie tych dyrektyw deleguje do wojewódzkich programów: współpracy z organizacjami pozarządowymi i rozwoju ekonomii społecznej.

Organizacje pozarządowe zaliczono do grona realizatorów celów strategicznych oraz uwzględnione we wskaźnikach rozwoju regionu.

³¹ Raport „I organizacje chcą planować rozwój swojego regionu”, s. 16–17. Zob. także Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji projektu Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 Plan modernizacji 2020+.

Kujawsko-pomorskie organizacje pozarządowe w sposób systemowy zaangażowały się w proces konsultacji Strategii, nie tyle zajmując określone stanowisko odnośnie przedłożonego, co umożliwiając wszystkim zainteresowanym jak najpełniejszy udział w tym procesie.

Lubelskie

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)³² „jest najważniejszym dokumentem programowym, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego”. Zapisane w dokumencie cele strategiczne stawiają na „innowacje, wzmocnienie miast, rozwój nowoczesnej wsi, rozwój przedsiębiorczości, wykorzystanie potencjału naukowego oraz wielokierunkową integrację regionu”.

Strategia w procesie rozwoju regionu uwzględnia, choć w niewielkim stopniu, zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną i ich instytucje. Termin społeczeństwo obywatelskie pojawia się w tekście dwukrotnie, w tym raz w kontekście słabości tej formy samoorganizacji społecznej na Białorusi (Strategia, s. 12). Natomiast ekonomia społeczna i jej instytucje pojawiają się jedynie w kontekście zmniejszania wykluczenia społecznego.

Wizja rozwoju regionu do 2020 roku nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej (Strategia, s. 10–11).

W diagnozie kondycji regionu kapitał społeczny zaliczany jest do najważniejszych czynników rozwojowych, jednak, po pierwsze, stwierdza się, że Lubelszczyzna nie odbiega od średniej krajowej pod względem jego poziomu, pomimo tego, że legitymuje się wyższym poziomem zaufania do sąsiadów i władz lokalnych. Po drugie, sygnalizuje się, że województwo, pomimo stałego wzrostu liczby organizacji pozarządowych, znajduje się w gronie województw o najniższym wskaźniku organizacji na liczbę mieszkańców. I po trzecie, organizacje pozarządowe w regionie charakteryzują się znacznym rozdrobnieniem. Na podstawie stwierdza się, że trzeci sektor na Lubelszczyźnie jest słaby, a jego kondycja odbija się

³² Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXIV/559/2013 z dnia 24 czerwca 2013 r.

niekorzystnie na poziomie kapitału społecznego, a zatem niezbędne jest podjęcie działań wzmacniających sektor. Temu może służyć współpraca władz samorządowych z instytucjami trzeciego sektora, którą uznaje się za „jedną z najbardziej skutecznych i efektywnych form partycypacji społecznej”. Zasady i formy tej współpracy określają rokrocznie uchwalane programy współpracy samorządu województwa z organizacjami pozarządowymi (Strategia, s. 34).

Strategia nie koresponduje z Wieloletnim regionalnym planem działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013–2020³³. Plan jest dokumentem planistycznym w zakresie „długofalowych działań mających na celu wsparcie inicjatyw tworzących warunki do pracy i aktywizacji społecznej, z wykorzystaniem różnorodnych instrumentów wsparcia, wpisanie tych działań w dokumentach strategicznych województwa” (Plan, s. 6). Dokument odnosi się do poprzedniej wersji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006–2020 (Plan, s. 26).

Celem głównym Programu współpracy Województwa Lubelskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2012³⁴ jest „zwiększenie udziału podmiotów Programu w realizacji zadań samorządu województwa w sferze zadań publicznych, w szczególności w zakresie współpracy dotyczącej programowania oraz realizacji podstawowych dokumentów programowych województwa lubelskiego”. Wśród celów szczegółowych zapisano: wzmocnienie sektora pozarządowego jako potencjalnego realizatora zadań publicznych, rozwój instytucji i instrumentów dialogu obywatelskiego jako potencjalnych uczestników procesów ustanawiania polityk publicznych, rozwój współpracy między sektorem publicznym i pozarządowym jako mechanizmu służącego „efektywniejszej realizacji polityki rozwoju Województwa” (Program, s. 2). Wśród zadań priorytetowych znalazły się m.in. rozwój ekonomii społecznej, wspieranie działalności wspomagającej rozwój gospodarczy, w tym rozwój przedsiębiorczości.

³³ Przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Nr CLXXXVI/3830/2013 z dnia 2 lipca 2013 r.

³⁴ Uchwała Sejmiku Województwa nr XXXVII/599/2013 z dnia 25 listopada 2013 r.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 1 z 4 celów strategicznych:

Cel strategiczny 4 Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu:

Cel operacyjny 4.2 Wspieranie włączenia społecznego:

Do realizacji tego celu niezbędne są m.in.: aktywizacja społeczna i zawodowa osób marginalizowanych, rozwój ekonomii społecznej, „zwiększenie partycypacji społecznej jako podstawowego warunku budowy społeczeństwa obywatelskiego”.

Kierunki działań m.in.: „promocja aktywnej integracji i postaw obywatelskich” (np. wolontariatu, liderów polityki publicznej); wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych działających na rzecz zmniejszenia wykluczenia społecznego, promowanie innowacji społecznych.

Oczekuje się, że realizacja tego celu przyczyni się m.in. do zwiększenia partycypacji społecznej (Strategia, s. 71).

Cel operacyjny 4.3 Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi współpracy wewnątrz regionalnej:

Jednym z kierunków działania jest m.in. wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.

Oczekuje się, że zaplanowane działania mogą „pobudzić aktywność społeczną”, czyli uruchomią potencjalny czynnik dynamizujący rozwój regionu i wpływający na poprawę warunków życia mieszkańców oraz – dzięki społecznym inicjatywom, mieszkańców – przyczynią się do „poiniesienia poziomu edukacji, tworzenia i uczestnictwa w kulturze, a także do lepszego współdziałania władz samorządowych ze społecznościami lokalnymi” (Strategia, s. 73–74).

Cel operacyjny 4.4 Przelamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu:

Oczekuje się, że zaplanowane w ramach tego priorytetu działania spowodują „zwiększenie aktywności, potencjału i kompetencji organizacji pozarządowych oraz wzrost ich znaczenia w kontaktach międzynarodowych” (Strategia, s. 75–76).

Organizacje pozarządowe zaliczono do grona realizatorów wszystkich celów strategicznych, także do uczestnictwa w pracach Komitetu Sterującego ds. wdrażania Strategii. Natomiast podmiotom ekonomii społecznej przypisano kompetencje jedynie do realizacji celu związanego z przeciwdziałaniem marginalizacji społecznej. Co warto zaznaczyć, w gronie realizatorów Celu strategicznego 2 Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich i Celu operacyjnego 4.5 Racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów przyrody dla celów gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego znalazły się spółdzielnie.

We wskaźnikach realizacji Celu strategicznego 4.2 uwzględniono liczbę: organizacji pożytku publicznego, fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych.

Konsultacje projektu Strategii prowadzone były w dniach od 25 kwietnia do 31 maja 2013 r.³⁵ Wojewódzka RDPP pozytywnie zaopiniowała projekt „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 roku)” (Raport, s. 9). Jednak spośród kilkudziesięciu pisemnych uwag do Strategii zgłoszonych na etapie konsultacji społecznych przez organizacje pozarządowe żadna nie odnosiła się do problematyki społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej. Nie jest także znane stanowisko lubelskiego sektora odnośnie projektu Strategii.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.) odnosi się – choć w ograniczonym stopniu – zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej. Potwierdzeniem jest fakt, że tylko jeden z czterech celów strategicznych rozwoju województwa w jakikolwiek sposób odnosi się do tych dwóch form samoorganizacji społeczeństwa. Co ciekawe, nie pojawiają się one w analizie SWOT.

Strategia nie przewiduje mechanizmów wspierania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, poza tymi ich instytucjami, które prowadzą działalność w sferze wykluczenia społecznego.

Wśród realizatorów Strategii znalazły się organizacje pozarządowe, w niewielkim zakresie podmioty ekonomii społecznej, a także spółdzielnie.

³⁵ Raport z konsultacji społecznych projektu Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.), Lublin, czerwiec 2013 r.

Jedynie instytucje społeczeństwa obywatelskiego uwzględniono we wskaźnikach realizacji, w dodatku dedykowanego im, celu strategicznego.

Aktualna Strategia rozwoju województwa i regionalny Plan rozwoju ekonomii społecznej, choć powstawały w tym samym okresie, nie są ze sobą powiązane. Projekt Strategii został pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzką RDPP, jednak nie jest znane stanowisko organizacji pozarządowych z województwa lubelskiego na temat tego dokumentu.

Lubuskie

Zaktualizowana w 2012 roku Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020³⁶ to plan działania władz województwa w zarządzaniu regionem oraz inicjowaniu i rozwijaniu mechanizmów współpracy samorządu z biznesem i mieszkańcami (Strategia, s. 5). Strategia nie odnosi się do społeczeństwa obywatelskiego jako takiego i nie wskazuje jego miejsca, roli i znaczenia w rozwoju regionu. Termin społeczeństwo obywatelskie nie pojawia się w dokumencie. Co więcej, mówi się w nim raczej o mieszkańcach niż obywatelach. Co prawda w przypadku 3 z 4 Celów strategicznych³⁷ za filar realizacji przewidzianych w nich zamierzeń uznano kapitał społeczny, to jednak w niewielkim stopniu uwzględniają one instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej i ich działania.

Wizja rozwoju województwa zakłada, że działania organizacji pozarządowych, podobnie jak samorządów i przedsiębiorców, przyczynią się do zapewnienia wysokiego poziomu życia mieszkańców i dostępu do usług o dobrym standardzie (Strategia, s. 30).

W diagnozie stanu rozwoju województwa identyfikuje się niższą niż w innych regionach kraju aktywność obywatelską, średni poziom wskaźnika liczby organizacji pozarządowych (stowarzyszeń i fundacji) na 10 tysięcy mieszkańców w skali kraju, choć najwyższy dla terenów wiejskich (Strategia, s. 12).

³⁶ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr XXXII/319/12 z dnia 19 listopada 2012 roku.

³⁷ Tym wyjątkiem jest Cel strategiczny 2 Wysoka dostępność transportowa i teleinformatyczna.

Jednak w ramach analizy SWOT duża aktywność organizacji pozarządowych wraz z tendencjami rozwojowymi ekonomii społecznej w województwie zaliczana jest do silnych stron województwa w obszarze Kapitału ludzkiego, społecznego i spójności społecznej (Załączniki³⁸, s. 53).

Strategia nie koresponduje z Wieloletnim Regionalnym Planem Działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubuskim na lata 2013–2020³⁹, który jest jeszcze na etapie opracowania. Natomiast Plan odwołuje się do wcześniejszej wersji Strategii z 2005 r., w szczególności Celu operacyjnego 2.6 Ograniczenie zakresu i skutków wykluczenia społecznego osób i rodzin, ich integracja ze społeczeństwem oraz wyrównywanie szans rozwojowych dzieci i młodzieży. Odwołuje się także do Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2005–2013 zarówno na w obszarze analizy SWOT, jak i jednego z celów głównych – Zapobieganiu wykluczeniu społecznemu osób i rodzin oraz ich integracja ze społeczeństwem.

Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej stanowi jedno z zadań priorytetowych zapisanych w projekcie Programu współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi w 2014 roku⁴⁰. Natomiast nie ma tam zadań zorientowanych na wzmacnianie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jako takiego, bądź jego instytucji.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 4 Celów strategicznych:

Cel 1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka regionalna:

Cel operacyjny 1.8 Poprawa jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej:

g) Wspieranie i promocja produktów regionalnych i odtwarzanie tradycji winiarskich m.in. poprzez wspieranie stowarzyszeń winiarskich w pracach i inicjatywach legislacyjnych (Strategia, s. 39).

³⁸ Załączniki do Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, przyjęte tą samą uchwałą Sejmiku.

³⁹ Zob. <http://www.projektsystemowy.lubuskie.pl/pl/Ekonomia-spoeczna/Wazne-dokumenty2> (s. 9, dostęp 23.11.2013).

⁴⁰ <http://bip.lubuskie.pl/> (dostęp 23.11.2013).

Cel 3. Społeczna i terytorialna spójność regionu:

Cel operacyjny 3.3 Zapewnienie różnorodnej oferty kulturalnej i sportowej:

g) wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw sportowych w zakresie m.in.: sportu dzieci i młodzieży, osób niepełnosprawnych oraz osób w wieku poprodukcyjnym w tym przez organizacje pozarządowe.

Cel operacyjny 3.4 Promocja włączenia zawodowego i społecznego:

a) Ograniczenie skali i zjawiska wykluczenia społecznego i ubóstwa poprzez m.in. promocję i rozwój pracy socjalnej i ekonomii społecznej (Strategia, s. 47–48).

Cel 4. Region efektywnie zarządzany:

Powodzenie realizacji celu będzie zależać od jakości współpracy różnych podmiotów operujących w skali województwa, w tym organizacji pozarządowych, deklaruje się wspieranie tej współpracy.

Cel operacyjny 4.2 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej:

a) Intensyfikacja współpracy gospodarczej i społecznej w kraju i zagranicą poprzez wspieranie partnerskich kontaktów różnych podmiotów, w tym, organizacji pozarządowych.

Cel operacyjny 4.3 Wzmocnienie potencjału kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej:

Deklaruje się, że do skutecznej realizacji tego celu istotne będzie „udzielenie wsparcia zorganizowanym formom aktywności obywatelskiej”. Ponadto stwierdza się, że „Włączenie do udziału w procesie rozwoju regionu organizacji pozarządowych, przedsiębiorców, przedstawicieli różnorodnych, często nieformalnych grup społecznych, przyczyni się do trwałego budowania tożsamości regionalnej (...)”

a) „Wspieranie działań na rzecz zwiększenia aktywności i partycypacji obywatelskiej w życiu publicznym i społecznym,

b) wzmacnianie partnerskiego podejścia do działań na rzecz rozwoju województwa lubuskiego poprzez pogłębianie i zacieśnianie współpracy między instytucjami publicznymi i organizacjami obywatelskimi” (Strategia, s. 51–53).

Organizacje pozarządowe włączono w system realizacji strategii poprzez zagwarantowanie ich przedstawicielom miejsca w Radzie do spraw rozwoju województwa lubuskiego (Strategia, s. 69).

Ani instytucje społeczeństwa obywatelskiego, ani podmioty ekonomii społecznej nie zostały uwzględnione jako wskaźniki realizacji strategicznych celów rozwoju województwa.

W trakcie dwuetapowych konsultacji projektu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, które trwały od 29 czerwca do 20 lipca 2012 roku, organizacje pozarządowe nie sformułowały jednego stanowiska lubuskiego trzeciego sektora odnośnie projektu Strategii, natomiast złożyły kilkanaście pisemnych uwag do Strategii (Załączniki, s. 63–66).

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego właściwie nie odnosi się do społeczeństwa obywatelskiego, chociaż organizacje pozarządowe włączono w system realizacji strategii. Natomiast w ograniczonym stopniu uwzględnia ekonomię społeczną, jednak nie przypisuje jej istotnej roli w rozwoju regionu. Instytucje obu tych form samoorganizacji społecznej postrzegane są przez pryzmat tradycyjnych obszarów ich funkcjonowania, jak: przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, zachowanie i odtwarzanie tradycji regionalnych, kształtowanie tożsamości regionalnej, kultura fizyczna i sport, współpraca i wymiana transgraniczna oraz rozwijanie otoczenia biznesu.

Zupełnie pominięto je w zestawie wskaźników realizacji strategicznych celów rozwoju województwa.

Lubuski trzeci sektor nie wypracował stanowiska odnośnie projektu strategii rozwoju regionu.

Łódzkie

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020⁴¹ to najważniejszy dokument samorządu województwa, określa wizję i cele jego rozwoju oraz główne sposoby realizacji tych zamierzeń. Jednym z kilkunastu obszarów priorytetowych poprzedniej wersji dokumentu w sferze wiedzy

⁴¹ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXIII/644/13 z dnia 26 lutego 2013 r.

było społeczeństwo obywatelskie, natomiast w jego zaktualizowanej wersji prognozuje się rozwój kapitału społecznego, a także przewiduje, że „mieszkańcy będą stanowili aktywne społeczeństwo obywatelskie” (Strategia, s. 7–8).

Wizja rozwoju regionu nie odnosi się do społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, jednak aspekty obu tych form samoorganizacji społecznej zostały uwzględnione w 1 z 3 filarów rozwoju województwa – Spójność społeczna – natomiast nie zostały uwzględnione w pozostałych filarach: Spójność gospodarcza i Spójność przestrzenna.

W diagnozie uwarunkowań rozwojowych stwierdza się, że województwo plasuje się w okolicach średniej krajowej pod względem poziomu kapitału społecznego, który jest silnie zróżnicowany w skali województwa oraz zaangażowania obywatelskiego społeczeństwa mierzonego m.in. liczbą organizacji pozarządowych, które charakteryzuje się nierównomiernym rozwojem, niskim potencjałem prozatrudnieniowym oraz słabo rozwiniętą współpracą wewnątrz trzeciego sektora (Strategia, s. 26).

W analizie SWOT: 1) niski i nierównomierny poziom kapitału społecznego oraz instytucji społeczeństwa obywatelskiego postrzegany jest jako jedna z barier rozwoju województwa (Strategia, s. 31); słabe zaplecze instytucjonalne organizacji pozarządowych, będące przejawem niedorozwoju aktywności obywatelskiej, postrzegane jest jako jeden z najważniejszych problemów instytucjonalnych województwa (Strategia, s. 46); 2) aktywność społeczności lokalnych w ramach Lokalnych Grup Działania zaliczona została do atutów, słabo rozwinięte społeczeństwo obywatelskie do słabych stron województwa, zaś polityka wsparcia przez Unię Europejską rozwoju ekonomii społecznej postrzegana jako szansa w obszarze 2 Społeczeństwo i jakość życia (Strategia, s. 64–65); 3) stworzenie warunków do rozwoju kapitału społecznego i poczucia tożsamości regionalnej zaliczono do wyzwań rozwojowych województwa (Strategia, s. 72).

W ramach trendów rozwojowych województwa do roku 2020: 1) przewiduje się powolny wzrost kapitału społecznego, czemu może sprzyjać stymulowanie m.in.: „procesów wzrostu zaufania społecznego, troski o dobro wspólne, wspieranie aktywności obywatelskiej”, natomiast

innowacje społeczne podejmowane przez spółdzielnie socjalne postrzega się jako sposób zaspokojenia potrzeb społecznych, kulturalnych i ekonomicznych grup zagrożonych marginalizacją (Strategia, s. 70); za warunek podniesienia sprawności zarządzania w sektorze publicznym uznano poprawę zdolności współpracy podmiotów wywodzących się z różnych sektorów, w tym trzeciego sektora (Strategia, s. 108).

Ze Strategią koresponduje Wieloletni plan działań na rzecz rozwoju i upowszechniania ekonomii społecznej w województwie łódzkim na lata 2013–2020⁴², który jest „przełożeniem na poziom wykonawczy/operacyjny” zapisów strategii dedykowanych ekonomii społecznej (Plan, s. 5).

Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego zapisano jako priorytety Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2013⁴³. Na pierwszy aspekt zorientowany jest obszar I Wspieranie rozwoju demokracji i społeczeństwa obywatelskiego, w ramach którego wyznaczono dwa priorytety: wspieranie dialogu obywatelskiego i międzysektorowej współpracy oraz rozwój społeczności w regionie, jednak realizowane głównie w formie niefinansowej. Natomiast Program współpracy nie odnosi się do ekonomii społecznej.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 1 z 3 Filarów:

Filar 2. Spójność społeczna:

Spójność społeczna budowana jest m.in. przez świadomość regionalną i lokalną, tożsamość kulturową, samoorganizację społeczną i współpracę między grupami i samorządem terytorialnym. Silne społeczeństwo obywatelskie nie tylko wpływa na potencjał gospodarczy regionu, ale także na jakość życia. Zakłada się wzrost udziału społeczeństwa w kształtowaniu polityk i realizacji zadań publicznych. Wzrost kapitału społecznego przyczyni się do zmniejszenia nierówności społecznych oraz wzmocnienia solidarności lokalnej, czemu będą służyć działania zorientowane na

⁴² Przyjęty uchwałą Zarządu Województwa nr 796/13 z dnia 26 czerwca 2013 r.

⁴³ Uchwała Sejmiku Województwa nr 557/12 z dnia 30 października 2012 r.

aktywizację społeczności lokalnych, wspieranie sektora organizacji pozarządowych i kształtowanie tożsamości regionalnej, zaś ich celem będzie budowanie zaufania i więzi społecznych, promowanie postaw obywatelskich i aktywności na rzecz dobra wspólnego.

Cel operacyjny 4 Wysoki poziom kapitału społecznego i silne społeczeństwo obywatelskie:

Jednym z założeń tego celu jest przekonanie, że kapitał społeczny i społeczeństwo obywatelskie przyczynią się do realizacji założeń rozwojowych województwa, czyli szybkiego rozwoju społeczno gospodarczego i poprawy spójności społecznej, podniesienia jakości życia mieszkańców oraz atrakcyjności i konkurencyjności regionu.

Strategiczne kierunki działań:

1. Rozwój społeczności lokalnych poprzez kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i rozwój sektora organizacji pozarządowych.

Cel operacyjny 5 Wysoki standard i dostęp do usług publicznych:

Wzrostowi kapitału społecznego sprzyja dostęp do usług oferowanych przez tzw. „przemysł czasu wolnego”.

Cel operacyjny 6 Reintegracja społeczna grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym:

Rozwój sektora ekonomii społecznej uznaje się za jeden z mechanizmów rozwiązywania problemów społecznych. W ramach jego realizacji zakłada się aktywizację istniejących oraz tworzenie nowych podmiotów ekonomii społecznej.

Realizacja celu wpływając na podniesienie kapitału ludzkiego i społecznego przyczyni się do przywrócenia zasobów siły roboczej na rynek pracy oraz zwiększenia potencjału społeczno-gospodarczego regionu.

Strategiczne kierunki działań:

2. Rozwój i wspieranie ekonomii społecznej poprzez wspieranie tworzenia i działania przedsiębiorstw społecznych, w tym spółdzielni socjalnych, centrów i klubów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej i warsztatów terapii zajęciowej, tworzenia infrastruktury wsparcia dla rozwoju tego sektora, propagowanie idei ekonomii społecznej, wspieranie platform i sieci współpracy (Strategia, s. 85–92).

W ramach systemu zarządzania realizacją Strategii poprawę współpracy pomiędzy różnymi partnerami, w tym organizacjami trzeciego sektora, uznaje się za jeden z czynników sukcesu (Strategia, s. 108).

Liczba organizacji pozarządowych i udział wydatków na inicjatywy obywatelskie w budżetach JST zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji Celu operacyjnego 4 Wysoki poziom kapitału społecznego i silne społeczeństwo obywatelskie (Strategia, s. 119).

Konsultacje projektu Strategii prowadzone były w dniach od 29 września do 5 listopada 2012 r. W ich trakcie organizacje pozarządowe nie sformułowały jednego stanowiska łódzkiego trzeciego sektora odnośnie projektu Strategii, natomiast indywidualnie zgłosiły kilkadziesiąt uwag. Uwagi odnoszące się do wspierania rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego zgłosiła Rada Organizacji Pozarządowych Województwa Łódzkiego w następujących sprawach: powoływania rad pożytku publicznego na szczeblu lokalnym, tworzenia wieloletnich programów współpracy JST i organizacji pozarządowych oraz tworzenia centrów dialogu społecznego i promocji wolontariatu. Dwie ostatnie uwagi zostały uwzględnione w Strategii. Natomiast nie zostały uwzględnione uwagi dotyczące uzupełnienia wskaźników realizacji Strategii o różne wskaźniki związane z funkcjonowaniem instytucji społeczeństwa obywatelskiego⁴⁴.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020 uwzględnia społeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną, jednak jedynie na płaszczyźnie spójności społecznej, pomijając ich rolę w wymiarze spójności gospodarczej i przestrzennej. W Strategii przewidziano mechanizmy wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, a zmiany w tym pierwszym z obszarów zaliczono do mierników rozwoju regionu.

Łódzki trzeci sektor nie wypracował stanowiska odnośnie projektu strategii rozwoju regionu, choć uwagi zgłosiła działająca w województwie sieć organizacji.

⁴⁴ Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007–2020 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko, Łódź, grudzień 2012 rok, przyjęte uchwałą Zarządu Województwa nr 1934/12 z dnia 3 grudnia 2012 r.

Małopolskie

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego 2011–2020⁴⁵ „jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, prowadzonej w przestrzeni regionalnej”. Jedną z płaszczyzn tej interwencji jest m.in. świadomość obywatelska (Strategia, s. 5). W dokumencie nie pojawiają się ani termin społeczeństwo obywatelskie, ani ekonomia społeczna. Wydaje się, że ten pierwszy zastępuje termin tożsamość regionalna, a ten drugi realizacja zadań publicznych. Potwierdzeniem tego przekonania może być jeden z akapitów diagnozy kondycji regionu, w którym stwierdza się, że „Pomimo deklarowanej silnej więzi z regionem, poziom czynnego zaangażowania w sprawy publiczne, przejawiający się działalnością w różnego rodzaju organizacjach i stowarzyszeniach, jest niewielki” (Strategia, s. 58). A także kierunki działań, w których jednym z ważniejszych celów stymulowania aktywności obywatelskiej jest często wzrost tożsamości regionalnej.

Wizja rozwoju regionu nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej, natomiast jako nadrzędną ideę wskazuje się „stworzenie warunków dla indywidualnego rozwoju człowieka w poszanowaniu dla dobra wspólnego”, zaś „najważniejszą kategorią strategii pozostaje człowiek w regionalnej wspólnotie i przestrzeni”. (Strategia, s. 64). Wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego oraz tożsamości regionalnej stanowiło jeden z kierunków działania w poprzedniej wersji Strategii (zob. Strategia, s. 9). Stwierdza się, że dzięki strategicznej interwencji władz regionu w poprzednim okresie planowania „wzrósł poziom kapitału społecznego i aktywności obywatelskiej w regionie” (Strategia, s. 67).

W diagnozie kondycji regionu mówi się o organizacjach pozarządowych jako ważnym partnerze samorządów terytorialnych, a ich współpraca jest mechanizmem wzmacniającym rozwój regionu, jednak sygnalizuje się, że ta kooperacja ogranicza się głównie do pozyskiwania funduszy, „przy często artykułowanym braku akceptacji procedur kontroli i weryfikacji wydatkowanych środków” (Strategia, s. 58). Do słabości

---

⁴⁵ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XII/183/11 z dnia 26 września 2011 r.

trzeciego sektora w Małopolsce zalicza się niski poziom integracji wewnętrznej i brak reprezentacji sektora (Strategia, s. 58).

Regionalny Plan Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Małopolskim na lata 2014–2020 został przyjęty uchwałą Zarządu Województwa 19 listopada br⁴⁶, stąd też Strategia nie może do niego nawiązywać. Natomiast w Planie nie tylko stwierdza się, że w Strategii „znajdują się cele strategiczne, kierunki polityki rozwoju oraz działania, które bezpośrednio lub pośrednio wiążą się z ekonomią społeczną”, a instrumentarium ekonomii społecznej ze swoimi funkcjami może przyczynić się do ich osiągnięcia. Wskazuje się także konkretne obszary, cele i kierunki działań, „w których ekonomia społeczna może odegrać znaczącą lub pomocniczą rolę”. Są to Obszary: 1. Gospodarka wiedzy i aktywności, 2. Dziedzictwo i przemysł czasu wolnego, 5. Rozwój miast i terenów wiejskich i 6. Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i społeczne (Plan, s. 12–16).

Wieloletni program współpracy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na lata 2013–2017⁴⁷ jest spójny z aktualną strategią rozwoju regionu, a jego komponenty zgodne z jej wizją i celami. Jego głównym celem jest „zwiększenie i wzmocnienie udziału mieszkańców Małopolski oraz organizacji pozarządowych i innych podmiotów pożytku publicznego, we współpracy z Samorządem Województwa Małopolskiego w kreowaniu i realizacji usług publicznych zmierzających do podniesienia jakości życia mieszkańców regionu”. Natomiast cele szczegółowe odpowiadają kierunkowi polityki rozwoju 7.2 Kształtowanie i rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmocnianie kapitału społecznego Strategii rozwoju województwa. Realizacja tych celów przewiduje podjęcie m.in.: działań włączających trzeci sektor w opracowywanie polityk publicznych, w tym rozwój instytucji dialogu społecznego i obywatelskiego, wzmocnienie organizacji jako realizatorów zadań publicznych, wspieranie procesów integrujących sektor, wzmocnianie infrastruktury wspierającej trzeci sektor, promocję i upowszechnianie ekonomii społecznej (Program, s. 10–12).

⁴⁶ Przyjęty uchwałą Zarządu Województwa nr 1417/13 z dnia 19 listopada 2013 r.

⁴⁷ Uchwała Sejmiku Województwa nr 557/12 z dnia 30 października 2012 r.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 7 Obszarów:

Obszar 1 Gospodarka wiedzy i aktywności:

Kierunek polityki rozwoju 1.1 Rozwój kapitału intelektualnego:

– jednym z kluczowych działań jest rozszerzenie oferty edukacyjnej o działania przyczyniające się do wzrostu kompetencji społecznych i obywatelskich (Strategia, s. 72).

Kierunek polityki rozwoju 1.5 Wzmacnianie i promocja przedsiębiorczości:

Istotnym elementem działań strategicznych na tej płaszczyźnie będzie wzmacnianie kapitału społecznego, postrzeganego jako czynnik wzmacniający rozwój nowoczesnej gospodarki regionalnej, która bazuje na współpracy i partnerstwie sektora publicznego, biznesowego i społecznego. Stąd też budowa kapitału społecznego będzie oznaczać inwestycję „w podstawy gospodarcze regionu” (Strategia, s. 76).

Obszar 2 Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego:

Kierunek polityki rozwoju 2.1 Ochrona Małopolskiej przestrzeni kulturowej:

– jednym z kluczowych działań jest rozwój partnerstwa sektorów: publicznego, prywatnego i pozarządowego w zarządzaniu kulturą (Strategia, s. 79).

Kierunek polityki rozwoju 2.3 Kształcenie kadr dla obsługi przemysłów czasu wolnego:

Zakłada się, że do wzmocnienia kapitału społecznego przyczyni się atrakcyjna oferta turystyczna regionu (Strategia, s. 80).

Kierunek polityki rozwoju 2.4 Wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego:

Dla skutecznej realizacji celu strategicznego niezbędne będzie zintensyfikowanie, słabej jak do tej pory, współpracy sektorów: publicznego, prywatnego i pozarządowego.

– jednym z kluczowych działań jest m.in. intensyfikacja sektorów: publicznego, biznesowego i pozarządowego „w zakresie edukacji, promo-

cji oraz poprawy świadomości i postaw obywatelskich w odniesieniu do dziedzictwa regionalnego” (Strategia, s. 81–82)

Obszar 7 Zarządzanie rozwojem województwa

Kierunek polityki rozwoju 7.2 Kształtowanie i rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmacnianie kapitału społecznego:

Czynnikiem korzystnie wpływającym na poziom aktywności publicznej, w tym także w organizacjach pozarządowych, jest wysoki poziom kapitału społecznego i świadomość obywatelska. Duże znaczenie w tym procesie odgrywa podnoszenie zaufania do instytucji publicznych, do czego może przyczynić się prowadzenie partnerskiego dialogu z równoprawnie traktowanymi instytucjami pozasamorządowymi oraz rozwój i pełniejsze wykorzystanie instrumentów partycypacji społecznej. Efektywna realizacja założonych celów strategicznych wymaga zaangażowania do realizacji wynikających ze Strategii zadań organizacji pozarządowych. Dla podniesienia skuteczności tego zaangażowania „wsparcie udzielane trzeciemu sektorowi ukierunkowane zostanie na pomoc w realizacji konkretnych zadań podejmowanych przez organizacje pozarządowe”. To zaś umożliwi pełniejsze wykorzystanie ich potencjału.

– kluczowymi działaniami są: kształtowanie, wzmacnianie i promocja aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej; efektywny system współpracy z sektorem pozarządowym polegający na współpracy w zakresie polityki rozwoju „w oparciu o ustalone standardy realizacji zadań publicznych”, „wspieranie rozwoju instytucjonalnego, profesjonalizacji i integracji” trzeciego sektora, „wspieranie rozwoju i upowszechnianie wolontariatu” oraz „upowszechnianie partnerstwa publiczno-społecznego” (Strategia, s. 112).

Organizacje pozarządowe zostały uwzględnione jako realizatorzy jedynie dedykowanego im Kierunek polityki rozwoju 7.2.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej nie zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów strategicznych.

Konsultacje projektu Strategii prowadzone były w dniach od 29 września do 5 listopada 2012 r. W ich trakcie, 21 września 2010 r.(!) odbyło się spotkanie z przedstawicielami Małopolskiej Rady Pożytku Publicznego. Uczestnicy spotkania zgłosili wiele uwag odnoszących się do kwestii związanych z funkcjonowaniem instytucji społeczeństwa obywa-

telskiego i ekonomii społecznej, z których szczególnie te odnoszące się do tej drugiej sfery (zob. np. wniosek „Wdrożenie modelu wsparcia inicjatyw o charakterze przedsiębiorczości społecznej w tym: spółdzielni, w tym socjalnych, organizacji pozarządowych prowadzących działalność dochodową, centrów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej i innych podmiotów ekonomii społecznej”. Raport s. 115) nie znalazły odzwierciedlenia w ostatecznym kształcie dokumentu, w szczególności w Kierunku działania 7.2 Kształtowanie i rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmacnianie kapitału społecznego⁴⁸.

Nie znamy stanowiska małopolskiego sektora organizacji w sprawie projektu Strategii rozwoju województwa.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego 2011–2020 zasadniczo nie odnosi się do społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej, choć w dokumencie mówi się o instytucjach tego pierwszego.

W Strategii przewidziano działania zmierzające do budowy mechanizmów wspierania rozwoju organizacji pozarządowych, jako podmiotów, których działalność wpływa na rozwój regionu. Jednak, wbrew postulatowi środowiska organizacji pozarządowych zgłoszonym w trakcie konsultacji projektu Strategii i zapisom Planu rozwoju ekonomii społecznej, nie znalazły się tam mechanizmy adresowane do przedsiębiorczości społecznej. Natomiast takie zapisy znalazły się w wieloletnim programie współpracy samorządu wojewódzkiego z organizacjami pozarządowymi.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego zaliczono do grona realizatorów jedynie dedykowanego im kierunku działania, zaś zupełnie pominięto instytucje ekonomii społecznej. Natomiast ani instytucje społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej nie zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów strategicznych rozwoju.

W trakcie konsultacji projektu Strategii odbyło się spotkanie z Małopolską RDPP, jednak nie jest znane stanowisko sektora organizacji w województwie w tej sprawie.

---

⁴⁸ Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020. „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”, Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, marzec 2011 r.

Mazowieckie

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze⁴⁹ „jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju poprzez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie”. Pełni rolę „narzędzia koordynacji działań województwa i ich integracji wokół najważniejszych dla regionów celów”. Nadrzędnym celem Strategii jest spójność terytorialna, czyli z jednej strony zmniejszenie dysproporcji w poziomie rozwoju na obszarze województwa oraz „wzrost znaczenia Obszaru Metropolitarne-go Warszawy w Europie” (Strategia, s. 1).

Strategia uwzględnia i społeczeństwo obywatelskie, i ekonomię społeczną wraz z ich instytucjami jako aktorów rozwoju regionalnego, uwzględnia także konieczność mechanizmów wspierania ich rozwoju. Stosunkowo słabo zaznacza się wymiar obywatelski – termin partycypacja społeczna pojawia się w dokumencie tylko raz! Natomiast ekonomia społeczna postrzegana jest wyłącznie przez drugi człon nazwy, czyli aktywizację zawodową osób zagrożonych wykluczeniem, natomiast pomija aspekt stricte ekonomiczny, czyli przedsiębiorczość społeczną. Uwzględnienie w diagnozie kondycji regionu spółdzielni socjalnych wydaje się być podyktowane właśnie problemami rynku pracy.

Wizja rozwoju regionu nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej. Jednak jednym z Celów strategicznych jest „wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki” (Strategia, s. 51).

W diagnozie kondycji regionu kapitał społeczny identyfikuje się przez pryzmat aktywności obywatelskiej, której poziom mierzony jest frekwencją wyborczą oraz liczbą organizacji pożytku publicznego. Wskazuje się na największą w skali kraju liczbę organizacji pozarządowych działających w obszarze kultury i dziedzictwa (Strategia, s. 30), ale słaby rozwój sektora ekonomii społecznej, którego rolą jest tworzenie miejsc pracy „dla osób zagrożonych wykluczeniem” i konstatuje, że „sektor przedsiębiorczości społecznej wymaga wsparcia kierowanego bezpośrednio do nowotworzonych podmiotów, szczególnie na obszarach wiejskich” (Strategia, s. 21).

⁴⁹ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr 153/13 z dnia 28 października 2013 r.

W analizie SWOT Celu strategicznego Społeczeństwo: 1) dużą liczbę i aktywność organizacji społecznych zaliczono do mocnych stron, ale niewielką liczbę podmiotów ekonomii społecznych (np. tylko 41 spółdzielni socjalnych w skali województwa) do słabych stron regionu; 2) aktywność obywatelska postrzegana jest jako wyzwanie rozwojowe (Strategia, s. 22), zaś „wzrost postaw prospołecznych i aktywności obywatelskiej” oraz profesjonalizacja i rozwój sektora ekonomii społecznej postrzegane są jako szanse rozwojowe (Strategia, s. 22 i 45). Natomiast w analizie SWOT Celu strategicznego Kultura i dziedzictwo wyższą niż w skali kraju aktywność społeczną w zakresie opieki i ochrony wartości kultury zalicza się do mocnych stron regionu (Strategia, s. 31).

Strategia rozwoju województwa nie nawiązuje do przyjętego tylko 3 miesiące wcześniej, a mianowicie 22 lipca br., Planu Rozwoju Ekonomii Społecznej na Mazowszu na lata 2013–2020⁵⁰. Natomiast Plan, który jest wojewódzkim programem „w zakresie rozwoju ekonomii społecznej” i szczegółowo określa cele i sposób oraz rezultaty i wskaźniki tego działania nawiązuje do poprzedniej wersji Strategii rozwoju regionu (Plan, s. 3).

Projekt Rocznej programu współpracy Samorządu Województwa Mazowieckiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2014 rok nie zawiera działań zorientowanych na wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej⁵¹.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 1 z 6 Obszarów:

Obszar działań Społeczeństwo:

Kapitał ludzki i społeczny uznawane są za kluczowe dla „skutecznego funkcjonowania gospodarki i przemysłu opartych na efektywnej sieci transportowej”. Elementem „efektywnie funkcjonującego społeczeństwa” jest społeczeństwo obywatelskie. Dzięki wzmacnianiu i upowszechnianiu mechanizmów dialogu obywatelskiego i społecznego podnosi się poziom partycypacji społecznej, zaś „wzmacnianie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, działań organizacji pozarządowych

⁵⁰ Uchwałą Zarządu Województwa nr 1345/274/13.

⁵¹ <http://www.dialog.mazovia.pl> (dostęp 30.11.2013).

i wolontariatu” przyczynia się do zwiększenia aktywności obywatelskiej. Natomiast zadaniem ekonomii społecznej jest „aktywizacja rezerw rynku pracy” (Strategia, s. 67–68).

Kierunek działania 18 Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego:

– jednym z zadań w ramach tego Celu jest Budowa społeczeństwa obywatelskiego i kształtowanie tożsamości regionalnej (Strategia, s. 59).

Obszar Środowisko i energetyka:

Niezbędne jest współdziałanie z organizacjami ekologicznymi w zakresie podnoszenia świadomości ekologicznej (Strategia, s. 66).

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej nie zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów strategicznych, nawet w obszarze Społeczeństwo w ramach realizacji Celu strategicznego Poprawa jakości życia oraz wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego do tworzenia nowoczesnej gospodarki (Strategia, s. 82).

Konsultacje projektu Strategii prowadzone były w dwóch etapach: od 28 grudnia 2011 r. do 28 marca 2012 r. i od 11 lipca do 30 września 2012 r. W trakcie konsultacji zgłoszono ponad 2200 wniosków, z tego 20% dotyczyło obszaru Społeczeństwo, a 10% obszaru Kultura i dziedzictwo. Organizacje pozarządowe i izby gospodarcze łącznie zgłosiły 238 wniosków. Wnioski złożone przez organizacje pozarządowe w niewielkim stopniu odnosiły się do kwestii społeczeństwa obywatelskiego i nie odnosiły się do ekonomii społecznej, choć propozycje takich postulatów znalazły się w dokumencie pt. „Analiza aktualnie obowiązującej Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego pod kątem działania organizacji pozarządowych i potencjalnych obszarów współpracy organizacji z administracją publiczną oraz przygotowanie propozycji aktualizacji zapisów w tym obszarze” przygotowanej przez Agnieszkę Deję na zlecenie Federacji Mazowia. Ponadto proponowano wzmocnienie zapisów odnoszących się międzysektorowego partnerstwa, czy wolontariatu⁵².

Mazowiecki trzeci sektor nie wypracował wspólnego stanowiska na temat projektu Strategii.

⁵² Sprawozdanie z przebiegu prac i wyników konsultacji Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku oraz sposobu rozpatrzenia wniosków z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze co prawda odnosi się i do społeczeństwa obywatelskiego, i ekonomii społecznej, jednak w ograniczonym zakresie. Pomimo tego, że dedykowany jest im jeden z trzech celów strategicznych, to delegacje odnośnie kierunków działań zapisano jedynie w jednym z obszarów realizacji Strategii. Co więcej, działania wzmacniające mają dotyczyć jedynie społeczeństwa obywatelskiego. O znikomej roli obu tych aspektów funkcjonowania społeczeństwa może świadczyć fakt, że nie uwzględniono ich we wskaźnikach realizacji celów strategicznych, nawet w dedykowanym im obszarze. Wycinkowo w Strategii potraktowano ekonomię społeczną, jedynie jako sektor zatrudniający osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem, natomiast zupełnie pominięto aspekt ekonomiczny, w tym ekonomizację sektora pozarządowego.

Brakuje powiązania pomiędzy Strategią i Planem rozwoju ekonomii społecznej, powstających mniej więcej w tym samym czasie, co może wskazywać na brak koordynacji prac lub niedrożność kanałów komunikacji.

Mazowiecki trzeci sektor nie wypracował wspólnego stanowiska odnośnie projektu Strategii, natomiast organizacje pozarządowe złożyły znaczną liczbę uwag i propozycji, z których tylko nieliczne odnosiły się do społeczeństwa obywatelskiego.

Opolskie

Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku oparta podtytułem „Województwo opolskie przyjazne mieszkańcom i przedsiębiorcom”⁵³ została opracowana „z myślą o optymalnym wykorzystaniu potencjałów i szans rozwojowych” regionu. Za najważniejsze cele rozwoju regionu uznano „zapobieganie i przeciwdziałanie procesom depopulacji”. Temu celowi mają służyć różnorodne działania, jednak żadne z nich nie jest adresowane ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej, czy ich instytucji (Strategia, s. 7). Tym nie mniej Strategia w procesie rozwoju regionu uwzględnia obie te formy samoor-

---

⁵³ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXV/325/2012 z dnia 28 grudnia 2012 r.

ganizacji społecznej. Choć ta druga, czyli ekonomia społeczna, postrzegana jest wyłącznie przez pryzmat przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu.

Wizja rozwoju regionu nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej. Co prawda mówi się niej, że „wielokulturowość i wynikająca z niej otwartość na nowe wartości i kierunki rozwoju” przekładają się na siłę kapitału społecznego, a województwo jest regionem aktywnych mieszkańców, to jednak chodzi tu w większym stopniu o aktywność zawodową niż społeczną (Strategia, s. 80). Natomiast do społeczeństwa obywatelskiego odnosi się Cel strategiczny 2 Aktywna społeczność lokalna, gdzie wskazuje się na znaczenie kapitału społecznego jako istotnego czynnika rozwoju regionu. Zaś jeden z celów operacyjnych wprost zorientowany jest na wspieranie społeczeństwa obywatelskiego (Strategia, s. 92–94).

W diagnozie kondycji województwa migracja aktywności społecznej poza województwo postrzegana jako zjawisko negatywne (Strategia, s. 82).

W analizie SWOT: 1) samoorganizacja i aktywność społeczna na terenach wiejskich zostały zaliczone do mocnych stron regionu w obszarze Społeczeństwo, rynek pracy, warunki życia, a tradycja produkcji rzemieślniczej i spółdzielczej oraz kultura pracy do mocnych stron regionu w obszarze Gospodarka; 2) aktywność sektora organizacji pozarządowych postrzegana jest jako szansa rozwojowa (Strategia, s. 74).

Wieloletni Regionalny Plan Działań Województwa Opolskiego na rzecz promocji i upowszechnienia ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie na lata 2013–2020 został przyjęty uchwałą Zarządu Województwa 8 października br.⁵⁴, stąd też Strategia nie może do niego nawiązywać. Natomiast Plan odwołuje się do wcześniejszej wersji Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000–2015 (Plan, s. 7).

Program Współpracy Samorządu Województwa Opolskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami Prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego na 2014 rok⁵⁵ wpisuje się „w Strategię Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku” (Program, Uzasadnienie). Jego

⁵⁴ Uchwała Zarządu Województwa nr 4191/2013.

⁵⁵ Uchwała Sejmiku Województwa nr XXXIV/418/2013 z dnia 25 października 2013 r.

głównym celem jest „kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego poprzez budowanie partnerstwa między Samorządem Województwa Opolskiego i podmiotami Programu”. Natomiast cele szczegółowe odpowiadają celowi strategicznemu 2 Aktywna społeczność regionalna Strategii rozwoju województwa. Żaden z priorytetów Programu nie jest zorientowany na tworzenie mechanizmów i instytucji wzmacniających rozwój społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 4 z 10 Celów strategicznych:

Cel strategiczny 1 Konkurencyjny i stabilny rynek pracy:

Analiza trendów demograficznych prowadzi do wniosku, że „trzon kapitału społecznego będą powoli kształtowały osoby w wieku 50+”.

Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu wymaga wsparcia „tworzenia i rozwoju podmiotów ekonomii społecznej, w tym m.in.: spółdzielni socjalnych, centrów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej, klubów integracji społecznej, warsztatów terapii zajęciowej.

Cel operacyjny 1.4 Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i ubóstwu:

– działania zorientowane na wspieranie tworzenia i rozwoju podmiotów ekonomii społecznej (Strategia, s. 88–91).

Cel strategiczny 2 Aktywna społeczność regionalna:

Rozwojowi regionu sprzyja duży potencjał kapitału społecznego, „którego głównymi wyznacznikami są aktywność, umiejętność współdziałania, kreatywność, otwartość i zaufanie społeczne”. Fundamentami działań wspierających kapitał społeczny w regionie jest: 1) uświadomienie sobie roli i znaczenia „relacji opartych na kooperacji i zaufaniu”; 2) budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez aktywność obywatelską, „konstruktywny dialog”, działania organizacji pozarządowych i współpraca sektora publicznego i pozarządowego; 3) „tworzenie współpracy pomiędzy różnymi podmiotami zaangażowanymi w realizację na rzecz rozwoju”, czemu służy „efektywna i otwarta administracja publiczna”.

Cel operacyjny 2.1 Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego:

– działania zorientowane m.in. na: wspieranie rozwoju zaufania społecznego, więzi między pokoleniowych i wolontariatu, kompetencji i postaw obywatelskich, inicjatyw obywatelskich, w tym „współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi a sektorem publicznym”, wspieranie trzeciego sektora, kształtowanie wizerunku „społeczeństwa obywatelskiego w mediach” (Strategia, s. 92–94).

Cel strategiczny 5 Nowoczesne usługi oraz atrakcyjna oferta turystyczno-kulturalna:

Cel operacyjny 5.3 Rozwój usług turystyki, kultury i sportu oraz ich infrastruktury:

– działania zorientowane m.in. na inicjowanie i wspieranie współpracy organizacji pozarządowych oraz tworzenie sieci kooperacji w zakresie usług w tych trzech obszarach (Strategia, s. 101–104).

Cel strategiczny 9 Ośrodki miejskie biegunami wzrostu:

Rozwój zasobów kapitałów ludzkiego i społecznego będzie sprzyjać wzrostowi atrakcyjności miast województwa (Strategia, s. 117).

Organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej zaliczone zostały do grona realizatorów wielu celów strategicznych, w tym także celów: 3 Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka, 4 Dynamiczne przedsiębiorstwa, 7 Wysoka jakość środowiska, 8 Konkurencyjna aglomeracja opolska, 9 Ośrodki miejskie biegunami wzrostu i 10 Wielofunkcyjne obszary wiejskie.

We wskaźnikach realizacji celów strategicznych uwzględniono: 1) liczbę fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych; 2) odsetek podatników przekazujących 1% organizacjom pożytku publicznego.

Konsultacje prowadzone były w dniach od 5 października do 16 listopada 2012 r. W ich trakcie odbyło się spotkanie z przedstawicielami Rady Pożytku Publicznego Województwa Opolskiego. Organizacje pozarządowe nie sformułowały stanowiska opolskiego trzeciego sektora odnośnie projektu Strategii, natomiast zgłosiły kilka uwag odnoszących się do społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Jedyny uwzględniony postulat odnosił się do uzupełnienia grona realizatorów zapisów

strategii o organizację pozarządową⁵⁶. Słabe zaangażowanie opolskiego sektora w proces konsultacji tego dokumentu przedstawiciel jednego z ośrodków wspierających rozwój organizacji pozarządowych tłumaczy brakiem „w województwie formalnych forów organizacji, federacji zrzeszających organizacje. Istnieją jedynie pojedyncze federacje branżowe skupiające niewielką ilość organizacji, które sporadycznie podejmują działania w omawianych obszarach. Tym samym, jedynie pojedyncze organizacje przekazywały swoje stanowisko w ramach konsultacji, czasami wewnątrz te stanowiska uspoźniały w oparciu o nieoficjalne grupy robocze np. fora internetowe”⁵⁷.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej. Choć tę drugą postrzega głównie przez pryzmat przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu. Strategia przewiduje działania zmierzające do wzmocnienia organizacji pozarządowych i podmiotów ekonomii społecznej, jako aktorów rozwoju regionu.

Do Strategii nawiązuje Program współpracy województwa z organizacjami pozarządowymi, tak na poziomie celu głównego, jak i priorytetowych działań.

Jednak jedynie instytucje społeczeństwa obywatelskiego uwzględniono we wskaźnikach realizacji, w dodatku dedykowanego im, celu strategicznego.

Opolski trzeci sektor nie wypracował jednolitego stanowiska w sprawie projektu Strategii, co podyktowane jest niskim poziomem aktywności organizacji, brakiem sieci i innych form reprezentacji organizacji pozarządowych w regionie, ale, jak wynika z komentarza do opracowania, także „brakiem systemowego wsparcia organizacji i uwzględnienia ich jako realnego partnera (...) w realizacji zadań publicznych i realizacji postawionych np. w Strategii celów. Ze strony samorządu partnerstwo często jest jedynie deklaratywne a nie realne”.

---

⁵⁶ Raport z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r. Wersja 4 z 27 grudnia 2012 r.

⁵⁷ Więcej o kondycji sieci organizacji w województwie opolskim zob. przywołana już tu ekspertyza Sytuacja sieci organizacji pozarządowych oraz zjawisko sieciowania na obszarze Polski w podziale na województwa i poszczególne powiaty.

Podkarpackie

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackie 2020⁵⁸ w procesie rozwoju regionu uwzględnia zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną oraz ich instytucje. Warto zauważyć, że w kontekście społeczeństwa obywatelskiego mówi się nie tylko o wzmocnieniu jego instytucji, ale także o wzmocnieniu podmiotowości obywateli. Natomiast ekonomia społeczna i jej instytucje pojawiają się jedynie w kontekście włączenia społecznego.

Wizja rozwoju regionu do 2020 roku nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej, mówi się w niej o rozwoju gospodarczym i jakości życia mieszkańców (Strategia, s. 27–29), choć jednym z czterech celów strategicznych jest Kapitał ludzki i społeczny, których rozwój postrzegany jest jako czynnik „innowacyjności oraz poprawy poziomu życia mieszkańców” (Strategia, s. 31). Oczekuje się, że rozwój społeczeństwa obywatelskie i solidarności środowiskowej „przyczyni się do zmniejszenia wykluczenia społecznego” (Strategia, s. 28).

W diagnozie kondycji regionu stwierdza się, że czynnikiem wyróżniającym województwo podkarpackie w skali kraju jest wysoki poziom zaangażowania społecznego jego mieszkańców mierzonego liczbą organizacji pozarządowych (Strategia, s. 18). Sformułowano także rekomendacje: 1) podjęcia „działań wzmacniających kapitał społeczny regionu przy uwzględnieniu” m.in. „aspektu organizacyjno-rozwojowego”; 2) promowania wolontariatu i filantropii (Strategia, s. 21).

W analizie SWOT: relatywnie wysoki poziom aktywności społecznej, organizacji pozarządowych (w tym OSP) zaliczono do mocnych stron, natomiast: 1) niski poziom kapitału społecznego mierzonego poziomem zaufania społecznego i rozwojem dialogu społecznego, 2) niewielką zdolność organizacji pozarządowych do generowania własnych środków oraz udział w zatrudnianiu płatnego personelu zaliczono do słabych stron regionu w ramach Celu strategicznego 2 Kapitał ludzki i społeczny. Do szans rozwojowych województwa zaliczono zmiany postaw i uczestnictwa, w szczególności młodych ludzi, w „życiu społecznym,

⁵⁸ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXVII/697/2013 z dnia 26 sierpnia 2013 r.

sprzyjające partycypacji i współdziałaniu” oraz promocję filantropii i wolontariatu, natomiast do zagrożeń niewykorzystanie potencjału tkwiącego w obu tych formach aktywności społecznej (Strategia, s. 13–14). Zaangażowanie społeczeństwa i samorządów lokalnych w utrzymanie i wspieranie „wolontariatu oraz organizacji pozarządowych (w tym OSP) działających na rzecz bezpieczeństwa lokalnych społeczności” zaliczono do silnych stron w ramach Celu strategicznego 4 Środowisko i energetyka (Strategia, s. 16).

Strategia nie koresponduje z Regionalnym Planem Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podkarpackim na lata 2012–2020. Plan jest dokumentem programowym i ujmuje problematykę ekonomii społecznej jako istotnego czynnika rozwoju Województwa. Dokument odnosi się do poprzedniej wersji Strategii rozwoju województwa (Plan, s. 3).

W projekcie Programu współpracy Województwa Podkarpackiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014⁵⁹ jako cel głównie wskazano zarówno „zwiększenie udziału podmiotów Programu w realizacji zadań samorządu województwa w sferze zadań publicznych, w szczególności w zakresie współpracy dotyczącej programowania oraz realizacji podstawowych dokumentów programowych województwa podkarpackiego”, jak i „wspieranie działań zmierzających do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego poprzez aktywne włączenie organizacji pozarządowych w definiowanie problemów społecznych”. Wśród celów szczegółowych zapisano: wzmocnienie sektora pozarządowego jako potencjalnego realizatora zadań publicznych, rozwój instytucji i instrumentów dialogu obywatelskiego sprzyjającego uczestnictwu w procesach ustanawiania polityk publicznych, oraz zwiększenie udziału podmiotów Programu w realizacji zadań publicznych. Jednak żaden z priorytetów nie odnosi się wprost do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 4 Celów strategicznych:

---

⁵⁹ Uchwała Sejmiku Województwa nr XXXVII/599/2013 z dnia 25 listopada 2013 r.

Cel strategiczny 2 Kapitał ludzki i społeczny:

Priorytet 2.2 Kultura i dziedzictwo kulturowe:

Kierunek działań 2.2.3 Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu:

Dziedzictwo kulturowe regionu powinno zostać wykorzystane do budowania kapitału społecznego. Zakłada się, że w wyniku realizacji celu zostaną osiągnięte m.in. następujące rezultaty: powstanie system zarządzania dziedzictwem kulturowym regionu uwzględniający partnerstwo międzysektorowe (Strategia, s. 47–48).

Priorytet 2.3 Społeczeństwo obywatelskie:

Jego celami są: „wzmocnienie podmiotowości obywateli, rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie ich wpływu na życie publiczne”.

Kierunek działań 2.3.1 Wzrost aktywności obywatelskiej i wzmocnienie trzeciego sektora:

Aktywność obywatelską uznaje się za fundament budowy lokalnych wspólnot i społeczeństwa obywatelskiego. Realizacja tego celu zakłada podejmowanie działań zorientowanych „na kształtowanie kompetencji obywatelskich” mieszkańców regionu oraz „wyposażenie ich w konkretne zasoby i umiejętności”. Przejawem „aktywności społeczeństwa jest zrzeszanie się w celu realizacji określonych potrzeb i interesów społecznych”. Jednak podkarpacki sektor pozarządowy wymaga wsparcia finansowego i instytucjonalnego, ponieważ „jego potencjał jest zbyt niski, aby mógł wypełniać należycie przypisane mu funkcje i zadania”. Zakłada się, że zostaną osiągnięte m.in. następujące rezultaty: wzrośnie poziom zaangażowania obywateli w życie publiczne i sprawy społeczne (m.in. poprzez zwiększenie liczby wolontariuszy i rozszerzenie idei filantropii), ulegnie zmniejszeniu rozwarstwienie organizacji pozarządowych, poprawi ich kondycja, nastąpi rozwój rzecznictwa organizacji pozarządowych i wzmocni współpraca w trzecim sektorze.

Kierunek działań 2.3.1 Zwiększenie udziału obywateli i trzeciego sektora w życiu publicznym:

Wzrost partycypacji obywateli w życiu publicznym wymaga stworzenia „warunków sprzyjających współdziałaniu obywateli i instytucji publicznych”. Temu ma służyć wzmocnianie kapitału społecznego bazu-

jącego na wzajemnym zaufaniu tych dwóch typów instytucji, wzmocnienie i upowszechnienie mechanizmów dialogu społecznego, wspieraniu „partnerstwa i innych form współpracy służących przekazywaniu realizacji zadań publicznych organizacjom pozarządowym i obywatelom”. Zakłada się, że zostaną osiągnięte m.in. następujące rezultaty: wzrośnie zaangażowanie obywateli i organizacji pozarządowych w sprawy publiczne, w tym poprzez udział w konsultacjach, debatach, tworzeniu dokumentów strategicznych, wyborach władz publicznych różnego szczebla; zintensyfikuje międzysektorowa współpraca, w szczególności w zakresie realizacji zadań publicznych; poprawi komunikacja pomiędzy instytucjami publicznymi a obywatelami.

Priorytet 2.4 Włączenie społeczne:

Kierunek działań 2.4.1 Zmniejszenie poziomu biedy i wykluczenia społecznego w województwie:

Zakłada się, że zostaną osiągnięte m.in. następujące rezultaty: nastąpi rozwój ekonomii społecznej, w tym spółdzielni socjalnych, który przyczyni się do reintegracji społecznej i zawodowej społeczności województwa (Strategia, s. 49–50).

Kierunek działań 2.4.3 Tworzenie zintegrowanego systemu wsparcia dla środowisk zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym:

Zaplanowane w ramach tego kierunku działania będą służyć wzmocnieniu m.in. organizacji pozarządowych (Strategia, s. 51).

Priorytet 2.5 Zdrowie publiczne:

Kierunek działań 2.5.2 Promocja zdrowia:

Zaplanowane w ramach tego kierunku działania będą służyć wzmocnieniu m.in. współpracy sektora publicznego i organizacji pozarządowych w zakresie promocji zdrowia (Strategia, s. 53).

Cel strategiczny 3 Sieć osadnicza:

Priorytet 3.4 Funkcje obszarów wiejskich:

Kierunek działań 3.4.1 Integracja i aktywizacja społeczności wiejskiej służąca zaspokajaniu potrzeb społecznych i w kontekście procesu odnowy wsi:

Budowa kapitału społecznego oraz aktywizacja mieszkańców wsi postrzegane są jako ważne czynniki wpływające na podniesienie standardu życia na obszarach wiejskich. Zakłada się, że zostaną osiągnięte m.in. następujące rezultaty: wzrośnie świadomość społeczna na temat roli i znaczenia aktywności społecznej, podmiotowości mieszkańców wsi, liczby inicjatyw lokalnych na rzecz dobra wspólnego (Strategia, s. 66).

Cel strategiczny 4 Środowisko i energetyka:

Priorytet 4.1 Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków:

Kierunek działań 4.1.4 Przeciwdziałanie oraz usuwanie skutków ekstremalnych zjawisk atmosferycznych:

Zakłada się, że dzięki realizacji tego celu dojdzie m.in. do uaktywnienia się społeczności lokalnych do działań zorientowanych na podniesienie lokalnego bezpieczeństwa w formie samopomocy obywatelskiej oraz poprawi się poziom bezpieczeństwa dzięki rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego (Strategia, s. 73).

Organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej zaliczono do grona realizatorów wszystkich celów strategicznych, także do uczestnictwa w pracach Regionalnego Obserwatorium Terytorialnym.

We wskaźnikach realizacji Celu strategicznego 2 uwzględniono: 1) liczbę fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych; 2) odsetek podatników przekazujących 1% organizacjom pożytku publicznego, a Celu strategicznego 3 – liczbę stowarzyszeń, organizacji społecznych, organizacji pozarządowych zarejestrowanych na wsi.

Konsultacje Strategii prowadzone były w dniach od 22 kwietnia do 27 maja 2013 r.⁶⁰ Do Strategii zgłoszono 139 uwag. Nie znamy stanowiska podkarpackich organizacji pozarządowych odnośnie przedłożonego projektu, do którego uwagi zgłosiły tylko 3 stowarzyszenia. Jedną z tych pisemnych uwag dotyczyła wzmocnienia podkarpackiego trzeciego sektora poprzez utworzenie Karpackiego Forum Organizacji Pozarządowych, jednak nie została uwzględniona⁶¹.

⁶⁰ Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020, Rzeszów, 26 czerwiec 2013 r.

⁶¹ Jedną z przyczyn może być brak na terenie województwa nie tylko sieci organizacji, ale także ośrodka infrastruktury trzeciego sektora. Zob. R., Skrzypiec, Sytuacja..., op. cit.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackie 2020 odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej i ich instytucji. Co więcej zakłada zarówno wzmocnienie instytucji, jak i podmiotowości obywateli. W Strategii przewidziano mechanizmy wspierania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Zakłada się przeznaczenie 21% środków z budżetu wdrożenia Strategii na realizację priorytetu 2 Kapitał ludzki i społeczny.

Organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej znalazły się zarówno w gronie realizatorów celów strategicznych, jak i monitoringu wdrożenia Strategii. Jednak tylko instytucje społeczeństwa obywatelskiego uwzględniono we wskaźnikach realizacji, w dodatku dedykowanego im, strategicznego celu rozwoju regionu.

Aktualna Strategia rozwoju województwa nie koresponduje z opracowanym i przyjętym ponad rok wcześniej (marzec 2012) regionalnym Planem rozwoju ekonomii społecznej. Roczny program współpracy samorządu województwa z organizacjami pozarządowymi nie przewiduje działań zorientowanych na rozwój społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej.

Podkarpackie organizacje pozarządowe w niewielkim stopniu zaangażowały się w proces konsultacji projektu Strategii. Nie jest znane stanowisko trzeciego sektora odnośnie tego dokumentu.

Podlaskie

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020⁶² to narzędzie długofalowego planowania rozwoju regionu, które określa „zasady, kierunki i obszary interwencji polityki rozwoju regionu w horyzoncie czasowym niewykraczającym poza okres objęty aktualnie obowiązującą średniookresową strategią rozwoju kraju” (Strategia, s. 8).

Strategia w niewielkim zakresie uwzględnia w planach rozwoju regionu zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną, choć warto zauważyć, że w dokumencie częściej operuje się terminem

---

⁶² Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXI/374/13 z dnia 9 września 2013 r.

obywatel niż mieszkańiec, nawet w takich wymiarach, jak jakość życia czy aktywność zawodowa. Natomiast terminem aktywność operuje się raczej w kontekście działalności zawodowej, natomiast prawie w ogóle społecznej.

Wizja rozwoju regionu, której nadano brzmienie „Województwo podlaskie: zielone, otwarte, dostępne i przedsiębiorcze” nie odwołuje się ani do kategorii społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej (Strategia, s. 9). Jednak w rozwinięciu hasła „Otwarte” mówi się o aktywności organizacji pozarządowych przyczyniających się do budowania pozytywnych relacji sąsiedzkich, w szczególności z Białorusią (Strategia, s. 22). Natomiast w rozwinięciu hasła „Przedsiębiorcze” deklaruje orientację na wspieranie innowacyjności oraz rozwoju kapitałów ludzkiego i społecznego w regionie (Strategia, s. 11). Żaden z 3 strategicznych celów rozwoju województwa nie odnosi się wprost do obu tych form samoorganizacji społecznej.

W diagnozie kondycji województwa zwraca się uwagę na zróżnicowanie dwóch typów kapitału społecznego: wysoki „wiązącego” i niski „pomostowego” oraz niskim stopień rozwoju organizacji pozarządowych (Strategia, s. 23–24). Natomiast społeczeństwo obywatelskie, ekonomia społeczna i ich instytucje nie znajdują odzwierciedlenia w analizie SWOT. Ponadto w Strategii postuluje się zainteresowanie polityki rozwoju inicjatywami lokalnymi w gminach wiejskich, co może przyczynić się do rozwoju kapitału społecznego (Strategia, s. 54–55).

Strategia nie koresponduje z przyjętym wcześniej Wieloletnim planem rozwoju ekonomii społecznej w województwie podlaskim na lata 2013–2020⁶³, który jest dokumentem strategicznym i wyznacza „podstawowe kierunki działań mających na celu rozwój i upowszechnienie ekonomii społecznej w regionie” oraz skoordynowanie regionalnej polityki wobec tego aspektu funkcjonowania społeczeństwa (Plan, s. 4). Plan był zgodny z poprzednią wersją Strategii rozwoju województwa, w szczególności z drugim celem strategicznym: Rozwój zasobów ludzkich zgodnie z potrzebami rynku pracy (Plan, s. 11).

Program Współpracy Województwa Podlaskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 Ustawy

⁶³ Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXIV/289/12 z dnia 21 grudnia 2012 r.

z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie w 2013 roku za cel główny ustanowił m.in. rozwój społeczeństwa obywatelskiego poprzez zwiększanie wpływu organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych na kształtowanie polityki społecznej w regionie oraz wspieranie współpracy wewnątrzsektorowej. Jednak żadne z zadań priorytetowych nie przewiduje działań wspierających rozwój społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 3 Celów strategicznych:

Cel strategiczny 1 Konkurencyjna gospodarka:

Cel operacyjny 1.3 Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu:

Kapitał ludzki, który tworzą „coraz lepiej wykształceni, bardziej aktywni i elastycznie poruszający się na rynku pracy obywatele” oraz kapitał społeczny, który przejawia się w kompetencjach i postawach sprzyjających „współpracy, komunikacji, kreatywności, otwartości i umiejętności elastycznego wykorzystywania posiadanej wiedzy i doświadczenia” determinują przewagę konkurencyjne regionu.

Cel operacyjny 1.4 Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych:

Budowa kapitału społecznego polega na dbałości „o zdrowe relacje społeczne, dobro wspólne i współpracę”. Wymaga wzmacniania kompetencji społecznych i obywatelskich mieszkańców regionu oraz wspierania dialogu społecznego. Ważną rolę w tym procesie odgrywa sprawna administracja publiczna, która odwołuje się do wartości społeczeństwa obywatelskiego i zasady partnerstwa. Jednymi z najważniejszych uczestników międzysektorowego partnerstwa są organizacje pozarządowe, stąd ważne dla osiągnięcia tego celu jest wykorzystanie ich potencjału w realizacji zadań publicznych.

Główne kierunki interwencji:

– promowanie wartości i postaw sprzyjających współpracy i aktywności obywatelskiej oraz wspieranie dialogu społecznego (Strategia, s. 43–44).

Cel strategiczny 2 Powiązania krajowe i międzynarodowe:

Cel operacyjny 2.3 Rozwój partnerskiej współpracy transgranicznej:

Dla wspierania transgranicznych kontaktów społeczno-gospodarczych warto wykorzystać potencjał i doświadczenie m.in. podmiotów trzeciego sektora (Strategia, s. 47).

Cel strategiczny 3 Jakość życia:

Cel operacyjny 3.2 Poprawa spójności społecznej:

Kluczowym elementem działań na rzecz poprawy spójności społecznej będzie „wzmocnienie roli ekonomii społecznej poprzez wspieranie rozwoju przedsiębiorczości społecznej i innych form przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz rozwój współpracy instytucjonalnej na rzecz ekonomii społecznej”. Priorytetem będą działania „z zakresu aktywnej integracji i przedsiębiorczości społecznej”.

Kierunki interwencji:

– współpraca i rozwój potencjału instytucjonalnego w obszarze pomocy i reintegracji społecznej.

Cel operacyjny 3.3 Poprawa stanu zdrowia społeczeństwa oraz bezpieczeństwa publicznego:

Realizacja tego celu wymaga zaangażowania organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych (Strategia, s. 50–52).

Organizacje pozarządowe włączono w system realizacji celów strategicznych (Strategia, s. 71).

Podmioty trzeciego sektora zostały uwzględnione jako wskaźniki monitorowania realizacji celów strategicznych⁶⁴.

Konsultacje Strategii trwały od 11 kwietnia do 16 maja 2013 roku. Jedno ze spotkań tematycznych zorganizowano z udziałem przedstawicieli organizacji pozarządowych, którzy „podkreślali, że – myśląc o rozwoju regionu – należy się skupić na aktywizacji bezrobotnych, integracji społecznej, przeciwdziałaniu wykluczeniu czy wspieraniu przedsiębiorczości społecznej”. Uczestnicy byli zainteresowani sposobem powoływania grup roboczych, które „zajmą się konkretnymi problemami, jakie wskazuje Strategia”. Przyznali także, że odpowiada im sposób ujęcia

⁶⁴ Aneks nr 4 do Strategii Rozwoju Województwa Podlaskie do roku 2020 z 9 września 2013 r. System wskaźników monitorowania.

przedsiębiorczości, która rozumiana jest jako „specyficzna zdolność społeczeństwa do wykorzystania swojego potencjału, oznacza zdolność do wcielania pomysłów w czyn”. (Sprawozdanie, s. 7–8). Podlaska RDPP pozytywnie zaopiniowała projekt dokumentu i podkreśliła, że „zapisy Strategii jednoznacznie wskazują, że organizacje pozarządowe znajdują możliwość zaangażowania w realizację jej celów”. I chociaż nie wskazano konkretnych działań wspierających rozwój trzeciego sektora, to jednak – w opinii RDPP – zapisy Strategii „pobudzają, inspirują organizacje do rozwoju, do myślenia o posiadanym potencjale, a także o jego rozwoju, co może w znacznym stopniu poprawić kondycję NGO naszego województwa”. W szczególności zapisy dokumentu odnoszą się do takich istotnych dla organizacji pozarządowych aspektów, jak: współpraca wewnątrz i międzysektorowa, działanie w strukturach sieciowych, kapitał społeczny, któremu poświęcony jest jeden z celów operacyjnych, inicjatywy lokalne, a także „Wskazanie roli ekonomii społecznej jako ważnego elementu kształtującego jakość spójności społecznej” (Sprawozdanie, s. 8–9).

Spśród złożonych przez organizacje pozarządowe kilkudziesięciu uwag do projektu Strategii uwzględniono te odnoszące się do: budowania i wzmacniania kapitału społecznego, społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorczości społecznej, zwiększenia roli organizacji pozarządowych w realizacji zadań publicznych i podnoszeniu sprawności działania administracji publicznej, współpracy wewnątrz i międzysektorowej, aktywności i partycypacji społecznej⁶⁵.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020 tylko w niewielkim stopniu uwzględniła w planach rozwoju regionu tak społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną. Co więcej, przypisuje im ograniczone role: ekonomii społecznej wyłącznie w zakresie spójności społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Natomiast społeczeństwu obywatelskiemu jedynie w zakresie stymulowania procesów rozwojowych, jednak bądź to poprzez wzmacnianie kapitału ludzkiego, bądź też realizację zadań publicznych z pominięciem aspektu obywatelskiego, choć przewiduje się

---

⁶⁵ Sprawozdanie z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020. Załącznik do uchwały Zarządu Województwa Nr 166/2409/2013 z dnia 13 czerwca 2013 r.

wspieranie udziału organizacji pozarządowych w kreowaniu polityk publicznych.

Strategia nie przewiduje mechanizmów wspierania rozwoju ani społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej, pomimo tego – w opinii Podlaskiej RDPP – jest mechanizmem, dzięki któremu możliwa będzie poprawa kondycji organizacji pozarządowych w regionie. Podmioty trzeciego sektora włączono zarówno do grona realizatorów, jak i uwzględniono we wskaźnikach monitorowania realizacji celów strategicznych.

Pomorskie

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020⁶⁶ to „narzędzie kreowania rozwoju”, który ukierunkowuje „dostępne mechanizmy finansowe i regulacyjne”. Jest „selektywna i skoncentrowana na definiowaniu celów i kierunków działania” zgodnych z decyzjami strategicznymi. Jednak wyznaczone cele muszą być weryfikowalne. Dokument „zarysowuje kryteria wyboru przedsięwzięć” przyczyniających się do realizacji tych celów (Strategia, s. 5).

Strategia odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej. Uwzględnia się zarówno aspekt obywatelski, społeczny i ekonomiczny (przedsiębiorczość).

W myśl Wizji województwo pomorskie w roku 2020 jest regionem o unikatowej pozycji, a to m.in. dzięki aktywności społeczeństwa obywatelskiego, silnemu kapitałowi społecznemu i intelektualnemu (Strategia, s. 23). Natomiast wśród zasad realizacji Strategii znalazły się m.in.:

– Zasada wielopoziomowego zarządzania i partnerstwa, która w kryteriach doboru przedsięwzięć uwzględnia partnerstwo i partycypację społeczną;

– Zasada promowania postaw obywatelskich, dzięki której tworzone będą warunki do rozwoju aktywności obywatelskiej, a wybór przedsięwzięć strategicznych warunkowany będzie „kryterium wzrostu świadomości obywatelskiej” (Strategia, s. 24–26).

⁶⁶ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr 458/XXII/12 z dnia 24 września 2012 r.

Jednym z wyzwań strategicznych dla województwa pomorskiego jest Kapitał społeczny i tożsamość regionalna, które wskazuje, że dla sprostanania wymogom „funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości” niezbędne jest „stymulowanie aktywności społecznej i budowanie regionalnej wspólnoty obywatelskiej” (Strategia, s. 28).

W diagnozie kondycji województwa zwraca się uwagę na: 1) zróżnicowanie przestrzenne aktywności społecznej (m.in. edukacyjnej, kulturalnej i obywatelskiej) oraz gospodarczej (m.in. zawodowej) w skali województwa oraz roli jaką na podniesienie poziomu tej aktywności może wywierać rozwój i wykorzystanie technologii cyfrowych; 2) niepełne wykorzystanie „potencjału wysokiej aktywności społecznej mieszkańców mierzonej m.in. liczbą organizacji pozarządowych”; 3) konieczność kompleksowego wzmocnienia istniejących podmiotów ekonomii społecznej, ponieważ ich aktualny „poziom profesjonalizacji i samodzielności organizacyjno-finansowej jest zbyt niski dla aktywizacji wymagających wsparcia grup społecznych i generowania nowych miejsc pracy”; 4) system edukacyjny województwa nie stymuluje rozwoju aktywności społecznej mieszkańców; 5) nieefektywny system transportowy blokuje aktywność społeczną mieszkańców regionu (Strategia, s. 10–15).

Natomiast w analizie SWOT „wzrost aktywności obywatelskiej, w tym partycypacji społecznej w procesach zarządzania w sferze publicznej” postrzega się jako szanse rozwojowe województwa (Strategia, s. 17).

Strategia nie koresponduje z przyjętym wcześniej Planem działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie pomorskim na lata 2011–2013⁶⁷, natomiast w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego jest powiązana z regionalnym programem strategicznym w zakresie aktywności zawodowej i społecznej (Strategia, s. 67). Plan jest dokumentem o charakterze operacyjnym, wskazuje „zdiagnozowane, główne problemy społeczne w województwie pomorskim oraz potrzeby podmiotów ekonomii społecznej” (Plan, s. 5).

Program Współpracy Samorządu Województwa Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2013 przewiduje wspieranie społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej oraz ich instytucji na

---

⁶⁷ Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa 1524/102/11 z dnia 20 grudnia 2011 r.

plaszczyźnie udziału w tworzeniu polityk publicznych, realizacji zadań publicznych oraz infrastruktury w kilku obszarach działania samorządu województwa:

- pomocy społecznej, gdzie znajdujemy odwołanie do Planu działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie pomorskim na lata 2011–2013;
- w zakresie działalności wspomagającej rozwój wspólnot i społeczności lokalnych, gdzie mówi się m.in. o promowaniu idei wielosektorowego partnerstwa;
- w zakresie promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i zagrożonych zwolnieniem z pracy, gdzie zapisano m.in. współdziałanie przy określaniu i realizowaniu regionalnej polityki rynku pracy i rozwoju zasobów ludzkich;
- w zakresie działalności na rzecz organizacji pozarządowych wspomagającej rozwój postaw proobywatelskich i prospołecznych (np. kampania 1%);
- w zakresie promocji i organizacji działań na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego oraz utworzenia regionalnego systemu wsparcia organizacji pozarządowych, gdzie mówi się o budowie systemu na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 3 Celów Strategicznych:

Cel strategiczny 1 Nowoczesna gospodarka:

Cel operacyjny 1.3 Unikatowa oferta kulturalna i turystyczna:

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu.

Cel strategiczny 2 Aktywni mieszkańcy:

Wśród przesłanek realizacji tego celu wskazuje się na kompetencje m.in. sektora pozarządowego (np. w zakresie międzysektorowej współpracy), co przyczyni się do poprawy jakości usług publicznych i pozwoli wykorzystać endogeniczne zasoby regionu.

Pożądaný kierunek zmian – m.in. wzmocnienie regionalnej wspólnoty kulturowej i obywatelskiej.

Cel operacyjny 2.1 Wysoki poziom zatrudnienia:

Zorientowany m.in. na mechanizmy wsparcia zatrudnienia w przedsiębiorstwach i podmiotach ekonomii społecznej. Spodziewane efekty to m.in. wzmocnione finansowo i instytucjonalnie podmioty ekonomii społecznej, zdolne do samodzielnej działalności gospodarczej.

Organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu, a ich współudział uznano za jeden z warunków powodzenia.

Cel operacyjny 2.2 Wysoki poziom kapitału społecznego:

Powiązany z wyzwaniem strategicznym Kapitał społeczny i tożsamość regionalna.

Zorientowany jest m.in. na organizacje pozarządowe jako podmioty stymulujące aktywność społeczną. Jednym z kierunków działań jest „systemowe wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych”.

Oczekiwane efekty to m.in. powszechność postaw partycypacyjnych w życiu publicznym oraz „większe uczestnictwo mieszkańców w wolontariacie i animacji środowiskowej”.

Samorząd Województwa zobowiązuje się do utworzenia „regionalnego systemu wsparcia organizacji pozarządowych”.

Organizacje pozarządowe i podmioty wykonujące działalność pożytku publicznego zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu.

Warunkiem sukcesu jest wzrost zaufania pomiędzy kluczowymi partnerami, czyli jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pozarządowymi.

Cel operacyjny 2.3 Efektywny system edukacji:

Powiązany z wyzwaniem strategicznym Kapitał społeczny i tożsamość regionalna.

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu.

Warunkiem sukcesu jest „trwała współpraca” różnych podmiotów, w tym organizacji pozarządowych, „w zakresie poprawy jakości edukacji”.

Cel operacyjny 2.4 Lepszy dostęp do usług zdrowotnych:

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu (Strategia, s. 40–51).

Cel strategiczny 3 Atrakcyjna przestrzeń:

Cel operacyjny 3.2 Bezpieczeństwo i efektywność energetyczna:

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu.

Cel operacyjny 3.3 Dobry stan środowiska:

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji celu (Strategia, s. 52–62).

Organizacje pozarządowe zaliczono do kluczowych partnerów realizacji wszystkich strategicznych celów rozwoju województwa.

Liczba wolontariuszy organizacji pozarządowych i odsetek podatników dokonujących odpisu 1% zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celu operacyjnego 2.2 (Strategia, s. 45).

Konsultacje projektu Strategii trwały od 2 kwietnia do 22 czerwca 2012 r. Projekt Strategii był prezentowany na posiedzeniach Pomorskiej Rady Organizacji Pozarządowych, Pomorskiej RDPP oraz w trakcie spotkania konsultacyjnego z przedstawicielami sektora organizacji pozarządowych.

Zgłoszone przez uczestników konsultacji uwagi dotyczące problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej postulowały: 1) dodanie do Celu strategicznego 2 nowych Celów operacyjnych, jak np. wysoka świadomość społeczna czy rozwój społeczeństwa obywatelskiego; 2) uzupełnienie Celu Strategicznego 2.1 o zapisy wzmacniające rangę przypisaną „podmiotom ekonomii społecznej poprzez ich uwzględnienie w Kierunkach działania, dotyczących przedsiębiorczości oraz bierności zawodowej” oraz „uzupełnienie katalogu Wskaźników o wskaźniki mierzące m.in. aktywność osób niepełnosprawnych, skuteczność działania podmiotów ekonomii społecznej”; 3) uzupełnienie Celu Strategicznego 2.2 m.in. o „wzmocnienie znaczenia i wsparcie finansowe sektora organizacji pozarządowych”, czy „zapewnienie udziału obywateli i organizacji pozarządowych przy tworzeniu lokalnego prawa, diagnozowaniu problemów i wskazywaniu sposobów ich rozwiązywania”; 4) uzupełnienie zestawu Kierunków działania m.in. o „budowanie systemu współ-

pracy międzysektorowej na rzecz rozwoju kapitału społecznego oraz wzmocnienie kapitału społecznego poprzez wspieranie różnorodnych form aktywności obywatelskiej”.

Ponadto „wskazywano na potrzebę uzupełnienia listy podmiotów zaangażowanych w realizację poszczególnych Celów operacyjnych m.in. o podmioty ekonomii społecznej” oraz włączenia w system monitorowania i oceny organizacji pozarządowych, m.in. poprzez ich aktywny udział w procesie monitorowania i oceny oraz reprezentację w regionalnym forum terytorialnym.

Na podstawie zgłoszonych uwag uzupełniono zestaw zasad realizacji Strategii m.in. o zasadę „promowania postaw obywatelskich”. W Celu Strategicznym 2.1 wzmocniono zapisy dotyczące podmiotów ekonomii społecznej, a w Celu strategicznym 2.2 uwzględniono kompleksowe (systemowe) podejście do wsparcia organizacji pozarządowych poprzez sformułowanie zobowiązania „do utworzenia regionalnego systemu wsparcia organizacji pozarządowych”⁶⁸.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 uwzględnia w planach rozwoju regionu zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną. Co więcej, przypisuje się im zarówno role społeczne: wzmocnianie kapitału społecznego, aktywizację społeczną, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, stymulowanie procesów rozwojowych, jak i ekonomiczne: przedsiębiorczość, prowadzenie działalności gospodarczej. Przewiduje także systemowe rozwiązania wzmocniające instytucje zaliczane do obu form samoorganizacji społecznej. Podmioty trzeciego sektora zaliczono do grona kluczowych realizatorów strategicznych celów rozwoju oraz uwzględniono we wskaźnikach monitorowania ich realizacji.

Konsultacje projektu Strategii odbyły się z wykorzystaniem reprezentacji trzeciego sektora (Pomorska Rada Organizacji Pozarządowych) i ciał konsultacyjnych (Pomorska RDPP). W ich trakcie organizacje zgłosiły wiele uwag odnoszących się tak do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej, z których część, w tym te dotyczące utworzenia mechanizmów systemowego wsparcia, zostały uwzględnione w ostatecznej wersji dokumentu.

---

⁶⁸ Raport z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa z Pomorskiego 2020. Załącznik do uchwały Zarządu Województwa Nr 844/162/2012 z dnia 19 lipca 2012 r.

Śląskie

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”⁶⁹ to „plan samorządu województwa określający wizję rozwoju, cele oraz główne sposoby ich osiągnięcia w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 roku” (Strategia, s. 4). Strategia uwzględnia społeczeństwo obywatelskie, jego instytucje i ich działania, jako element osiągnięcia wizji rozwoju regionu poprzez „tworzenie warunków do rozwoju przestrzeni i usług upowszechniających aktywny styl życia i rozwój społeczeństwa obywatelskiego” (Strategia, s. 68). Natomiast sporadycznie odnosi się do ważnych wymiarów społeczeństwa obywatelskiego jakim są kapitały: społeczny i zaufania. Co prawda oba uznano za podstawę rozwoju województwa (Strategia, s. 85), a kapitał społeczny zaliczono do potencjałów jednego z obszarów funkcjonalnych województwa, choć rozumiany jako przywiązanie do tradycji i kultury regionu (Strategia, s. 46), to jednak nie odgrywają one w strategii rozwoju województwa takiej roli, jak: kapitał ludzki, intelektualny, a nawet kreatywny, które pojawiają się zarówno w priorytetach, celach, jak i zadaniach.

Strategia uwzględnia ekonomię społeczną, postrzeganą jako alternatywną ścieżkę aktywności zawodowej, jako szansę w ramach Priorytetu A – Nowoczesna gospodarka (Strategia s. 70). Zaś podmioty ekonomii społecznej zaliczane są do grupy kluczowych partnerów realizacji Celów operacyjnych: Otwarty i atrakcyjny rynek pracy i Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały w ramach Priorytetu A (Strategia s. 78–82).

Spółeczeństwo obywatelskie i ekonomia społeczna jako takie, ich instytucje i działania nie znajdują odzwierciedlenia w wizji rozwoju regionu (Strategia, s. 65–70), jednak zostały uwzględnione w 2 z 4 priorytetów rozwoju województwa, poza priorytetami C Przestrzeń i D Relacje z otoczeniem.

W ramach prognozy trendów rozwojowych regionu obywatele i społeczeństwo, dzięki procesom modernizacyjnym, włączani są w tworzenie wiedzy społecznej i projektowanie rozwiązań oraz polityk (Strategia, s. 39).

⁶⁹ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r.

W diagnozie kondycji regionu: 1) duży potencjał organizacji pozarządowych działających w sferze pomocy społecznej postrzegany jest jako siła zwiększająca szansę realizacji priorytetu B Szanse rozwojowe mieszkańców (Strategia, s. 71).

Strategia nie odnosi się do uchwalonego wcześniej⁷⁰ Wieloletniego regionalnego planu działań na rzecz promocji upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie śląskim na lata 2012–2020. Natomiast Plan jest spójny z 4 celami strategicznymi w ramach dwóch priorytetów: Województwo Śląskie regionem nowej gospodarki kreującym i skutecznie absorbującym technologie oraz Województwo Śląskie regionem o powszechnej dostępności usług publicznych o wysokim standardzie Strategii obowiązującej do lipca 2013 r.⁷¹. Tymi celami były: kompetencje, zdrowie i bezpieczeństwo mieszkańców, jakość środowiska i warunków zamieszkania (Pan, s. 7–8).

Program współpracy Województwa Śląskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2014 do zadań priorytetowych zalicza zadania związane ze współpracą województwa śląskiego z organizacjami pozarządowymi w latach 2016–2020 i standaryzacji procedur w zakresie zlecenia, realizacji i rozliczania zadań publicznych⁷².

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 2 z 4 Priorytetów:

Priorytet A Nowoczesna gospodarka:

Cel operacyjny A.2 Otwarty i atrakcyjny rynek pracy:

Podmioty ekonomii społecznej zaliczono do grupy kluczowych partnerów realizacji tego celu (Strategia, s. 78–79).

Cel operacyjny A.4 Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały:

Kierunek działań 5 Wsparcie i promocja rozwoju podmiotów działających w ekonomii społecznej.

⁷⁰ Przyjęty uchwałą Zarządu Województwa nr 837/251/IV/2013 z dnia 25 kwietnia 2013 r.

⁷¹ Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr III/47/1/2010 z dnia 17 lutego 2010 roku, s. 42–47.

⁷² <http://ngo.slaskie.pl/> (dostęp 25.11.2013).

Podmioty ekonomii społecznej zaliczono do grupy kluczowych partnerów realizacji tego celu.

Jednym z celów głównych jest zwiększenie efektywności i trwałości funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej (Strategia, s. 82).

Priorytet B Szanse rozwojowe mieszkańców:

Cel strategiczny B.2 Rozwój kompetencji, umiejętności i wzrost poziomu aktywności mieszkańców:

Cel operacyjny B.3 Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców:

Kierunek działania 5 Rewitalizacja obszarów o niskiej aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców oraz nagromadzonych problemach społecznych.

Jednym z głównych celów jest osiągnięcie wysokiego poziomu aktywności społecznej (Strategia, s. 90–91).

Organizacje pozarządowe zaliczono do licznego grona partnerów realizatorów większości celów operacyjnych Strategii, podmioty ekonomii społecznej jedynie do dedykowanych im dwóch celów, zaś spółdzielnie celu B3.

Liczba aktywnych organizacji pozarządowych oraz odsetek podatników przekazujących 1% podatku na rzecz organizacji pożytku publicznego zostały uwzględnione we wskaźnikach monitorowania realizacji celu strategicznego B.3 Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców (Strategia, s. 91).

Konsultacje społeczne projektu Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” trwały od 25 marca do 5 maja 2013 r. W ich trakcie organizacje pozarządowe nie sformułowały jednego stanowiska śląskiego trzeciego sektora odnośnie projektu Strategii, natomiast indywidualnie zgłosiły kilkanaście pisemnych wniosków i uwag, z których uwzględniono postulat poszerzenia partnerów realizacji jednego z celów strategicznych m.in. o instytucje społeczeństwa obywatelskiego⁷³.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” uwzględnia społeczeństwo obywatelskie

⁷³ Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko przyjęte uchwałą Zarządu Województwa nr 1128/258/IV/2013 z 28 maja 2013 r.

i ekonomię społeczną jako czynniki rozwoju regionu, więcej uwagi poświęcając ekonomii społecznej, postrzeganej w obu wymiarach: ekonomicznym i społecznym, niż społeczeństwu obywatelskiemu.

Odmienne niż w poprzedniej wersji Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” z 2010 roku nie przewiduje jednak systemowego wsparcia instytucji społeczeństwa obywatelskiego⁷⁴.

Obie formy samoorganizacji społecznej w niewielkim stopniu uwzględniono w diagnozie kondycji województwa czy analizie SWOT.

Pomimo poświęcenia większej uwagi ekonomii społecznej niż społeczeństwu obywatelskiemu to organizacje pozarządowe częściej zaliczono do grona realizatorów celów operacyjnych strategii niż podmioty ekonomii społecznej.

Śląski trzeci sektor nie wypracował stanowiska odnośnie projektu strategii rozwoju regionu.

Świętokrzyskie

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020⁷⁵ w jej zaktualizowanej wersji „stanowić ma ośnowę dla Regionalnego Programu Operacyjnego, zaplanowanego do wdrożenia w latach 2014–2020” (Strategia, s. 4). Strategia w procesie rozwoju regionu uwzględnia zarówno społeczeństwo obywatelskie, jak i ekonomię społeczną oraz ich instytucje. Społeczeństwo obywatelskie postrzegane jest jako czynnik wspierający procesy rozwojowe regionu (Strategia, s. 30). Jednak obie te formy samoorganizacji społecznej nie pełnią, wg założeń Strategii, istotnej roli w rozwoju regionu. Termin partycypacja pojawia się w dokumencie jedynie w aspekcie wkładu finansowego w realizację działań rozwojowych (Strategia, s. 52).

⁷⁴ Jeden z wyznaczonych kierunków działań był zorientowany na wzmacnianie aktywności społecznej poprzez wspieranie inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych, co miało przyczynić się do przezwyciężania pasywnych i roszczeniowych postaw społecznych, podniesienia poziom aktywności obywatelskiej i zmniejszenia skali wykluczenia społecznego. Lista głównych zadań obejmowała m.in.: promowanie edukacji obywatelskiej i postaw prospołecznych, wzmacniania trzeciego sektora i instytucji obywatelskich, w tym współpracy pomiędzy tymi podmiotami, wypracowanie zasad międzysektorowej współpracy, wspieranie inicjatyw lokalnych i programów aktywności lokalnej, tworzenie i wspieranie systemu poradnictwa obywatelskiego oraz wspieranie rozwoju instytucji lokalnych i regionalnych. Zob. Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020”, s. 64.

⁷⁵ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXIII/589/13 z dnia 16 lipca 2013 r.

Wizja rozwoju regionu do 2020 roku nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej, mówi się w niej o wykorzystaniu szans rozwojowych i jakości życia mieszkańców (Strategia, s. 25–26). Żaden z celów strategicznych Strategii nie uwzględnia wprost ani społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej, ani ich instytucji. Natomiast jeden z celów operacyjnych zorientowany jest m.in. na wzrost kapitału społecznego.

Organizacje pozarządowe i aktywność obywatelską uwzględniono w analizie SWOT, gdzie rozwój społeczeństwa obywatelskiego postrzegany jest jako szansa rozwojowa regionu (Strategia, s. 21). Jednak nie uwzględniono ich w diagnozie kondycji regionu (Strategia, s. 9–23).

Strategia nie koresponduje z Wieloletnim regionalnym planem działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie świętokrzyskim do roku 2020⁷⁶, który opracowywano równoległe. Plan jest istotnym dokumentem programowania w regionie, zgodnie z zasadami polityki rozwoju, ale nie odnosi się wprost ani do aktualnej, ani do poprzedniej Strategii rozwoju województwa, natomiast odnosi się do Strategii Polityki Społecznej Województwa Świętokrzyskiego na lata 2012–2020, gdzie znalazły się „bezpośrednie zapisy dotyczące ekonomii społecznej” – cel strategiczny 5 Wzmocnienie kapitału społecznego mieszkańców województwa świętokrzyskiego i cel operacyjny 3 Rozwój sektora ekonomii społecznej w województwie (Plan, s. 4).

Natomiast głównym celem Programu Współpracy Samorządu Województwa Świętokrzyskiego z Organizacjami Pozarządowymi na 2013 r.⁷⁷ jest „lepsze zaspokajanie potrzeb i podnoszenie poziomu życia mieszkańców regionu oraz wspomaganie zrównoważonego rozwoju województwa, zgodnie ze „Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego na lata 2012–2020”. A wśród celów szczegółowych znalazło się m.in.: tworzenie warunków do powstawania inicjatyw lokalnych, zwiększenie udziału organizacji pozarządowych i innych podmiotów w realizacji zadań publicznych, zwiększenie ich wpływu na kształt polityki społecznej i gospodarczej regionu, podniesienie kondycji sektora pozarządo-

⁷⁶ Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXX/543/13 z dnia 26 kwietnia 2013 r.

⁷⁷ <http://www.sejmik.kielce.pl> (dostęp 1.12.2013).

wego, rozwój instytucji i instrumentów dialogu obywatelskiego. Jednakże żadne z zadań priorytetowych programu nie jest zorientowane wprost na wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego lub ekonomii społecznej.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 2 z 6 Celów strategicznych:

Cel strategiczny 1 Koncentracja na poprawie infrastruktury regionalnej:

Cel operacyjny 1.2 Poprawa infrastruktury społecznej i usług publicznych, czyli wzrost kapitału społecznego, wsparcie zatrudnienia i wyższa jakość życia w regionie:

Realizacja celu poprzez „wsparcie rozwoju instytucji społecznych” przyczyni się do wzrostu kapitału społecznego, a to za sprawą podniesienia stopnia identyfikacji mieszkańców, w szczególności młodzieży, z regionem. Przeciwdziałaniu niekorzystnemu z punktu widzenia kondycji regionu zjawisku jakim jest migracja młodych i kreatywnych mieszkańców będzie służyć wspieranie kreatywności i innowacyjności organizacji pozarządowych. Istotny wpływ na rozwój infrastruktury wywierają władze samorządowe. Skuteczna realizacja tego celu wymaga pełnej integracji „regionalnych strategii branżowych” ze strategią rozwoju, co przyczyni się do budowy społeczeństwa obywatelskiego, „będącego wyraźnym wsparciem procesów rozwojowych”.

Wśród planowanych zadań służących realizacji celu znalazły się m.in.: usprawnienie materialne i organizacyjne organizacji pozarządowych; tworzenie regionalnych i lokalnych „systemowych rozwiązań wzmacniających więzi społeczne” i „likwidację barier dla społecznej i obywatelskiej aktywności mieszkańców”; rozwój sektorów ekonomii społecznej i organizacji pozarządowych „jako istotnych elementów systemu zaspokajania potrzeb społecznych” (Strategia, s. 30–31).

Cel strategiczny 3 Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i baza dla innowacyjnej gospodarki:

Spójny system budowania społeczeństwa obywatelskiego postrzegany jest jako jeden z warunków poprawy jakości życia mieszkańców regionu.

Wśród planowanych zadań służących realizacji celu znalazły się m.in.: propagowanie (szczególnie wśród młodzieży) wolontariatu oraz innych form aktywności społecznej i obywatelskiej, dzięki czemu możliwe będzie podnoszenie ich kompetencji społecznych czy wzmocnianie więzi z regionem (Strategia, s. 35).

Cel operacyjny 3.2 Usprawnienie i rozwój Regionalnego Systemu Innowacji, czyli potrzeba wzmocnienia istniejącego fundamentu dla przepływu i wykorzystania wiedzy:

Rozwój kapitałów ludzkiego i społecznego zaliczany jest do czynników stymulujących powstawanie innowacji.

Organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej nie są zaliczono do grona realizatorów celów strategicznych.

Instytucji społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej nie uwzględniono we wskaźnikach realizacji celów rozwojowych regionu.

Konsultacje projektu Strategii trwały od 5 listopada do 17 grudnia 2013 r.⁷⁸ Do Strategii zgłoszono 233 uwagi. Jak wynika z Raportu z konsultacji najczęściej zgłaszane uwagi nie dotyczyły problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, choć warto zauważyć, że Cel 3 Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i baza dla innowacyjnej gospodarki znalazł się na drugim miejscu w rankingu części Strategii, do których zgłoszono największą liczbę uwag (Raport, s. 10). Tylko 3 stowarzyszenia zgłosiły uwagi, z których żadna nie dotyczyła problematyki społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej. Nie znamy jednolitego stanowiska organizacji pozarządowych województwa na temat Strategii.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej i ich instytucji. Jednak żadna z tych form samoorganizacji społecznej nie pełni istotnej roli w rozwoju regionu. Wizja rozwoju regionu nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej.

Strategia nie przewiduje mechanizmów wspierania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej i ich instytucji, a jedynie zakłada

⁷⁸ Raport z konsultacji społecznych aktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020.

likwidację barier dla społecznej i obywatelskiej aktywności mieszkańców. Zakłada się przeznaczenie 15% środków z budżetu wdrożenia Strategii na realizację Celu strategicznego 3 Koncentracja na budowie kapitału ludzkiego i baza dla innowacyjnej gospodarki.

Ani regionalny plan rozwoju ekonomii społecznej, ani roczny program współpracy samorządu województwa z organizacjami pozarządowymi nie odwołują się do Strategii rozwoju województwa. Roczny program współpracy nie przewiduje działań zorientowanych na rozwój społeczeństwa obywatelskiego czy ekonomii społecznej.

W trakcie konsultacji społecznych projektu Strategii organizacje pozarządowe nie wykazały się dużą aktywnością – uwagi zgłosiły tylko 3 organizacje, a w dodatku żadna z tych uwag nie odnosiła się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej.

Warmińsko-mazurskie

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025⁷⁹ „jest podstawą programową kolejnych regionalnych programów operacyjnych dla Warmii i Mazur”, a także dla działań lobbujących służących realizacji celów rozwojowych wykraczających poza możliwości regionu (Strategia, s. 4). Strategia uwzględnia społeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną, i to zarówno w wymiarze aktywności społecznej, obywatelskiej, jak i ekonomicznej. Jednak ani społeczeństwo obywatelskie, ani ekonomia społeczna i ich instytucje czy działania nie są identyfikowane w wizji regionu i celu głównym Strategii, który brzmi „Spójność ekonomiczna, społeczna i przestrzenna Warmii i Mazur z regionami Europy” (Strategia, s. 43). Natomiast są identyfikowane w 3 z 4 Celów strategicznych (oprócz celu Nowoczesna infrastruktura rozwoju).

W diagnozie kondycji województwa wskazuje się z jednej strony niski poziom kapitału społecznego na tle kraju, ale z drugiej dużą liczbę organizacji pozarządowych w przeliczeniu na liczbę mieszkańców, ich

---

⁷⁹ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXVIII/553/13 z dnia 25 czerwca 2013 r.

dużą dynamikę rozwoju, pełnienie przez nie ważnych funkcji we wspólnotach lokalnych oraz nierównym rozmieszczeniem na obszarze województwa, co postrzegane jest jako problem obszarów peryferyjnych (Strategia, s. 22–23).

W analizie SWOT niski poziom kapitału społecznego i niewielki potencjał organizacji pozarządowych zaliczono do słabych stron województwa, zaś wzrost znaczenia zagadnień partycypacji społecznej i ekonomii społecznej w politykach rozwoju do szans rozwojowych w ramach priorytetu 2 Otwarte społeczeństwo (Strategia, 40). Natomiast liczne organizacje postrzegane są jako atuty jednego z dwóch ośrodków subregionalnych – Elbląga (Strategia, s. 62).

Aktualna Strategia rozwoju województwa nie odnosi się do wcześniej opracowanego i wdrożonego dokumentu pt. Regionalny Plan Działań na Rzecz Promocji i Upowszechniania Ekonomii Społecznej w Województwie Warmińsko-Mazurskim na lata 2011–2015, który „jest dokumentem realizacyjnym w stosunku do następujących strategii: Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020 oraz Strategii Polityki Społecznej Województwa Warmińsko-Mazurskiego do 2015 roku” (Plan, s. 5)⁸⁰.

Natomiast w Programie współpracy Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2013⁸¹ rozwojowi sektora organizacji pozarządowych poświęcono Priorytet IX, zaś ekonomii społecznej, której rozwój i promocją są jednymi z celów współpracy poświęcone jest jedno z działań Celu 2. Priorytetu VIII Wspieranie działań organizacji pozarządowych na rzecz integracji i aktywizacji społeczno-zawodowej osób i rodzin w województwie warmińsko-mazurskim.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 3 z 4 Celów strategicznych i 3 z 9 Osi interwencji:

⁸⁰ Z komentarza przedstawiciela sieci organizacji pozarządowych w województwie warmińsko-mazurskim wynika, że Plan ma zostać zaktualizowany pod kątem zgodności z obowiązującą Strategią rozwoju regionu. Co więcej, przyjęto że Plan odnosi się do twardej ekonomii (działalność gospodarcza), a Program Współpracy „będzie zawierał miękka ekonomię społeczną (działalność statutowa)”.

⁸¹ Przyjętego uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXII/423/12 z dnia 27 listopada 2012 r.

Cel strategiczny 1. Wzrost konkurencyjności gospodarki:

Cel operacyjny 1. Wzrost konkurencyjności regionu poprzez rozwój inteligentnych specjalizacji:

Zadanie D. Współpraca – inicjowanie, tworzenie i współpracę instytucjonalną na poziomie lokalnym, międzyregionalnym i międzynarodowym różnych podmiotów, w tym m.in. stowarzyszeń skupiających przedsiębiorców (Strategia, s. 46).

Cel operacyjny 3. Wzrost liczby miejsc pracy:

Działanie A. Zachęty dla utrzymania i wzrostu zatrudnienia w firmach uwzględnia stosowanie różnorodnych mechanizmów – inżynierii finansowej, zachęt podatkowych, obniżania kosztów działania, stymulowania pożądanych zmian postaw – m.in. w sektorze ekonomii społecznej (Strategia, s. 48).

Cel strategiczny 2. Wzrost aktywności społecznej:

Cel operacyjny 1. Rozwój kapitału społecznego związany jest z różnymi formami aktywności społecznej, w tym ekonomii społecznej, od indywidualnej do organizacyjnej. Kapitał społeczny postrzegany jest jako czynnik rozwoju i kojarzony z takimi postawami, jak: poszanowanie prawa, zaufanie, tolerancja, solidarność i aktywność społeczna. Do wzmocnienia kapitału społecznego przyczyniają się organizacje pozarządowe, które pełnią rolę innowatorów i inicjatorów współpracy różnych środowisk. Zakłada się, że rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego będzie także pozytywnie oddziaływał na funkcjonowanie instytucji publicznych. Stymulowanie jego wzrostu wymaga działań na wielu płaszczyznach: rodziny, edukacji przedszkolnej, aktywności obywatelskiej, społecznej i kulturalnej.

Działanie A. Aktywni mieszkańcy – m.in. rozwój partycypacji społecznej i wolontariatu oraz tworzenie infrastruktury aktywności społecznej.

Działanie B. Organizacje pozarządowe – wzmocnianie ich potencjału poprzez tworzenie systemu wsparcia, ekonomizacja poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej oraz rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów.

Działanie D. Współpraca – m.in. zwiększenie udziału organizacji pozarządowych w tworzeniu polityk i realizacji zadań publicznych oraz

standaryzację zadań publicznych; tworzenie i wspieranie wielosektorowych partnerstw lokalnych; wspieranie federacji i sieci organizacji pozarządowych (Strategia, s. 49–50).

Cel operacyjny 2. Wzrost dostępności i jakości usług publicznych:

Działanie C. Profilaktyka i wsparcie potrzebujących obejmuje m.in. inicjowanie rozwoju wolontariatu, tworzenia grup samopomocowych, wspieranie organizacji pozarządowych działających na rzecz osób i rodzin wymagających wsparcia z zewnątrz (Strategia, s. 51).

Działanie D. Instytucje kultury i organizacje pozarządowe – m.in. wspieranie organizacji pozarządowych w ich funkcjach regionotwórczych (Strategia, s. 51).

Cel strategiczny 3. Wzrost liczby i jakości powiązań sieciowych:

Cel operacyjny 1. Doskonalenie administracji – realizacja celu powinna przyczynić się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Działanie D. Współpraca – m.in. animowanie aktywności społeczności lokalnych, partnerstw międzysektorowych, w tym z udziałem organizacji pozarządowych, partycypacji obywateli w decyzjach o rozwoju (Strategia, s. 53).

Oś interwencji 3. Ośrodki subregionalne:

W wyniku podjętej interwencji w wyznaczonych obszarach oczekuje się m.in. wzrostu kapitału społecznego (Strategia, s. 62).

Oś interwencji 5. Obszary peryferyzacji społeczno-gospodarczej:

W wyniku podjętej interwencji w wyznaczonych obszarach oczekuje się m.in. wzrostu kapitału społecznego, rozwoju organizacji pozarządowych, aktywizacji społecznej i działań w zakresie ekonomii społecznej (Strategia, s. 64).

Oś interwencji 8. Obszary wymagające restrukturyzacji i rewitalizacji:

W wyniku podjętej interwencji w wyznaczonych obszarach oczekuje się ds. wzrostu kapitału społecznego (Strategia, s. 67).

Zmiany kapitału społecznego, liczebności organizacji, stopnia aktywizacji i skali przedsiębiorczości społecznej zostały uwzględnione we wskaźnikach realizacji celów rozwojowych województwa (Strategia, s. 80).

Zasygnalizowano, że działalność organizacji pozarządowych może przyczynić się do realizacji celów strategicznych w zakresie budowania klimatu zaufania (Strategia, s. 76), kształtowania tożsamości regionalnej oraz współpracy sieciowej (s. 84).

Konsultacje projektu Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 trwały od 24 stycznia do 27 lutego 2013 r. Organizacje pozarządowe nie sformułowały jednego stanowiska warmińskiego sektora odnośnie projektu, natomiast sformułowały kilkadziesiąt pisemnych uwag, poprawek i komentarzy do Strategii, z których tylko część odnosiła się do społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, głównie do Celu strategicznego 2 Wzrost aktywności społecznej. Uwzględnione postulat uzupełnienia objaśnienia Celu operacyjnego Wzrost kapitału społecznego o ekonomię społeczną i Działania w ramach realizacji tego celu o promocję dobrych praktyk w sferze pożytku publicznego⁸².

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 uwzględnia zarówno społeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną jako takie, rozumiane w kategoriach obywatelskich, społecznych i ekonomicznych.

Ustanawia mechanizmy wzmocnienia organizacji pozarządowych, także w formie ich ekonomizacji w wyniku rozwoju przedsiębiorczości społecznej. Zakłada się zwiększenie udziału organizacji pozarządowych zarówno w tworzeniu polityk publicznych, jak i realizacji zadań publicznych, a także budowanie infrastruktury wsparcia.

We wskaźnikach realizacji (przynajmniej niektórych) celów rozwojowych województwa uwzględniono wiele różnorodnych aspektów związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Warmiński trzeci sektor nie wypracował stanowiska odnośnie projektu strategii rozwoju regionu.

---

⁸² Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 przyjęte uchwałą Zarządu Województwa Załącznik do uchwały nr 1523313IV z dnia 29 marca 2013 r.

Wielkopolskie

Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku⁸³ ma identyfikować obszary problemowe i wymagające wsparcia, stanowić podstawę kontraktu terytorialnego oraz określać potencjały rozwojowe regionu (Strategia, s. 10). Strategia rozwoju odnosi się i do społeczeństwa obywatelskiego, i do ekonomii społecznej. Co ważne, tę drugą traktuje nie tylko w kategoriach społecznych, ale także ekonomicznych (przedsiębiorczość).

Wizja rozwoju regionu do 2020 roku nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej, natomiast deklaruje, że dzięki realizacji strategicznych celów rozwojowych region ma być inteligentny, innowacyjny i spójny. Priorytetem ma być budowa kreatywnych kapitałów – intelektualnego i innowacyjnego. Podkreśla się konieczność uwzględniania zasady włączenia społecznego, która odnosi się do zapewnienia każdemu mieszkańcowi województwa dostępu „do podstawowych standardów usług społecznych” (Strategia, s. 67–68). Natomiast w misji rozwoju województwa mówi się o konieczności skupienia wszystkich podmiotów (Strategia, s. 69). Głównym celem strategii jest „efektywne wykorzystanie wszystkich potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności i poprawy jakości życia mieszkańców”. Żaden z celów strategicznych Strategii nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej czy ich instytucji. Choć jeden z nich zorientowany jest na zwiększanie i wyrównywanie potencjałów społecznych województwa, w tym poprzez realizację celu operacyjnego nastawionego na budowę kapitału społecznego na rzecz społeczeństwa obywatelskiego. Natomiast jeden z celów operacyjnych odnosi się wprost do ekonomii społecznej, ustanawiając mechanizmy wsparcia rozwoju jej instytucji.

W diagnozie kondycji sfery społecznej regionu stwierdza się, że „ważnym instrumentem rozwiązania problemów społecznych powinny być rozwijające się formy gospodarki społecznej, takie jak stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej oraz inne formy

⁸³ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXIX/559/12 z dnia 17 grudnia 2012 r.

organizacyjne, które tworzą nowe usługi i nowe miejsca pracy na poziomie lokalnym w ramach przedsięwzięć łączących ekonomiczne i społeczne aspekty aktywności obywatelskiej”. Konieczne będzie wykorzystanie sporego potencjału organizacji pozarządowych działających w regionie oraz „skłonność Wielkopolan do samoorganizacji”. Dzięki temu możliwe będzie nie tylko sprostanie wymogom rozwojowym, ale także „wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego” (Strategia, s. 42–43). Do czynników przyczyniających się do zróżnicowania województwa na płaszczyźnie rozwoju społecznego zaliczono m.in.: stopień „zintegrowania społeczności lokalnej objawiający się między innymi aktywnością obywatelską” oraz „poziom rozwoju społeczności lokalnej objawiający się między innymi rozwojem gospodarki społecznej” (Strategia, s. 45). Sygnalizuje się także niedorozwój instytucji wspierania przedsiębiorstw, w szczególności non-profit, a wsparcia wymagają także „organizacje pozarządowe działające rzecz gospodarki i będące jednym z istotnych pracodawców” (Strategia, s. 38).

W analizie SWOT do silnych stron regionu w sferze społecznej zaliczono duży potencjał organizacji pozarządowych oraz relatywnie dobry stan ekonomii społecznej (Strategia, s. 53), zaś do szans zarówno „duży potencjał i aktywność organizacji pozarządowych”, jak i „perspektywy rozwoju gospodarki społecznej w kontekście unijnej i krajowej polityki rozwoju ekonomii społecznej” (Strategia, s. 56).

Strategia nie koresponduje z Planem działań na rzecz wspierania, rozwoju i upowszechniania przedsiębiorczości społecznej w Wielkopolsce.

Natomiast Program współpracy Samorządu Województwa Wielkopolskiego z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014⁸⁴ przewiduje m.in. wspieranie inicjatyw obywatelskich służących integracji społecznej, budowaniu tożsamości europejskiej, regionalnej, lokalnej oraz rozwijanie zróżnicowanych form dialogu społecznego (w ramach Działań na rzecz wyrównywania szans i możliwości mieszkańców Wielkopolski); wsparcie merytoryczne w zakresie tworzenia podmiotów ekonomii społecznej, rozwoju różnych form przedsiębiorczości społecznej i ekonomii społecz-

---

⁸⁴ Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXXVIII/756/13 z dnia 28 października 2013 r.

nej (w ramach Działań na rzecz promocji i rozwoju ekonomii społecznej) oraz Działania na rzecz wzmocnianie kapitału społecznego poprzez rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 5 z 9 Celów strategicznych:

Cel strategiczny 5 Zwiększenie spójności województwa:

Cel operacyjny 5.4 Rozwój obszarów wiejskich:

Jednym z przewidywane kierunków działań jest m.in.: rozwój organizacji pozarządowych działających na wsi (Strategia, s. 105–106).

Cel strategiczny 6 Wzmocnienie potencjału gospodarczego regionu:

Cel operacyjny 6.11 Rozwój gospodarki społecznej:

Gospodarka społeczna postrzegana jest jako forma działalności pełniąca dwojakiego rodzaju funkcje: stricte ekonomiczne oraz społeczne: budowa kapitału społecznego i „włączanie grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem do głównego nurtu społecznego”. Rozwój podmiotów gospodarki społecznej wymaga zatem „prowadzenia innowacyjnej polityki opartej na systemowym podejściu do wspierania przedsiębiorczości i innowacyjności przez działania na rzecz wzmocnienia kreatywności i aktywności oraz podniesienia jakości życia Wielkopolan”.

Przewidywane kierunki działań, to m.in.: stworzenie zasad, wyznaczenie kierunków rozwoju oraz budowa i wsparcie infrastruktury ekonomii solidarności w Wielkopolsce (w tym Wielkopolskiego Centrum Ekonomii Solidarności), rozwój współpracy międzysektorowej, wykorzystanie instrumentów zamówień publicznych, wspieranie inicjatyw lokalnych, promocja ekonomii społecznej (Strategia, s. 117–118).

Cel operacyjny 6.12 Rozwój „srebrnego sektora” gospodarki:

Jednym z przewidywanych kierunków działań jest m.in.: wzmocnianie partnerstwa administracji m.in. z mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi w działaniach na rzecz rozwoju „srebrnego sektora”, czyli sektora usług społecznych (Strategia, s. 118).

Cel strategiczny 7 Wzrost kompetencji mieszkańców i zatrudnienia:

Cel operacyjny 7.1 Poprawa warunków, jakości i dostępności edukacji:

Rozwiązanie problemów związanych z funkcjonowaniem systemu edukacji w regionie wymaga zaangażowania m.in. organizacji pozarządowych.

Przewidywane kierunki działań, to m.in.: wspieranie organizacji pozarządowych działających w obszarze edukacji i rozwój systemów stypendialnych.

Cel operacyjny 7.4 Rozwój oraz promocja postaw kreatywnych i innowacyjnych:

Jakość edukacji, decydująca o kondycji kapitałów ludzkiego i społecznego, to „jeden z najważniejszych czynników podnoszenia konkurencyjności terytorialnej”.

Cel operacyjny 7.5 Wzmocnienie szkolnictwa zawodowego i technicznego oraz poprawa organizacji rynku pracy:

Dla poprawy organizacji rynku pracy ważna jest współpraca pomiędzy „publicznymi instytucjami zatrudnienia a organizacjami pozarządowymi, których misja związana jest z rynkiem pracy” (Strategia, s. 121–128).

Cel strategiczny 8 Zwiększanie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa:

Problemy społeczne postrzegane są jako silny hamulec rozwoju gospodarczego. Zakłada się, że rozwój gospodarki będzie sprzyjał włączeniu społecznemu, ponieważ kapitał społeczny to jeden z cenniejszych zasobów prorozwojowych.

Cel operacyjny 8.5 Wzmacnianie włączania społecznego:

Przewidywane kierunki działań, to m.in.: wykorzystanie modelowych rozwiązań w zakresie aktywnej integracji i gospodarki społecznej; wspierania zaangażowania w działania na rzecz społeczności lokalnej, w tym wolontariatu oraz włączanie społeczeństwa w procesy decyzyjne w zakresie kształtowania polityk włączania i integracji społecznej.

Budowa kapitału społecznego uznawana jest za czynnik stymulujący rozwój regionu. Kondycja tego kapitału zależy od stopnia aktywizacji

i włączenia społecznego wszystkich grup społecznych zamieszkujących region.

Cel operacyjny 8.6 Wzmocnienie systemu usług i pomocy społecznej:

Jednym z przewidywane kierunków działań jest m.in.: wzmocnienie organizacji pozarządowych „zajmujących się pomocą społeczną i aktywną integracją”.

Cel operacyjny 8.7 Kształtowanie skłonności mieszkańców do zaspokajania potrzeb wyższego rzędu:

Jednym z przewidywane kierunków działań jest m.in.: aktywizacja i wsparcie organizacji pozarządowych, turystycznych i kulturalnych.

Cel operacyjny 8.8 Budowa kapitału społecznego na rzecz społeczeństwa obywatelskiego:

Jednym z wielu czynników decydujących o konkurencyjności mieszkańców regionu jest system wyznawanych przez nich wartości, który przyczynia się do spójności społecznej. Do ważnych zasobów regionu zalicza się jego społeczność obywatelską. Istotny zatem jest odpowiednie wykorzystanie tego zasobu dla celów rozwojowych.

Przewidywane kierunki działań, to m.in.: wsparcie i promocja form samoorganizacji społecznej, edukacji obywatelskiej, aktywności na rzecz społeczności lokalnych i wolontariatu różnych grup społecznych (dzieci, młodzieży, starszych, niepełnosprawnych), infrastruktury trzeciego sektora, partnerskiej współpracy administracji z obywatelami.

Cel operacyjny 8.10 Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego:

Tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja to fundamenty kapitału społecznego (Strategia, s. 129–135).

Cel strategiczny 9 Wzrost bezpieczeństwa i sprawności zarządzania regionem:

Cel operacyjny 9.1 Tworzenie warunków dla zarządzania rozwojem regionu:

Jednym z przewidywane kierunków działań jest m.in.: „promocja udziału organizacji pozarządowych jako partnera administracji w zarządzaniu regionem” (Strategia, s. 141).

Cel operacyjny 9.2 Budowa wizerunku województwa i jego promocja:

Jednym z przewidywane kierunków działań jest m.in.: „wsparcie organizacji pozarządowych działających na rzecz promocji województwa” (Strategia, s. 142).

Cel operacyjny 9.5 Budowa regionalnych systemów zabezpieczenia i reagowania na zagrożenia:

Podmioty trzeciego sektora, w tym Ochotnicze Straże Pożarne i Polski Czerwony Krzyż, są ważnym elementem regionalnego systemu bezpieczeństwa (Strategia, s. 145).

Noworejestrowane stowarzyszenia i fundacje uwzględniono we wskaźnikach realizacji, jednak tylko celu strategicznego 9.

Konsultacje projektu Strategii trwały od 8 sierpnia do 1 października 2012 r. Do Strategii zgłoszono 281 uwag. Jak wynika ze sprawozdania z konsultacji najczęściej zgłaszane uwagi nie dotyczyły problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej. Nie posiadamy informacji o uwagach zgłaszanych przez organizacje pozarządowe. Nie znamy jednolitego stanowiska organizacji pozarządowych województwa na temat Strategii.

Podsumowując należy stwierdzić, że dokument Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej i ich instytucji. Przy czym uwzględniono oba aspekty funkcjonowania tej drugiej z form samoorganizacji społecznej, czyli włączanie społeczne oraz przedsiębiorczość. Wizja rozwoju regionu nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej.

Instytucje społeczeństwa obywatelskiego, co prawda uwzględniono we wskaźnikach realizacji celów strategicznych rozwoju regionu, jednak tylko w stosunkowo słabo powiązanym z nimi celu strategicznym.

Roczny program współpracy przewiduje działania zorientowane na rozwój społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Nie mamy wiedzy na temat udziału organizacji pozarządowych w konsultacjach społecznych projektu Strategii.

Zachodniopomorskie

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego 2020⁸⁵ stanowi podstawę kształtowania polityki rozwoju regionalnego, jest długookresowym dokumentem określającym kierunki polityki i wyznaczającym cele, których osiągnięcie zaplanowano w określonym okresie czasu (Strategia, s. 5). Strategia rozwoju odnosi się do społeczeństwa obywatelskiego i do ekonomii społecznej. Choć, tę drugą postrzega się wyłącznie w kategoriach społecznych.

Wizja rozwoju regionu do 2020 roku nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej. Natomiast w misji rozwoju regionu mówi się o aktywności społecznej, samorządnych, samoorganizujących się i otwartych wspólnotach, a także udziale społeczeństwa w podejmowaniu kluczowych decyzji dotyczących własnego otoczenia, choć raczej w kontekście jakości życia (Strategia, s. 106). Żaden z celów strategicznych Strategii nie odnosi się wprost ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani do ekonomii społecznej czy ich instytucji. Natomiast jeden z celów operacyjnych zakłada rozwój demokracji lokalnej i społeczeństwa obywatelskiego.

W diagnozie kondycji społecznej regionu stwierdza się, że województwo charakteryzuje się niskim poziomem aktywności społecznej i publicznej, a w związku z tym postuluje się uzupełnienie realizowanych w województwie programów społecznych m.in. o rozwój „form wsparcia związanego z sektorem ekonomii społecznej, takich jak centra i kluby integracji społecznej, spółdzielnie socjalne”; a także wzmacnianie działań na rzecz „zwiększenia aktywności publicznej i społecznej” (rozumianej jako zachowania wyborcze) czy kształtowanie postaw obywatelskich (Strategia, s. 13). Ponadto stwierdza się, że w zakresie kultury konieczna jest szeroka i ścisła współpraca samorządów i organizacji pozarządowych na rzecz rozwoju intelektualnego i cywilizacyjnego oraz wzrostu potencjału kulturalnego regionu. Kapitał społeczny postrzegany jest jako jeden z czynników wpływających na jakość przestrzeni publicznej w województwie (Strategia, s. 101).

⁸⁵ Przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr XLII/482/10 z dnia 22 czerwca 2010 r.

W analizie SWOT brak organizacji pozarządowych zajmujących się kształtowaniem postaw obywatelskich zaliczono do słabych stron, natomiast rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji pozarządowych postrzega się jako szansę rozwojową w tym samym obszarze (Strategia s. 169–170).

Strategia nie koresponduje z Wieloletnim regionalnym planem działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie zachodniopomorskim na lata 2012–2020, ponieważ ten opracowano już po uchwaleniu Strategii rozwoju⁸⁶. Jednak Plan, który „jest elastycznym planem działań, zawierającym priorytety i cele, które z dużym prawdopodobieństwem przyczynią się zarówno do rozwoju podmiotów ekonomii społecznej, jak i do upowszechnienia wiedzy na jej temat” (Plan, s. 5) nie odwołuje się do zapisów Strategii Rozwoju Województwa.

Natomiast Program współpracy Województwa Zachodniopomorskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014⁸⁷ odwołuje się do Strategii rozwoju regionu jako podstawowego aktu kształtującego obszar współpracy pomiędzy samorządem terytorialnym szczebla wojewódzkiego i organizacjami pozarządowymi, który odzwierciedla Program współpracy (Program, s. 1). Celem głównym Programu „jest poprawa jakości życia oraz pełniejsze zaspokajanie potrzeb społecznych mieszkańców województwa poprzez stwarzanie im możliwości i warunków do uczestnictwa w życiu publicznym.” (Program, s. 2). Natomiast wśród zadań priorytetowych znalazły się także i te odnoszące się do rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego (wzmacnianie infrastruktury, procesów integracji trzeciego sektora), ekonomii społecznej (rozwój przedsiębiorczości), a także włączanie organizacji pozarządowych w realizację strategii rozwoju województwa (współpraca Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego z organizacjami pozarządowymi).

⁸⁶ http://www.wzp.pl/rops1/pokl/nasze_publicacje_2013/plan_dzialan_na_rzecz_es.htm (dostęp 3.12.2013).

⁸⁷ Przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Nr XXVIII/393/13 z dnia 29 października 2013 r.

Kierunki interwencji strategicznej uwzględniają społeczeństwo obywatelskie, ekonomię społeczną i ich instytucje w ramach realizacji 2 z 6 Celów strategicznych:

Cel strategiczny 5 Budowanie otwartej i konkurencyjnej społeczności:

Cel kierunkowy 5.2 Zwiększanie aktywności zawodowej ludności:

Przewidywane działania to m.in.: zapewnienie równości szans na rynku oraz zwiększenie dostępności informacji o nim, np. za pośrednictwem instytucji ekonomii społecznej (Strategia, s. 136).

Cel strategiczny 6 Wzrost tożsamości i spójności społecznej regionu:

Do zadań samorządu należy wspieranie rozwoju osobowego mieszkańców, funkcji rodziny i spójności społecznej, będących głównym celem Strategii, a tym samym wdrażanie idei społeczeństwa obywatelskiego „świadomie korzystającego ze swych praw i obowiązków dla dobra ogółu” (Strategia, s. 111).

Cel kierunkowy 6.3 Wspieranie rozwoju demokracji lokalnej i społeczeństwa obywatelskiego:

Przewidywane działania to m.in.: budowanie partnerstw na rzecz rozwoju demokracji lokalnej i społeczeństwa obywatelskiego, wspieranie działalności organizacji pozarządowych.

Organizacje pozarządowe zaliczono do grona realizatorów celów strategicznych.

Liczbę organizacji pozarządowych uwzględniono we wskaźnikach realizacji celu kierunkowego 6.3.

Konsultacje projektu Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego odbywały się w okresie sierpień 2009 – luty 2010. W ich trakcie zgłoszono 92 pisemne uwagi⁸⁸. Jak wynika z raportu organizacje pozarządowe nie włączyły się w projekt konsultacji. 3 uwagi do tego projektu złożyła Wojewódzka Społeczna Rada do spraw Osób Niepełnosprawnych, jednak żadna z nich nie odnosiła się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

⁸⁸ Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego.

Podsumowując należy stwierdzić, że Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego 2020 odnosi się zarówno do społeczeństwa obywatelskiego, jak i do ekonomii społecznej, jednak nie wydają się one pełnić istotnych ról w planowanym procesie rozwoju regionu. Ta druga zresztą postrzegana jest wyłącznie w kategoriach społecznych, a nie ekonomicznych. Wizja rozwoju regionu nie odnosi się ani do społeczeństwa obywatelskiego, ani ekonomii społecznej.

Organizacje pozarządowe zaliczono do grona realizatorów celów strategicznych, zaś instytucje społeczeństwa obywatelskiego uwzględniono we wskaźnikach realizacji dedykowanego im kierunkowego celu rozwoju regionu.

Roczny program współpracy przewiduje działania zorientowane na rozwój społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Organizacje pozarządowe nie wzięły udziału w konsultacjach społecznych projektu Strategii.

Wnioski i rekomendacje

Podsumowanie analizy poświęconej mechanizmom wzmacniania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej w strategiach rozwoju województw obejmujących okres 2014–2020 podzielimy na dwie części. W pierwszej podejmiemy próbę odpowiedzi na postawione pytania badawcze, zaś w drugiej sformułujemy rekomendacje, które mogą znaleźć zastosowanie w procesach tworzenia polityk publicznych na szczeblu wojewódzkich, czy to w postaci regionalnych programów operacyjnych, czy programów międzysektorowej współpracy czy innych, w których zarówno powinien zostać uwzględniony głos, jak i przypisana odpowiednia rola organizacjom pozarządowym i podmiotom ekonomii społecznej.

Odpowiedzi na pytania badawcze

1. *Jakie miejsce, rolę i znaczenie przypisano społeczeństwu obywatelskiemu i ekonomii społecznej w rozwoju regionów w Polsce w latach 2014–2020?*

Na podstawie przeprowadzonego badania trzeba stwierdzić, że choć zarówno problematyka społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej jest obecna w aktualnych strategiach rozwoju województw obejmujących okres 2014–2020, to jednak przypisywane im role w rozwoju regionów trudno zaliczyć do istotnych. Potwierdzeniem tego przekonania jest zarówno dominujące w analizowanych dokumentach rozumienie społeczeństwa obywatelskiego, ekonomii społecznej i ich instytucji. W tym pierwszym przypadku obywatel przegrywa z mieszkańcem, partycypacja obywatelska z realizacją zadań publicznych, zaś aktywność społeczna z udziałem w wyborach. Natomiast w tym drugim, przedsiębiorczość z przeciwdziałaniem marginalizacji i ubóstwu. Można zatem stwierdzić, że przypisuje się je do tradycyjnych obszarów funkcjonowania, jak: przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, zachowanie i odtwarzanie tradycji regionalnych, wzmacnianie kapitału społecznego, kształtowanie tożsamości regionalnej, kultura fizyczna i sport, współpraca i wymiana transgraniczna.

W niewielkim stopniu organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej włączone są do grona podmiotów odpowiedzialnych za wdrożenie celów strategii, a co więcej, przedsiębiorstwa społeczne przypisuje się do zdecydowanie mniejszej liczby celów niż organizacje pozarządowe.

I wreszcie, stosunkowo rzadko we wskaźnikach pomiaru realizacji celów rozwoju uwzględnia się różne aspekty funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, a jeśli już się to robi to przy zastosowaniu niewielkiego zestawu miar, w szczególności liczby organizacji i (z niezrozumiałych powodów) odsetka podatników przekazujących tzw. 1% podatku na rzecz organizacji pożytku publicznego.

2. Jakie są silne i słabe punkty strategii oraz innych dokumentów o podobnym charakterze z perspektywy wzmacniania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej?

Na podstawie analizy możemy wskazać kilka istotnych słabości badanych strategii rozwoju regionów w zakresie wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej.

Pierwszą słabością, o której była już mowa powyżej, jest przypisanie tym dwu formom samoorganizacji społecznej mało istotnych ról w procesach rozwojowych.

Za drugą trzeba uznać brak powiązania pomiędzy strategiami a programami wojewódzkimi dedykowanymi ekonomii społecznej czy organizacjom pozarządowym. Bezpośrednie odwołania należą do wyjątków, a jeśli już są, to często do nieaktualnych wersji tych dokumentów.

Trzecią najważniejszą słabością jest jednowymiarowe potraktowanie ekonomii społecznej, którą postrzega się – z nielicznymi wyjątkami – głównie czy nawet wyłącznie jako sektor zatrudniający osoby wykluczone i przeciwdziałający ubóstwu. Zupełnie pominięto wymiar ekonomiczny tego sektora, np. zagadnienie ekonomizacji sektora pozarządowego, gdzie zyski przekazywane są na działalność statutową, a tym samym wyrugowano z sektora gospodarki.

Do pozytywów należy uznać uwzględnienie obu tych form samoorganizacji społecznej i próby wkomponowania ich politykę rozwoju w regionie.

3. Czy w strategiach rozwoju województw obejmujących okres 2014–2020 zaplanowano mechanizmy i zasoby służące wspieraniu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej? A jeśli tak, to jakie?

Strategie w niewielkim zakresie przewidują konkretne mechanizmy i działania zorientowane na wspierania rozwoju tak społeczeństwa obywatelskiego, jak i ekonomii społecznej. Co prawda, praktycznie we wszystkich pojawiają się zapisy o wzmacnianiu kapitału społecznego, organizacji pozarządowych, ekonomii społecznej, wolontariatu, świadomości społecznej w tym zakresie, jednak w większości przypadków są to dość ogólne zapisy, zaś w sytuacji braku powiązań pomiędzy politykami rozwoju regionu (strategia, programy) operacjonalizacja tych sformułowań i przełożenie ich na konkretne rozwiązania systemowe, instytucje i działania może być niezwykle trudna.

4. Czy organizacje pozarządowe włączyły się w proces konsultacyjny projektów strategii rozwoju regionu? Jak oceniają przebieg tego procesu?

Generalnie należy stwierdzić, że organizacje pozarządowe brały udział w konsultacjach projektów strategii rozwoju regionów. W poszczególnych województwach udział – tak co do formy, intensywności, efektów – był zróżnicowany. W nielicznych przypadkach odbywały się spotkania konsultacyjne z udziałem organizacji pozarządowych. W większości tych przypadków działające w województwie sieci organizacji raczej pełniły rolę pośrednika niż formułowały głos sektora odnośnie przedłożonego projektu dokumentu. Jednak w większości regionów zaangażowanie organizacji było przeciętne, wojewódzkie sieci organizacji nie odegrały w nich istotnej roli, a sektor jako taki nie sformułował wspólnego stanowiska lub nie mamy na ten temat żadnej wiedzy.

Podobnie nie wiele wiemy na temat oceny konsultacji przez organizacje pozarządowe, w tym wojewódzkie sieci. W tych kilku przypadkach, co do których mamy informacje zwrotne, oceny są podzielone. Można zaryzykować stwierdzenie, że tam gdzie sieci są silnym, aktywnym i liczącym się partnerem, samorząd otwarty i współpraca odbywa się na partnerskich warunkach, tam przebieg konsultacji i stopień współsprawstwa organizacji oceniany jest pozytywnie. Co dobrze oddaje jeden z komentarzy „Generalnie jesteśmy zadowoleni ze sposobu przeprowadzenia konsultacji i z merytorycznej dyskusji na temat uwzględnienia lub nie-

uwzględnienia naszych postulatów”. Natomiast tam, gdzie sektor jest słaby, sieci słabo rozwinięte, a w dodatku samorząd zamknięty na partnerską współpracę, tam opinie są raczej negatywne, zaś stopień współsprawstwa organizacji niski.

Rekomendacje

Na podstawie przeprowadzonej analizy strategii rozwoju województw obejmujących okres 2014–2020 oraz programów wojewódzkich odnoszących się do społeczeństwa obywatelskiego, ekonomii społecznej i ich instytucji sformułowaliśmy następujące rekomendacje:

1. Uwzględnienia problematyki społeczeństwa obywatelskiego i ekonomii społecznej, ich instytucji oraz mechanizmów wspierających ich rozwój w regionalnych politykach w większym niż do tej pory stopniu i to na każdej z płaszczyzn współpracy: udziału w tworzeniu polityk publicznych, realizacji zadań publicznych oraz tworzenia systemu wsparcia.
2. Rozwój społeczeństwa obywatelskiego należy postrzegać szeroko, zarówno jako wzmocnienie kapitału społecznego, aktywizację społeczeństwa, rozwój partycypacji obywatelskiej, jak i wspieranie organizacji pozarządowych, ułatwianie oddolnego samoorganizowania się obywateli w formie inicjatyw lokalnych podejmowanych przez nieformalizowane grupy inicjatywne.
3. Postrzeganie ekonomii społecznej jako formy samoorganizacji łączącej aktywizację społeczną i zawodową z przedsiębiorczością, a nie, jak dzieje się do tej pory, wyłącznie przez pryzmat tego pierwszego aspektu ich funkcjonowania.
4. Wzajemne powiązanie dokumentów strategicznych i programów wojewódzkich, tak aby ich zapisy odnosiły się do aktualnych wersji oraz dawały szansę na tworzenie spójnych systemów wzmacniających społeczeństwo obywatelskie i ekonomię społeczną i ich instytucje jako ważny element regionalnej polityki rozwoju. Ta rekomendacja koresponduje z Wytycznymi Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie przygotowania i realizacji regionalnego planu działań na rzecz promocji i upowszechnienia ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie.

5. W większym stopniu uwzględnić społeczeństwo obywatelskiego, ekonomię społeczną i ich instytucje w diagnozach kondycji, analizach SWOT regionów, wśród realizatorów celów i adekwatnych do przypisywanym im ról oraz stawianych celów wskaźnikach realizacji celów strategicznych.
6. Planując mechanizmy wzmocnienia obu tych form samoorganizacji społecznej należy uwzględniać także konieczność likwidacji istniejących barier oraz zwracać uwagę na konflikt interesów pomiędzy instytucjami infrastruktury, a korzystającymi z ich usług (niezależnie od formy organizacyjnej: organizacja pozarządowe, podmiot ekonomii społecznej, jednostka sektora finansów publicznych), szczególnie w dostępie do realizacji zadań, ale także udziału w tworzeniu polityk publicznych.
7. Zagwarantować, aby konsultacje strategii i programów wojewódzkich spełniały warunki sprzyjające ich faktycznemu uspołecznieniu, czyli były: 1) rzetelne i uczciwe; 2) profesjonalnie przygotowane i prowadzone; 3) stwarzały szansę każdemu potencjalnemu uczestnikowi na odpowiednie przygotowanie się do udziału w nich; 4) stawiały właściwe pytania; 5) zapewniały czas i przestrzeń na deliberację.

Rekomendacje 1–3 i 5 korespondują z obszarem III Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności⁸⁹, który to obszar zorientowany jest na efektywności i sprawność działania państwa i obejmuje dwa cele rozwojowe: Kapitał społeczny i Sprawne państwo.

---

⁸⁹ Projekt przyjęty uchwałą Rady Ministrów nr 16 z dnia 5 lutego 2013 r.

Ciała konsultacyjne w regionach

W tabeli nr 1 prezentujemy zidentyfikowane na potrzeby niniejszego opracowania ciała konsultacyjne funkcjonujące na poziomie województw.

Za swoiste ciało konsultacyjne uznaliśmy także stanowisko pełnomocnika lub wydział ds. organizacji pozarządowych, o ile jego rola wykracza poza zwykłą obsługę konkursów i udzielania wsparcia organizacjom pozarządowym, a obejmowała m.in. pośrednictwo w kontaktach pomiędzy władzami samorządowymi szczebla wojewódzkiego a trzecim sektorem w regionie, np. warmińsko-mazurskie. Natomiast pominęliśmy sieci organizacji, którym poświęcona została odrębna ekspertyza wykonana jesienią tego roku⁹⁰.

Uzupełnienia do tabeli 1:

1. Pełnomocnik/Biuro ds. Organizacji Pozarządowych – Wydział Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi (dolnośląskie); Biuro Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi (kujawsko-pomorskie); Koordynator (łódzkie); Wieloosobowe Stanowisko ds. Organizacji Pozarządowych i Systemu Zarządzania Jakością w zakresie współpracy z organizacjami pozarządowymi (opolskie); Punkt Konsultacyjny Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego dla Organizacji Pozarządowych (wielkopolskie); Wieloosobowe Stanowisko ds. Organizacji Pozarządowych (zachodniopomorskie);
2. Regionalne Forum Terytorialne – Rada ds. Rozwoju Województwa Lubuskiego;
3. Obserwatoria Rozwoju Regionalnego – (ich powstanie zapisano w strategiach, z uwagi na fakt, że od przyjęcia niektórych strategii upłynął stosunkowo krótki okres czasu opieramy się tu na deklaracjach zapisanych w tych dokumentach) Małopolskie Obserwatoria Rozwoju Regionalnego: Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju, Małopolskie Obserwatorium Gospodarki, Małopolskie Obserwatorium Polityki Społecznej, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji;
4. Rada ds. Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym – Rada Terenowa Okręgów gorzowskiego i zielonogórskiego (lubuskie); Rada Terenowa Okręgów koszalińskiego i szczecińskiego (zachodniopomorskie);
5. Rada/Komitet Sterujący ds. Regionalnej Strategii Innowacji – Małopolska Rada Innowacji; Mazowiecka Rada Innowacyjności; Świętokrzyska Rada Innowacji; Wielkopolska Rada Trzydziestu; Regionalna Rada ds. Innowacji i Nowoczesnych Technologii (zachodniopomorskie); Wielkopolska Rada Trzydziestu; Regionalna Rada ds. Innowacji i Nowoczesnych Technologii (zachodniopomorskie);
6. Rada Przedsiębiorczości – Rada Przedsiębiorczości Lubelszczyzny (stowarzyszenie); Rada do spraw Przedsiębiorczości (mazowieckie); Podkarpacka Rada na rzecz Wspierania Przedsiębiorczości;
7. Pakt/Partnerstwo na rzecz Ekonomii Społecznej – Partnerstwo na rzecz Ekonomii Społecznej (lubuskie); Pakt na rzecz Ekonomii Społecznej (małopolskie);
8. Wojewódzka Grupa Robocza do spraw Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich – tylko Regionalny sekretariat KSWO (lubelskie, podkarpackie);
9. Rada Zdrowia Psychicznego – Mazowiecka.

⁹⁰ Zob. R. Skrzypiec, Sytuacja..., op. cit.

Tab. 1. Wojewódzkie ciała dialogu i komunikacji

	DLN	KJP	LUBE	LUBU	ŁDZ	MAŁ	MAZ	OPO	PODK	PODL	POM	ŚLA	ŚWI	WAMA	WLKP	ZACH
Instytucja/Województwo																
RDPP		Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak		Tak	Tak	Tak	Tak
Pełnomocnik/Biuro ds. Organizacji Pozarządowych	Tak	Tak			Tak		Tak				Tak	Tak		Tak		Tak
Wojewódzka Komisja Dialogu Społecznego ¹	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Komitet Monitorujący RPO	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Podkomitet Monitorujący POKL	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Regionalne Forum Terytorialne ²	Tak				Tak		Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak		Tak	
Regionalna Sieć Tematyczna ³	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Wojewódzka Grupa Robocza do spraw Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich	Tak	Tak			Tak		Tak	Tak		Tak	Tak	Tak		Tak	Tak	Tak
Rada/Komitet Sterujący ds. Innowacji	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak		Tak		Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Regionalne Obserwatorium Terytorialne ⁴	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Pakt/Partnerstwo Na Rzecz Ekonomii Społecznej				Tak		Tak										

Załączniki

1. Literatura

- Bokajło W., J. Sroka, A. Wiktorska-Święcka, Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na Dolnym Śląsku. Wskazania dla projektu nowelizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2008
- Deja A., Analiza aktualnie obowiązującej Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego pod kątem działania organizacji pozarządowych i potencjalnych obszarów współpracy organizacji z administracją publiczną oraz przygotowanie propozycji aktualizacji zapisów w tym obszarze, mps
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, Projekt z 16 września 2013 r., MPiPS, Zespół ds. rozwiązań systemowych w zakresie ekonomii społecznej
- Misztal W., Lokalny dialog obywatelski, Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog”, Warszawa 2008
- Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju, praca zbiorowa pod redakcją P. Frączaka i J.J. Wygnańskiego, FISE, Warszawa 2008
- Poradnik modelowej współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych, red. Ł. Waszak, P. Masłowski, Sieć Wspierania Organizacji Pozarządowych SPLOT, Warszawa 2012
- Raport z realizacji działań strażniczych Biura Monitoringu Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych „I organizacje chcą planować rozwój swojego regionu”, Kujawsko-Pomorska Federacja Organizacji Pozarządowych, Toruń, 20 września 2013 roku
- Rymsza M., P. Frączak, R. Skrzypiec, Z. Wejcman, Standardy współpracy administracji publicznej z sektorem pozarządowym. Ekspertyza na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006
- Sadura P., Konsultacje społeczne na poziomie wojewódzkim. Omówienie przypadków dobrych praktyk i rekomendacje, Analiza przygotowana na zlecenie Federacji MAZOWIA, http://www.mazowia.org.pl/files/konsultacje_spoeczne_na_poziomie_wojewodzkim_mazowia_sadura_czb_dmj4.pdf (dostęp 12.12.2013 r.)
- Skrzypiec R., Sytuacja sieci organizacji pozarządowych oraz zjawisko sieciowania na obszarze Polski w podziale na województwa i poszczególne powiaty, ekspertyza na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2013
- Strategia rozwoju kraju – Polska 2030, przyjęta uchwałą Rady Ministrów nr 16 z dnia 5 lutego 2013 r., Monitor Polski z dnia 1 marca 2013 r., poz. 121, <http://monitorpolski.gov.pl/MP/2013/121> (dostęp 25.11.2013)
- Strategia Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego na lata 2007–2013, MPS, Warszawa 2005

Zasady dialogu społecznego. Dokument programowy rządu przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 października 2002 r., Warszawa, październik 2002 r.

2. Wykaz analizowanych dokumentów

– strategię rozwoju województw

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 Plan modernizacji 2020+

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020

Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego 2011–2020

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze

Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 roku „Województwo opolskie przyjazne mieszkańcom i przedsiębiorcom”

Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackie 2020

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025

Wielkopolska 2020. Zaktualizowana Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego 2020

– raporty z konsultacji

Sprawozdanie z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, Wrocław, styczeń 2013

Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji projektu Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 Plan modernizacji 2020+, Toruń, 8 sierpnia 2013 r.

Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.), Lublin, czerwiec 2013 r.

Sprawozdania z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020

- Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007–2020 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko, Łódź, grudzień 2012 rok
- Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020 „Małopolska 2020. Nieograniczone możliwości”
- Sprawozdanie z przebiegu prac i wyników konsultacji Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku oraz sposobu rozpatrzenia wniosków z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku
- Raport z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r. Wersja 4 z 27 grudnia 2012 r.
- Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020, Rzeszów, 26 czerwiec 2013 r.
- Sprawozdanie z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020
- Raport z przebiegu konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa z Pomorskiego 2020
- Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko
- Raport z konsultacji społecznych aktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020, Kielce, 16 stycznia 2013 r.
- Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025
- Raport z konsultacji społecznych projektu Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego

– plany wspierania ekonomii społecznej

- Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie dolnośląskim (2012–2020)
- Kujawsko-pomorski Program na rzecz Ekonomii Społecznej na lata 2013–2020
- Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013–2020
- Wieloletni Regionalny Plan Działania na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubuskim na lata 2013–2020 (projekt)

Wieloletni plan działań na rzecz rozwoju i upowszechniania ekonomii społecznej w województwie łódzkim na lata 2013–2020

Regionalny Plan Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Małopolskim na lata 2014–2020

Plan Rozwoju Ekonomii Społecznej na Mazowszu na lata 2013–2020

Wieloletni Regionalny Plan Działań Województwa Opolskiego na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w regionie na lata 2013–2020

Regionalny Plan Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podkarpackim na lata 2012–2020

Wieloletni plan rozwoju ekonomii społecznej w województwie podlaskim na lata 2013–2020

Plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie pomorskim na lata 2011–2013

Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie śląskim na lata 2012–2020

Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie świętokrzyskim do roku 2020

Regionalny Plan Działań na Rzecz Promocji i Upowszechniania Ekonomii Społecznej w Województwie Warmińsko-Mazurskim na lata 2011–2015

Plan działań na rzecz wspierania, rozwoju i upowszechniania przedsiębiorczości społecznej w Wielkopolsce

Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie zachodniopomorskim na lata 2012–2020

– programy współpracy samorządów wojewódzkich z organizacjami pozarządowymi

Program współpracy Samorządu Województwa Dolnośląskiego z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku na Dolnym Śląsku na lata 2014–2017

Wieloletni program współpracy samorządu województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na lata 2011–2015

Program współpracy Województwa Lubelskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2012

Program współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi w 2014 roku

- Program współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2013
- Wieloletni program współpracy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na lata 2013–2017
- Roczny program współpracy Samorządu Województwa Mazowieckiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2014 rok
- Program Współpracy Samorządu Województwa Opolskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami Prowadzącymi Działalność Pożytku Publicznego na 2014 rok
- Program współpracy Województwa Podkarpackiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014
- Program Współpracy Województwa Podlaskiego z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie w 2013 roku
- Program Współpracy Samorządu Województwa Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2013
- Program współpracy Województwa Śląskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2014
- Program Współpracy Samorządu Województwa Świętokrzyskiego z Organizacjami Pozarządowymi na 2013 r.
- Program współpracy Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego z organizacjami pozarządowymi na rok 2013
- Program współpracy Samorządu Województwa Wielkopolskiego z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014
- Program współpracy Województwa Zachodniopomorskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2014

3. Źródła danych

Strony internetowe samorządów wojewódzkich poświęcone strategiom rozwoju

1. <http://www.umwd.dolnyslask.pl/>
2. <http://www.kujawsko-pomorskie.pl>
3. <http://www.strategia.lubelskie.pl/>
4. <http://rpo2020.lubuskie.pl/>
5. <http://www.strategia.lodzkie.pl/>

6. <http://www.wrotamalopolski.pl>
7. <http://www.mazovia.pl/>
8. <http://opolskie.pl>
9. <http://www.umwp.podkarpackie.pl/>
10. <http://www.strategia.wrotapodlasia.pl/>
11. <http://strategia2020.pomorskie.eu>
12. <http://www.slaskie.pl>
13. <http://www.e-swietokrzyskie.pl/>
14. <http://strategia2025.warmia.mazury.pl/>
15. <http://www.wrpo.wielkopolskie.pl>
16. <http://www.wzp.pl>

Skróty

NFZ – Narodowy Fundusz Zdrowia

PO KL – Program Operacyjny Kapitał Ludzki

RDPP – Rada Działalności Pożytku Publicznego

RPO – Regionalny Program Operacyjny

WFOŚiGW – Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej